
LAIŠKAS REDAKTORIUI

Gabrielė Gailiūtė

Mano mielas Redaktoriau,

Prisimeni, kai papasakojome Tau, kad mane kviečia pasisakyti diskusijų cikle „Senos ir naujos dorybės Lietuvos viešajame gyvenime ir politikoje“ ir kalbėti apie drašą? Tu iškart atsakei – teisingai, Gabrielė – drašus žmogus. O aš, žinok, priešingai, labai suabejojau tokiu kvietimu. Drašūs žmonės man atrodo kitas minėtos diskusijos dalyvis kun. Julius Sasnauskas OFM ir jo bendražygiai disidentai, partizanai ar tremtiniai, *Naujojo Židinio-Aidų* puslapiuose sutiktas Vladimiras Bukovskis, ar net Tamsta pats, kai taip mandagiai ir santūriai atsakinėjai tai Kauno medikei, klaususiai, kiek Tau buvę metų Sąjūdžio laikais. Taip ir aš, kai paklausu savęs, kiek man buvo metų Sąjūdžio laikais, suprantu, kad esu tik piemenė, o ne koks nors drašos pavyzdys ir autoritetas. Tai kaip čia išeina, kad man Viešpats niekada nedavė progos atlikti didžių ir pavojingų žygdarbių, ir, tiesą sakant, esu Jam už tai dėkinga, bet kažkam, kažkaip vis tiek galiu pasirodyti draši – ar bent retsykiais pasielgianti drašiai?

Tarp mano bendraamžių toks „nepilnavertiškumo kompleksas“ prieš vyresniąją kartą – sena nuzulinta giesmelė, ir nuzulinome ją mes prieš kokį dešimt metų, kai aš su visais filologyno bernais ir dar pora fizikų, kaip dera tikriems buršams, filosofuodavome prie alaus. Dažnas tų filosofavimų motyvas būdavo maždaug toks: mūsų tėvai – ar bent jų karta – gavo visą džiaugsmą studentauti tais laikais, kai prigimtinį, neišvengiamą jaunų karštų galvų maištą buvo galima nukreipti prieš akivaizdų priešą – sovietinę sistemą – ir tam tikdavo drabužiai, muzika, knygos, Bažnyčia, pokalbiai, politika, mokslas: viską, deramai pakreipus, buvo galima paversti pasipriešinimu. O štai mums tenka tiesiog kantriai triūsti Tėvynės labui, lyg nuo gimimo būtume kokie seniokai. Ką reikėjo sugriauti, nuversti, pakeisti su jaunatvišku polėkiu, padarė vyresnieji. Ir dabar jie peni mus romantiškomis istorijomis apie naktimis universiteto bibliotekoje kopijuotas draudžiamas knygas, disidentiškas arbateles pas tėvą Stanislovą, KGB tardymus, į saldainių popieriukus suvyniotos KBK mikrofilmų gabenimą į Ameriką. Įžūliausieji dar drįsta visa tai mums prikišti, neva, nebuvai, nematei, nepatyrei – tai ir tylėk, gerbk vyresnius, lenkis praeties žygdarbiams ir juos atlikusiems didžiavyriams.

Viename savo vertime radau ypač įstrigusią Jeano Paulio Sartre'o citatą. Jis dėsto atsiminimus apie prancūzų rezistenciją ir apibendrindamas sako maždaug taip: mes niekada nebuvo tokie laisvi kaip kalėjime. Štai to kalėjimo – tiesiogine ar perkeltine prasme, – kuriame galima pajusti tokią tikrą, radikalią laisvę, mes ir pavydėjome disidentų kartai. Be abejo, lengva mums pavydėti tada, kai iš kalėjimų ir tardymų liko tik prisiminimai, kaip prisiminimams ir dera, nuspalvinti jų pasakotojų nostalgijos ir mūsų pačių romantikos troškimo. Bet jei pamėgintumei įsigilinti, suprastum, kad pavydėjome mes ne paties kalėjimo, o erdvės ar aplinkybių demonstruoti laisvę ir drašą. Vyresnieji atėmė

iš mūsų tokių patogiai didelį ir apčiuopiamą tikslą ir iššūkį kaip kova už laisvę. Tai už ką tuomet vadini mane „drašiu žmogum“?

Ar dar prisimeni tokią seną dainelę:

Pabudome, o dvasioje dar pasilikom elgetos.
Kodėl mes laisvės prašome? Argi laisvi taip elgiasi?
Ko verkiame ir dejuojame, ko slapstomės pakampėmis,
Aušra įsidienojusi, pabudome ir kelkimės!

Kaip teisingai joje sakoma, laisvas žmogus laisvės neprašo. Jis žino, kad nei atimti, nei duoti niekas jam jos negali. Jau net Nepriklausomoje Lietuvoje atlikti moksliniai tyrimai rodo, kad partizanai, tremtiniai, disidentai buvo ne tiek „kovotojai“ už laisvę, kiek tiesiog laisvi žmonės. Jų atsakas į mėginimą juos pavergti buvo ne kova, o vienintelis įmanomas laisvo žmogaus elgesys. Cenzūra, teroras, represijos ir visos kitos prievartos režimų naudojamos priemonės veiksmingos tik tada, kai jau esame vergai – kai iš mūsų atėmus turta, nuosavybę, patogumą, gerovę, galimybes, sveikata, gyvybę mes jaučiamės praradę savo esmę. Nes tik tai ir įmanoma atimti.

Ką visa tai turi bendra su draša? Draša ir yra pagrindinė matoma laisvės apraiška. Draša yra natūrali, savaiminė sąmoningai laisvo žmogaus būseną. Mat baimė visada yra baimė ką nors prarasti. Tačiau negalima prarasti to, kas tau nepriklauso. Ir jei jau puoli save guosti, kad tai, ką čia dėstau, galioja tik „pagedusiam“ jaunimui, kuris kokias nors tikrausias vertybes išmaino į pinigus ar malonumus, neskubėk.

Laisvas žmogus nebijo mirties, ligos, luošumo, skurdo ir kitų negandų, nes žino, kad jo gyvybė, sveikata ir gerovė jam nepriklauso – visa tai yra (priklausomai nuo įsitikinimų) Viešpaties ar pasaulio atsitiktinumų, o ne vien KGB valioje. Tai – klasikinis egzistencializmas. Tačiau prie egzistencializmo skelbiamos neišvengiamos laisvės ir būtinybės nuolat rinktis nesunkiai dera tai, kas filosofijos istorijoje vadinama „ontologiniu argumentu“: nuo tos akimirkos, kai mūsų sąmonėje šmėsteli absoliutaus gėrio egzistavimo galimybė, – taip kebliai formuluoju todėl, kad manau, jog iš tikrųjų absoliutas nei žmogaus protui, nei vaizduotei nėra aprėpiamas, – nebegalima rinktis nieko kito. Tai labai taikliai pastebi Clive'as Staplesas Lewisas, dėstydamas, kad gėrio ir blogio dualizmas iš tikrųjų nėra lygiavertis – lygiavertiškumą iš jo atima pats žmogaus sugebėjimas skirti gėrį ir blogį. Ir tai taip pat reiškia, kad laisvės sužadina draša, kaip ir bet kuri kita dorybė, nėra nuopelnas, o dovana, būtinybė, neišvengiamas pasirinkimo iš vienintelio galimo varianto padarinys. Štai net ir mane vadini „drašiu žmogumi“ tikriausiai turėdamas galvoje, kad nebijau parašyti prastai knygai tokios recenzijos, kad jos autorė paskui išsižeidusi parašys labai pagiežingą atsakymą. Bet aš tikrai daug ko šiame pasaulyje bijau ar baiminuosi (ir pasipiktinusi autorė taip pat visai nesidžiaugiu). Tokias recenzijas rašau ne todėl, kad nebijau taip rašyti, o todėl, kad neturiu kito pasirinkimo, kaip tik sakyti tai, ką iš tikrųjų galvoju, nes bet koks sušvelninimas būtų posūkis į šalį nuo Tiesos ir Gėrio. Diskusijoje kun. Julius papasakojo ne vieną pavyzdį tikrų tikriausio didvyriškumo – kad ir tų pačių disidentų, – parodyto ne tvirtų ir narsių, o silpnų ir trapių žmonių, kurie tiesiog štai taip filosofiskai neturėjo kito pasirinkimo. Vienintelis kelias nuo pusiaujo į šiaurės ašigalį yra šiaurėn.

Tačiau laisvas žmogus taip pat nebijo pinigų, nes žino, kad niekada netaps jų vergu. Jis nebijo popkultūros, interneto ar televizijos, nes žino, kad niekas iš išorės negali jo „apnuodyti“, jei jis pats laisva valia neapsispręs tiems „nuodams“ pasiduoti. Jis nebijo valdžios, nes žino, kad niekada nepanaudos jos savanaudiškiems tikslams. Jis nebijo diskusijos bet kokių klausimų, nes nėra netgi savo nuomonės ar įsitikinimų vergas, o tik tiesos piligrimas.

Manau, kad didžiausi mūsų vergvaldžiai yra tieselės ir gėriukai. Jie klastingi todėl, kad primena tiesą ir gėrį, tačiau iš tikrųjų nuo jų iš esmės skiriasi. Tiesa ir gėris, būdami

absoliutūs, negali mums priklausyti – jie yra savaime, ir mes jiems nieko negalime nei pridėti, nei atimti. Tieselės ir gėriukai, priešingai, leidžia mums pasijusti jų savininkais ir gynėjais, nors iš tikrųjų esame vergai. Keliaujant šiaurėn, tenka ropštis per kalnus ir plaukti per jūras, o tieselės ir gėriukai yra gerai prižiūrimi keliai į šiaurės rytus ar vakarus, kurie neveda į ašigalių, bet jų gale pūpsa patogi pusnis, labai tinkama savo asmeninei vėliavėlei išmeigti.

Iš tokių tieselių ir gėriukų šiandien Lietuvoje stipriai klesti, pavyzdžiui, lietuviybė. Kai manome, kad Viešpaties valios ar humoro jausmo mums skirta dalia gimti tam tikroje teritorijoje ir paveldėti tam tikrą genofondą yra pagrindinis mūsų savęs suvokimo šaltinis, stojame aršiai – ir drąsiai – jo ginti nuo tikrų ar įsivaizduotų priešų, užsispiriame bet kokia kaina didžiuotis esą lietuviai ir primeluojame pilną istoriją, painiodami žygdarbius su niekšybėmis. Užsispiriame didžiuotis ir ginti savo kalbą nuo kelių papildomų raidžių kitataučių pavardėse ir pamirštame klausti, ar prie tiesos ir gėrio mus labiau artina lietuvių kalba, ar pagarba ir santarvė su atpirktąja žmonija.

Tiesele ir gėriuku pavertę šeimos vertybes, kiaušiniais apmėtome gėjų parodą ir šitaip tariamės atstovaują krikščionišką poziciją. Tiesele ir gėriuku pavertę teisingumą, garbiname žmogžudį ir šitaip tariamės kovoja su supuvusia sistema. Tiesele ir gėriuku pavertę pažodinį Šv. Rašto tesktą, žmonės visiškai bukai ima priešintis mokslo atradimams ir pažangai, savo bukumo šešėlių mesdami ir ant visos tikinčiųjų bendruomenės. Tiesele ir gėriuku pavertę pilietiškumą, demonstratyviai trenkiame durimis ir išvažiuojame iš neva „ateities neturinčios“ Lietuvos, nepastebėdami, kad pilietiškumas juk ir yra aktyvus dalyvavimas ateities kūrime.

Regimieji ženklai, kuriais reiškiasi vergija tieselėms ir gėriukams, gali būti panašūs į drąsą. Neatsitiktinai didžiausieji tieselių ir gėriukų vergai mėgsta karinę leksiką: jie kovoja, gina, grumiasi ir kyla į mūšius. Tačiau kariauti galima tik tada, kai arba ką nors turi, arba ką nors nori turėti. Tiesa ir gėris niekada mums nepriklausys, mes lygiai su savo oponentais ar kitos nuomonės šalininkais kryptame į juos, bet šiame pasaulyje niekada jų nepasieksime. Priešingai, tieselės ir gėriukai yra brangus turtas, jie leidžia mums rasti savo vertės ar išskirtinumo įrodymų ir kuria mums iliuziją, kad galime patys sau užsidėti karūną, o ne vien nuolankiai jos tikėtis Anapus. Tieseles ir gėriukus reikia uoliai ginti nuo bet kokių mėginimų priversti mus išsukti iš tų patogių kelių: tuomet juk tektų ropštis per kalnus ir plaukti per jūras, o ir vėliavėlę vargu ar rastume kur išmeigti. Todėl pritvinkstame aršumo ir agresijos, klaidingai laikydami juos drąsa. Tikriausiai tiktų tokią laikyseną pavadinti „drąsele“.

Drąselė kyla iš apsisprendimo vergauti tieselei ir gėriukui, todėl visada bus asmeniška ir glostanti savimeilė. Drąselė diktuoja mums žodžius, kuriais ne įtikinsime diskusijos oponentą, o įžeisime, priversime sutrikti ir pasitraukti iš diskusijos. Drąselės spiriami, imamės veiksmų, kurie ne tiek gerintų mūsų ar bendruomenės, visuomenės ir žmonijos gyvenimo sąlygas ir aplinkybes, kiek suvaržytų priešininkų veiksmus. Tuomet gauname pasijusti nugalėtojais ir patenkinti užsidedame – ne, ne karūną, o tik karūnelę.

Tikrosios drąsos apraiškas apytikriai galima suskirstyti į tris grupes. Pirmoji jų yra smalsumas. Į tiesą kryptantis žvilgsnis nebijo sužinoti ko nors, kas prieštarautų jo tieselei, nes nemano, kad tokie prieštaravimai gali kaip nors pakenkti tiesai. Nuoširdžiai smalsus žmogus turi savo nuomonę, kurią rūpinasi nuosekliai pagrįsti, bet yra visada pasiruošęs ją pakeisti, jeigu priešingi argumentai skamba įtikinamiau. Keisti nuomonę ir nebijoti būti išverstakailis jis gali todėl, kad žino visada esąs tik pakeliui į tiesą, o ne manosi ją pasiekęs. O jei tik pasijunta pasiekęs tiesą, be nuoskaudos šypteli vos jo neapgavusiai tieselei ir meta kelią dėl siauro takelio per kalnus.

Antroji drąsos išraiška yra veiklumas. Gėrio siekiantis žmogus privalo visada ką nors daryti, nes žino, kad kelias į gėrį šiame pasaulyje baigtis negali. Jis niekada akylai negins *status quo*, nes permainos jam reiškia ne tragediją, o istoriją. Kai tik kas nors pareikš nepasitenkinimą esama padėtimi, veiklus žmogus be baimės imsis darbo, kurdamas tiesai

ir gėriui palankesnes aplinkybes. Vos pasijunta pasiekęs gėrį, jis taip pat be nuoskaudos šypteli, išsitraukia vėliavėlę iš patogios gėriuko pusnies ir šoka į ledinę jūrą.

Trečioji drašos išraiška, iš esmės vienijanti pirmąsias dvi, yra pagarba. Tiesos ir gėrio siekiantis žmogus žino, kad taip pat būtinai ir neišvengiamai jų siekia ir visi kiti žmonės. Suprasdamas, kad visi mes maždaug po lygiai einame tiesiuoju ir patogiuoju keliu, jis nedrįsta paniekinėti net tų, kurie jam atrodo įsitaisę tieselėse ir gėriukuose, nes supranta, kad ne jo valioje uždėti ar nuplėšti karūnas. Nesutardamas ar leisdamasis į diskusiją, jis drašiai pasitiki savo oponento sveiku protu ir gera valia, nes šitaip tiesiog produktyviau įmanoma iš jo išgauti tą tiesos ir gėrio trupinį, kurio trūksta jam pačiam.

Vyresniųjų nuverstas sovietų režimas buvo, be viso kito, puikiai veikiantis tieselių ir gėriukų perėjimo fabrikas. Tačiau nemanykime, kad sugriovę fabriką, atsikratėme ir jo priperėtų tieselių ir gėriukų, ir savo pačių – ilgamečių vergų – įpročio nuolat išsiperėti sau šeimininką. Ir dabar jau be išlygų lenkiu galvą prieš kartą, kuri ne tik kalnus ir jūras, bet tiesiog ugnį ir vandenį perėjo dėl to, kad nuverstų blogio imperiją. Be ironijos pripažįstu, kad jų laukia amžinas vainikas Danguje. Tačiau visiems visų kartų žmonėms šiandien gresia ypač klastinga tieselė ir gėriukas: laisva Lietuva. Ji taip ilgai atstojė mums kompasą, kad galėjome ir pamiršti, jog ji tėra tiesos ir gėrio orientyras, o ne galutinis tikslas. Jei ją paversime tiesele ir gėriuku – ir man tikrai atrodo, kad kartais kėsinau paversiti, – jei vien džiaugsimės praeities pergale, pamiršę, kad šiame pasaulyje kelias nesibaičia, tai ne tik nusivilsime, bet ir žlugsime. Žlungame tada, kai pradėdame maldauti lyg vergai, užuot elgęsi kaip neišvengiamai laisvi ir orūs žmonės. Kaip tik todėl, kad mūsų pečių neslegia sunkios kuprinės, mes ir pajėgiame ropštis per kalnus ir plaukti per jūras. Paskęstume jose, jei turėtume kartu vilkti viską, kuo didžiuojamės ir tariamės sukaupę. Geriausias Holivudo istorijoje filmas apie šėtoną „Velnio advokatas“ baigiasi tobulai jį vaidinančio Al Pacino žodžiais: *Vanity. Definitely my favourite sin.*

Su laisvės ir drašos linkėjimais,

Vilnius, 2010-11-28

Kalėdų sąmokslas

TOMAS DAUGIRDAS

Kadaise gyvenę filosofai yra mėginę mus įtikinti, kad pagrindinis žmogaus buvimo šiame pasaulyje „variklis“ yra tiesos pažinimas. Šiuolaikiniame pasaulyje aistra ieškoti tiesos yra susmulkėjusi iki aistros nuplėšti nežinojimo uždangą, kuri išivaizduojama kaip „apgaulė“ ar sąmokslas. Šiandien nebegalvojame, kad tiesa yra nežinojimo priešybė. Manome, kad tiesa yra apgaulės ir melo, blogio, tarsi glūdinčio už visa ko, demaskavimas. Nėgana to, imame tikėti, kad apgaulė ir melas glūdi tame, ką mes žinome. Todėl įtariai žiūrime į viską, kas vyksta kasdienybėje, kas priklauso natūraliam pasaulio vyksmui. Juo labiau nepasitikime geromis žiniomis ir naujienomis, nes jos tarsi naikina demaskavimo aistrą. Šv. Kalėdos metų pabaigoje primena, kad daug svarbiau nei atidengti blogį yra pasitikti gerį.

Šie metai, kaip veikiausiai ir kiekvienai kiti, yra paženklinanti nemažai skaičiaus „demaskavimų“. Per metus sužinojome įvairiausių blogių dalykų apie mus supantį pasaulį. Buvo identifikuoti (ar „beveik“ identifikuoti) kai kurie „pedofilai“, dirbantys mokymo įstaigose ar apskritai užsiimantys su vaikais. „Atsiskleidė“ kai kurie politikai, kurie, užuot dirbę Seime, važinėjo po egzotiškas šalis. Taip jie dar kartą tarsi sutvirtino žinia, jog politikais pasitikėti apskritai negalima, o jei žmogus jau pateko į Seimą ar savivaldybę, tai tikrai neturėjo gerų ketinimų. Metų pabaigoje įvyko ir metų pasaulinio masto nežinojimo (kai kam – ir „apgavysčių“) išaiškinimas, kurį suorganizavo *Wikileaks*.

Dabartiniam žmogui būdinga, kad jis nepasitikti gyvenimo akivaizdybe, mėgina atrasti joje neatitiktumus, idant

leistųsi į paieškas to, kas yra „iš tikrųjų“. Žinoma, šiuo atveju šis „iš tikrųjų“ negali vesti į geras žinias, – geresnes, nei matyti plika akimi. Niekas nesuprastų, jei kuris nors žurnalistas ar visuomenės veikėjas, nusprendęs atskleisti tikrąją tiesą, pavyzdžiui, apie Lietuvos mokyklų būklę, atrastų, kad ji daug geresnė, nei mėgina pateikti mokytojų profsajungų atstovai, mokytojai ar biurokratai. Tokiomis užmačiomis niekas nepatikėtų ir tokio sumanymo vedamą veikėją palaikytų kvailiu arba „nupirktu“ kurios nors iš suinteresuotųjų grupės. Tačiau jei tas pats veikėjas sugalvotų visam pasauliui paskelbti, kad tikrovė esanti bloga, (dar) daug blogesnė, nei galima matyti iš pirmo žvilgsnio, tai neabejotinai sulauktų plataus visuomenės ir kolegų pritarimo.

Tikėjimas blogiu būdingas Lietuvai, o skelbti geras naujienas nėra populiaru. Nemažai žmonių yra įsitikinę, kad tame, kas vyksta „iš tikrųjų“, slypi blogis, o gėris tesąs vien žodinė kapitalistų, politikų ir biurokratų apgaulė. Gyvename pasaulyje, kuriame „geroji naujiena“ beveik neįmanoma. Žmonės nesunkiai patiki, kad Lietuvą apraizgęs pedofilų tinklas, tačiau iš karto suabejoja mamos meile dukrai. Lietuvoje tikima blogiu, kuris yra gerai organizuotas, beveik nepastebimas iš išorės, tačiau apipynęs visą šalį ar net pasaulį. Tokio gudriai užmaskuoto blogio akivaizdoje reikia būti itin budriam ir akylam. Peno tokiai liguistai vaizduotei ypač teikia atitinkami literatūros kūriniai ar paviešinamos *istorijos*. An-

tai Dano Brown'o *Da Vinčio kodas* pateikia versiją apie Bažnyčios gilų apsimetėliškumą ir gerai organizuotą melo slėpimą. Panašiai nauji korupcijos indekso tyrimai tarsi patvirtina daugelio įtarimą, kad gyvename ypač korumpuotoje šalyje. Nors iš tiesų „korupcijos indeksas“ išreiškia ne ką kita kaip žmonių nuomones apie korupcijos lygį šalyje. Tad įtarumas tarsi pats sau suteikia pagrindą.

Hario Poterio istorijos irgi remiasi ta pačia blogio užvaldymo logika. Istorija apie berniuką, turintį maginių galių, niekaip nesibaigia, nes blogis pasirodo vis naujais pavidalais, atskleisdamas vis gilesnes gelmes. Poteris kovoja su įvairiais blogio pasiuntiniais ir tą kovą tarytum laimi kiekvieno epizodo pabaigoje. Tačiau vilties tai nesuteikia, nes pergalė – trumpalaikė, o Poteris, net ir lydymas draugų bei globojamas sąjungininkų, yra vienišas. Paskutiniame filme Poteris jau suaugęs, nebelieka „mažo žmogaus“ istorijos žavesio. Jo kova už gerį jau tapusi kova už jo kaip žmogaus išlikimą. Nebelieka vilties, kad „anapus“ dominuoja gėris, kad jis stipresnis už blogį bei jį neišvengiamai nugalės. Blogis čia rodomi kaip absoliuti tikrovė, kartais jis nuslūgsta, tačiau tik tam, kad vėl pasireikštų nauja jėga. Vizualizuotoje istorijoje apie Harij Poterį nuo

pat pradžių per anksti suaugę vaikai, išsivadavę iš naivumo ir „iliuzijų“, kuriose lieka panirę jų bendraamžiai, gyvena be tikėjimo ir vilties. Vienintelė jiems liekanti paguoda – žaidimas magija. Dažnai norisi, kad Poteris pralaimėtų, kad

išryškėtų jo silpnumas, kad atsirastų vietos maginėms jėgoms ir žmogaus valiai nepavaldžiam gėriui ir malonei. Tačiau jaunųjų magų mokykla įsteigta tam, kad vaikai mokytųsi valdyti ir kontroliuoti pasaulį.

Turbūt įdomiausias – jau nebe vaizduotės, o gyvenamajame pasaulyje – tikėjimo visuotiniu blogiu ir absoliučiomis žmogaus galiomis atvejais yra pasaulinio atšilimo idėja. Tikima, kad viską lėmusi žmonių grupės bloga valia: labiausiai išsivysčiusių valstybių ar pasaulinių korporacijų, „kurių nepaliaujama gamyba skatinanti žmones kuo daugiau vartoti ir taip griauti mūsų planetą. Blogis atrodo juo klastingesnis, kad vartojimas susijęs su žmonių patiriamu malonumu ar pasitenkinimu. Žmogaus veikla išties daro žalingą poveikį aplinkai, todėl būtina riboti jos griaujamąją jėgą. Tačiau ji tikrai negali padidinti Saulės aktyvumo arba sukelti cunamį. Akivaizdu, kad pasaulyje natūraliai vyksta dalykai, kurių žmogus negali kontroliuoti. Tačiau daug lengviau išvelgti vykdomo blogio pasekmes ten, kur pakaktų pripažinti savo silpnumą ir nežinojimą.

Norvego Rune Langlo kino filme *Šiaurė* yra vienas iškalbingas epizodas. Žiemą pas jurtoje ant ežero ledo gyvenantį seną tėvą atvykusi dukra konstatuoja, kad ledas eizėja, ir kalbę dėl to suverčia pasauliniam klimato atšilimui. Senolis, kitą rytą išėjęs į dienos šviesą, išgirsta stiprų ledo pokštelėjimą ir pastebi, kad greitai ateis pavasaris. Apie pavasario artėjimą bylojo viskas: šviečianti saulė, kartkartėmis sučiulbantys paukščiai, tas pats eizėjantis ledas ir besitraukiantis šaltis, leidžiantis filmo veikėjams apsieiti be viduržiemiu būtinų kepurių ir šalikų. Nenuostabu, kad akivaizdi tiesa byloja lūpomis seno žmogaus, kuris susitakė su savo amžiumi, ir, kaip patiriame vėliau, įsikūrė ant ledo laukdamas mirties.

Kovoje su klimato atšilimu, kaip ir su kitomis „blogio“ apraiškomis, nestinga elementarios pasaulio tiesos

nepaisymo. Žiema ateina ir praeina, panašiai kaip ir žmogaus jaunystė ar sveikata. Blogio logika skatina blogį ar klastas išvelgti visame tame, kas natūralu, ir ko žmogus nevaldo, prieš ką jis natūraliai bejėgis. Šiandien dažnas savo senėjimą išgyvena ne kaip savojo tvariniško silpnumo apraišką, o kaip prieš save nukreiptą sąmokslą. Jei žmogaus gimimas yra atsitiktinių aplinkybių susiklostymas, o ne gėrio pasekmė, tuomet visas žmogaus gyvenimas turėtų būti nukreiptas į kovą prieš kūno nyksmą, ligas, raukšles, dylančius sąnarius, žilstančius plaukus ir, galiausiai, susitakymą su natūralumu. Neatsitiktinai randasi vis daugiau žmonių, visomis įmanomomis priemonėmis besiprieinančių gamtiniam „sąmokslui“. Gausybė šiuolaikinių mokslo atradimų skirta žmogaus jaunystei prailginti, jo aktyvumui stimuliuoti, koreguoti tai, ką „iškreipia“ gamta. Pakanka kelias minutes panaršyti po interneto puslapius, ir aptiksime daugybę senelių amžiaus išymybių, žvelgiančių į mus vaikų ar jaunuolių veidais, besielgiančių taip, tarsi amžiaus našta jiems būtų nė motais. Vis sunkiau tampa viešumoje atrasti tikrų senelių, kurie suvoktų tai, kas neišvengiama ir tam būtų pasirengę, kurie, užuot imitavę jaunystę ir naujausiomis technologijomis kabineši į gyvenimą, turėtų su gyvenimo pabaiga susietą viltį.

Vis dėlto savitą gerąją naujieną šiais metais atnešė *Wikileaks* išplaktos slaptos informacijos istorija. Ji paneigia, kad blogis yra užvaldęs pasaulį, nors galbūt ir siekta priešingo efekto. Prieš skelbiant dokumentus, apie šiuos ketinimus buvo pranešta visam pasauliui. Viso pasaulio politikai ragino „neskelbti“. Pagal iš anksto gautą informaciją paprastas žmogus, ypač gyvenantis Lietuvoje, neabejotinai tikėjosi, kad bus paskelbti kokie nors skandalingi faktai apie tarptautinio lygio JAV sąmokslą prieš vieną arba kelias šalis ar net visą žmonių. Duomenys atskleisti bei vis dar atskleidžiami, tačiau nenutiko nie-

ko, ko tikėtasi. Daug žinių ir raportų, tačiau jie sunkiai dėliojasi į vieno visuotinio sąmokslu mozaiką. Priešingai, jie perteikia kasdienio gyvenimo įvykius, pastebėjimus, išvadas. Ne vienas apžvalgininkas pastebėjo, kad atskleista tam tikrų faktų, tačiau vertybine prasme šiose žiniose nesama nieko nauja ar „kitoniška“. Informacijos išlaptinimas anaipol nereiškia blogų kėslų, apgavystės ar melo išlaptinimo. Tai – žinios ir vertinimai, kurie vienu ar kitu aspektu buvo vieši ir visiems žinomi. *Wikileaks* istorija parodė, kad visuotinį blogį, sąmokslą prieš žmonių suorganizuoti, slėpti ir palaikyti būtų labai sunku, o demokratijos sąlygomis – veikiausiai ir neįmanoma.

Prisimindami istorinius įvykius, galėtume konstatuoti, kad blogis dažniausiai skleidžiasi akivaizdžiai, niekaip nėra slepiamas, neretai labai puikiai suderinamas su legalaus ir viešo veikimo taisyklėmis. XX a. gausu pavyzdžių, kai blogus veiksmus visuomenė nesunkiai ir be skrupulų pateisindavo. Antai į visuomenės savimonę įvedus valstybės ar visuomenės priešą sąvoką, galima pateisinti nemažos visuomenės dalies persekiojimą. Visuomenei kyla uždavinys ne demaskuoti paslėptą blogį, o remiantis gėriu atpažinti blogį, kuris yra greta ir reiškiasi aiškiais pavidalais.

Šventų Kalėdų ir Naujųjų Metų proga yra naudinga prisiminti, kad „globaliausia“ apgaulė, su kuria visi taikstosi ir asmeniškai palaiko, yra kiekvienais metais dovanų atnešantis Kalėdų Senis. Konkretų kalėdinį senį, vaikštantį gatvėmis su dovanų maišu, „demaskuoti“ nesunku. Tereikia identifikuoti jo vardą ir pavardę, profesiją ir gyvenamąją vietą (kuri nėra jokia Laplandija). Tačiau kad ir koks „netikras“ būtų gatvėje sutiktas kalėdinis senis, lieka faktas, kad milijonai pasaulio gyventojų per Kalėdas gauna dovanų. Demaskavus net visus iki vieno į gatves išėjusius senius, Kalėdos kaip „geros žinios šventė“ dėl žmonių tikėjimo yra pats tikriausias faktas. ❧

SUNKU NEJŪVELGTI

Ar posovietiniai ženklai vis dar susiję su sovietmečiu?

TOMAS VAISETA

Per dvidešimt metų istorikai atliko milžinišką darbą – ne tiek teisine ar politine (tai ne jų darbas), bet pirmiausia mokslinė prasme „susitvarkė“ su sovietų režimo atviromis nusikaltimų formomis*. Nežiūrint pasikirų probleminių sričių ir neatskleistų detalių, vis dėlto daugmaž aišku, kokio pobūdžio ir kokių mastu vyko represijos, žudynės, tremtys ir pasipriešinimas. Tai tokia mūsų istorijos dalis, apie kurią ištisus dešimtmečius kalbėta kaip apie „žaižda“ su įvairiausiais jos epitetais – „atvira“, „gili“, „kraujuojanti“, „gelianti“. Jeigu ši žaižda ir neužsitraukė, tai bent buvo sėkmingai dezinfekuota. Gal tai reiškia, kad sovietinės praeities tyrimai baigti? Istorikams atsakymas tarsi aiškus: tikrai ne, savo studijų dar laukia keli postalininiai dešimtmečiai, kuriais atviras nusikaltimo formas pakeitė ne tokios regimos („krūvinos“). Net jei atmestume šį aksiologinį vertinimą, vis tiek turėtume pripažinti, kad Lietuvos visuomenė kelis dešimtmečius gyveno ypatinomis sąlygomis, kurių išpaudus (kaip teigia patys istorikai) aptinkame iki šiol. Problema ta, kad šio gyvenimo vėlyvučiu sovietmečiu tyrimo būtinybė akivaizdi istorikams, bet kažin ar tokia akivaizdi dabartiniams žmonėms. Tad kodėl sovietinė praeitis yra tokia problema, dėl kurios nuolat rengiami simpoziumai, seminarai, konferencijos, ginamos disertacijos ir leidžiamos monografijos, jei dabartinei visuomenei kasdien dėl jos neskaua?

Kad klausimas nėra laužtas iš piršto ir kad istorikai į jį turės rasti atsakymą, parodo Žaliojo tilto skulptūrų istorija (ir „istorija“), naują įkvėpimą gavusi šį pavasarį, kai Maskvos valdžia pasiūlė savo lėšomis jas atgavinti (perkeltine prasme). Jeigu šios skulptūros būtų atgavintos tiesiogine prasme, jos išlietų nemažai nuoskaudų, nes ant jų atsispindi viskas, ką mūsų nerimastinga (moksliškai ji galėtų būti pavadinta posovietine, pokolonijine ar pototalitarine) atmintis akumuliuoja.

Reakcijas į šias skulptūras galėtume suskirstyti į ke-

turias stambias grupes. Pirmoji, labiau būdinga išsilavinusiems svečiams iš užsienio, taip pat daliai vietinių intelektualų, yra nesuinteresuotas džiaugsmas ar išsąmoninta (taigi gyjanti?) istorinė trauma. Neseniai Lietuvoje viešėjęs posovietinių valstybių atmintį ir paveldą tyrinėjantis britas Davidas Crowley taip ir pasakė: „Ant Žaliojo tilto aš mačiau sovietinio laikotarpio skulptūras. Tai fantastika! Jeigu norite ką nors išmokyti šio miesto istorijos, turėti tokį tiltą labai naudinga“¹. Lietuvoje taip pat netrūksta panašių balsų, pavyzdžiui: „Diskusijos, kuri dar neprarado savo aktualumo, kuri iš tiesų verčia mus pažiūrėti į mūsų atmintį kritiškai, ne vienos ideologijos akinius dėvint. Manau, kad tą vaidmenį jos atlieka pakankamai gerai“². Šį kartą tokią reakciją palikime nuošaly. Žinome tuos mokslininkus, supulius jiems visada kelia vaikišką smalsumą.

Antroji reakcija galėtų turėti daug vardų, teisingiau ji aprėpia daug jausmų – rūpestį, nepasitenkinimą ir pyktį. Šių jausmų apimti žmonės negali suvokti, kaip miesto centre, ant pagrindinio tilto gali kėpsoti tipiškai socrealizmo kūriniai, iki šių dienų, jų nuomone, išlaikę visas sovietinės estetikos ir propagandos funkcijas, vadinasi, net ir dabar tebešlovinantys okupacinį režimą. Šie jausmai jaukia protą labiau nei nesuinteresuotas džiaugsmas, todėl jų išraiškų amplitudė labai plati: nuo pavienių, bet dažnai pasitaikančių iniciatyvų ištepinti skulptūras raudonais dažais iki Vilniaus miesto valdžios pažado nugriauti skulptūras, kai tik jos bus išbrauktos iš valstybės saugomų objektų sąrašo.

Trečioji grupė, mano galva, yra pati smulkiausia. Jos atstovai taip pat galvoja, kad Žaliojo tilto skulptūros išsaugojo sovietinės estetikos ir propagandos funkcijas, tik jos kelia ne pyktį ar bent rūpestį, o susižavėjimą ir nostalgiją. Sovietmečio simpatikai jums gerai žinomi, todėl palikime juos aiškintis su mokslininkais, kuo nostalgiskas džiaugsmas skiriasi nuo mokslinio džiaugsmo.

Pati svarbiausia – ketvirtoji grupė. Ji ir sukūrė pra-

* Tekstas parengtas pagal pranešimą, skaitytą tarptautiniame Vilniaus simpoziume *Being in the soviet network: embracing, interpreting or escaping from the system*, vykusiam š. m. lapkričio 11–12 d.

¹ Tomas Vaiseta, „Idėjų istorikas D. Crowley: „Ant Žaliojo tilto mačiau sovietinio laikotarpio skulptūras. Tai fantastika!“, in: <http://www.lrytas.lt/-12842903661283650933-id%C4%97j%C5%B3-istorikas-d-crowley-ant-%C5%BEaliojo-tilto-ma%C4%8Diau-sovietinio-laikotarpio-skulpt%C5%ABras-tai-fantastika.htm>

² „Menotyriminkės gina Žaliojo tilto skulptūras“, in: http://www.lrytas.lt/-1274445090_1272949248-menotyrimink%C4%97s-gina-%C5%BEaliojo-tilto-skulpt%C5%ABras.htm

nešimo temą. Šiai grupei priskirti žmonės kasdien per tiltą vaikšto pėsčiomis, važiuoja automobiliais ir autobusais, bet faktiškai nemato, nepastebi, nekreipia dėmesio į iš ketaus išlietas skulptūras. Stovi tai stovi, kam jos kliudo? Nors turbūt net toks klausimas nėra keliamas. Jos paprasčiausiai ignoruojamos be jokių intencijų. Jeigu šioje grupėje atliktume apklausą, įtariu, kad bent jau jaunesnioji jos dalis imtų žiopčioti vien nuo klausimo, ką tos skulptūros vaizduoja. Ką ir kalbėti, kad žvaliems statybininkams, ūkininkams ar kariams abejingai praslinkus pro akis, niekas nesusimąsto apie „Žemės ūkį“, „Pramonę ir statybą“, „Taikos sargybą“ ar „Mokslo jaunimą“. Prieš šešiasdešimt metų iškalta aki-vaizdi socialistinė žinia nebeturi jokios prasmės. Tai nereiškia, kad pati sovietinė praeitis tokiems žmonėms išnyko. Tik ji turi labai apibrėžtą turinį – siejama su okupacijos faktu, represijomis, žudynėmis, tremtimis, lageriais (kaip prisimenate, teksto pradžioje tai buvo pavadinta „atviromis režimo nusikaltimų formomis“). Su keliomis išimtimis galėtume nubrėžti laiko rėmus – iki 1953 metų. O skulptūrų siunčiama žinia iš šių chronologinių ribų iškrenta (net jei matome stypsiančius karėivius), jos reprezentuoja laiką, kada – *ką padarysi, žmonėms reikėjo gyventi* (taigi ir šienauti, ir statyti namus, ir mokytis, ir budėti sargyboje). Tai – vis dar nereflektuotos, neįsisąmonintos, drungnos patirties teritorija. Regimoje kasdienybėje ji vis dar tūno užkulisiuose.

Panašu, kad ketvirtosios grupės nariai gali mėgautis socialine priklausomybe daugumai. Man, deja, tenka pripažinti, kad labiausiai prijaučiu antrajai grupei. Sakau „deja“, nes didžiausi nesusipratimai ir įtampos kyla būtent tarp antrosios ir ketvirtosios grupės atstovų. Ši nesutarimą galima nusakyti taip: kur aš sakau „sunku neižvelgti“, ketvirtoji grupė klausia „ką išvelgti?“ Jau teoriniame lygmenyje tai skamba painiai, o praktiškai tai dažnai išvirsta į konfliktą. Tada aš sakau „jūs schizofrenikai“, o jos atstovai atsako – „tu paranojikas“. Juk ne atsitiktinai Martinas Simecka pastebėjo, kad bandydami analizuoti sovietinę praeitį mes esame panašūs į pacientus, kurie patys nusistato diagnozę ir pasiskiria gydymą³. Sakyčiau, esame pacientai, palikti likimo valiai, todėl toks tragikomiškas diagnozių rašymas – neišvengiamas.

Taigi ko sunku neižvelgti?

Nepretenduodamas į lingvistines naujoves, vien dėl patogumo norėčiau pasiūlyti sąvoką „sovietiskumas“. Ji nusako požymį, aiškiai užsilikusį iš sovietinės praeities ir vis dar bent iki tam tikro laipsnio atliekantį anuomet jam priskirtą funkciją, nors neretai labai deformuotą. Tad Žaliojo tilto skulptūros, antrosios grupės nuomone, aiškiai turi sovietiskumo, kurio neižvelgti neįma-

noma. Todėl jas išsaugodami tokioje vietoje mes elgiames schizofreniškai, pirmiausia – savo pačių iškovotos laisvės atžvilgiu. Bet kasdien pro jas į darbą važiuojanti ketvirtoji grupė tik gūžčioja pečiais: na, kadaise jos skelbė žygį į šviesų rytojų, bet dabar nebeliko nei tų skelbėjų, nei to šviesaus rytojaus, o liko tik našlaičiai, praradę savo pradinį turinį. Skulptūros – tuščiavidurės, išlaikiusios sovietinę formą, bet nebeturinčios sovietiskumo turinio, nes apie jį niekas nebemažsto ir juo lab jį neįkvepia veikti pagal socialistines vertybes.

Bet kelios varganos skulptūros konfliktų potencialo, žinoma, neišsemia. Sovietiskumo ženklų apščiai aplink mus ir mummyse išvelgiantieji remiasi paradigma, kad sovietų režimas žlugo, bet jo siekiniai paliko gilius pėdsakus iki šiol. Lietuvoje ryškiausias tokios paradigmos pavyzdys – filosofės Nerijos Putinaitės knyga *Nenutrūkusi styga*. Pasak jos, posovietinis žmogus gyvena ir veikia remdamasis sovietmečiu išmoktais prisitaikymo būdais ir perimtomis visuomenės normomis⁴. Šis Putinaitės darbas lietuviškoje istoriografijoje jau spėjęs tapti tam tikra savaime suprantamybe, bet matau reikalą jį vėl išskirti, nes pasirodo, tebėra net istorijos dėstytojų, kurie studentams neleidžia juo remtis. Nors aš jį mielai cituočiau įvairiausiose situacijose.

Štai Administracinių teisės pažeidimų kodeksas draudžia nacistinių ir sovietinių simbolių platinimą, naudojimą susirinkime ar kitame masiniame renginyje arba kitokių demonstravimą. Ant Žaliojo tilto aiškiai matome kūjį ir pjautuvą, bet teisiškai čia nėra problemos, nes skulptūras, kaip istorines vertybes, saugo valstybė. Ta pati, kuri draudžia sovietinę simboliką. Ar tai – ne schizofrenija?

Galima rasti ir kasdienesnių pavyzdžių. Vyksta Pasaulio krepšinio čempionatas. Lietuvos rinktinei netikėtai gerai sekasi. Ant automobilių gatvėse su kiekviena diena aritmetine progresija dygsta trispalvės. Patriotiškumas dauginasi ir pučiasi. Gedimino prospekte, pagrindinėje Vilniaus arterijoje, ties sankryža matau sustojusį automobilį su trispalve. Langai atsukti, iš salono trenkia muzika, Lietuvos rinktinės gerbėjas klausosi *Ruskoje radio* ir dar primygtinai savo skonį bruka kitiems. Ar ir tai – ne schizofrenija?

Atrodytų, kad sovietinės praeities feniksiško gyvybingumo pavyzdžiu galėtume laikyti ir Vilniaus senamiestyje vasarą atidarytą barą – *Gorky*. Draugams iškart pareiškiau: „Kaip gyvas nekelsiu ten kojos!“ Šie išpūtė akis: „O kodėl?“ Suglumau – ko čia galima nesuprasti? Bet jų akyse jau įskaičiau: „Tu paranojikas, mielas drauge“. *Gorky* atvejis, žinoma, sudėtingesnis už *Ruskoje radio*, todėl argumento, kad Berlyne niekas neatidarytų baro *Goebels*, man pačiam neužten-

³ Martin M. Simecka, „Dar nelaisvi“, in: C. H. Fredriksson, Almanchas Samalavičius (ed.), *Europos istorijos: Rytų ir Vakarų patirtis*, Vilnius, Kultūros barai, 2010, p. 17.

⁴ Nerija Putinaitė, *Nenutrūkusi styga: Prisitaikymas ir pasipriešinimas sovietų Lietuvoje*, Vilnius: Aidai, 2007, p. 202.

ka. Sovietmečiu gatvė, kurioje dabar atsidarė baras, buvo pavadinta rašytojo Maksimo Gorkio vardu, o nuo čia ji gavo pravarde *Gorkynė*. Dabartinis knaipės pavadinimas apeliuoja ne tiek į socialistinį rašytoją, kiek į šią stipriai mitologizuotą erdvę. Vėlyvučiu sovietmečiu *Gorkynė* tapo kelių poetų ir kitų menininkų kartu bohemiško gyvenimo, jaunatviško šėlimo ir kūrybinio brendimo terpe. Kaip būdinga kalbant apie sovietinių laikų bohemišką aplinką, jos liudytojai mėgsta pabrėžti susikurtą didesnę laisvės galimybę, kuri tarsi pakylėja ir net sakralizuoja vietą bendrame kontekste. Apie vieną žinomiausių *Gorkynės* atstovų poetą Aidą Marčėną knygą parašęs Valentinas Sventickas teigia: „Gorkynė A. Marčėną suvedė su rašančiais, vaidinančiais, piešančiais, kas be ko, išgėrinėjančiais bendraamžiais, įtraukė į laisvesnius pokalbius, į, sakytum, hipišką eskapizmą – „tarybinės tikrovės“ atmetimą“⁵. Galėtume daryti išvadą, kad tai buvo užuovėja nuo tikrosios sovietinės realybės. Peršasi mintis – net tam tikra pasipriešinimo forma. Gatvė tokia mitologizuota ir turtinga bohemiškų anekdotų, kad knygos autorius nesusilaiko ir įterpia pastabą: „jeigu tarp restoranų verslo žmonių būtų Vilniaus žinovų patriotų, iš Gorkynės vardų mitologijos jie seniai būtų daug uždirbę“⁶. Girdėjote: patriotų... o aš raukau si ir prisiekinėju nekelsias kojos! Vilniaus žinovų patriotų atsirado. Įdomiausia, kad nuo pat *Gorky* baro darbo pradžios jis, kaip į klientūrą nusitaikė ne į mūsų išskirtą trečiąją grupę, t. y. sovietinių laikų simpatikus, ir ne į anuos pašėlusius laikus ilgesingai menančius poetus, kurių dauguma liovėsi gėrę, bet į ketvirtąją kategoriją, kuriai, tiesą sakant, visiškai nuspėjau ir į Maksimą Gorkį, ir lygiai taip pat – į *Gorkynės* mitą. Geriausiu atveju, jei labai ieškotume ryšio su sovietine praeitimi, tarp jaunų žmonių galėtume aptikti retsykiausiai vis dar madingo ostalgijos reiškinio atgarsių. Tačiau jie tokie tuščiaaviduriai, pradėję bet kokį sovietškumą, kad ėmęs baro lankytojams ciutuoti Aleksandro Solženicyno pašaipą, jog Gorkiui prievartinis darbas „atrodė viena aukščiausių uždegančios sąmoningos kūrybos formų“⁷, sulaukčiau užjaučiančio plekšnojimo per petį, o gal piršto pasukimo prie smilkinio. *Gorky* – tiesiog smagus vardas. Linkusieji pamąstyti čia gal atras ironijos, saviironijos, tik mūsų tėvams suprantamo žongliravimo atmintimi, bet kas mums?

Į barą koją įkėliu. Ir ėmiau svarstyti, gal iš tikrųjų posovietiniai ženklai, kuriuose atrodė neįmanoma nei-

žvelgti sovietškumo, iš tikrųjų nieko, be formos, sovietiško nebeturi? Net jei saugiai pasiliksimė išlygą, kad istorikų ar sociologų rate tai tebėra akademinė problema, gal už jų ribų laikas pradėti taikyti kitus vertinimo kriterijus? Gal istorikai nepagrįstai prisiėmė aklų kačiukų vedlių vaidmenį ir, kalbant paprastai, gadina visą reikalą? Lietuvos gyventojai šiemet šventė garbingą jubiliejų – mūsų pasididžiavimą kurstančio Žalgirio mūšio 600-metį. Vieni nurisnojo žirgais prie Juodosios jūros, kiti nudūmė pasimušti į Griunvaldą, tretį lauko plyneje iš medžių augina milžinišką užrašą, regimą iš paukščio skrydžio. Visi turi veiklos, smagios ir prasmingos, prisimena šlovingą praeitį, truputį labiau pamilsta dabartį. Bet kur buvę, kur nebuvę vėl išlenda istorikai ir režia: „Žalgirio mūšio sureikšminimas prasidėjo sovietmečiu“⁸. Tiesa, ištaria tai apdairiai, pripažindami, kad mūsų svarbus šiandienei lietuvių savimonei ir tapatybei, o komunistų suteiktos prasmės galėjo ir nebūti. Bet kas jau ten išgirs visus niuansus! Šaukštas deguto, ir tiek. Arba – kitas pavyzdys. Skulptorius Tadas Gutauskas sugalvoja ir kitų padedamas įgyvendina projektą „Laisvės kelias“. Tūkstančiai žmonių išsiperka plytelę patriotiškoje sienoje, turinčioje priminti Baltijos kelią, trijų baltų seserų vienybę. Bet burbėtojų iš antrosios grupės vėl atsiranda. Jiems tai – nešvanki metafora, prilygstanti Berlyno sienai⁹, o kas tai daugiau jei ne sovietškumo atributas? Regis, naujas statinys, dažais kvepiančios plytos tviska geltona, žalia, raudona, o kažkas būtinai ims ir suras priešingą reikšmę. Ar nesinori iš nevilties rėkti: kur toks susipriešinimas mus nuves?

Jeigu neklystu, Gutauskas savo idėją buvo pasiūlęs įgyvendinti Lukiškių aikštėje. Čia susipriešinimas ir atveda. Nei Gutausko, nei kurio kito skulptoriaus ar architekto idėja nerealizuota. Aikštė beveik dvidešimt metų plyti nuoga. Į KGB rūmus rankos mostu rodęs Leninas buvo euforiškai išrautas. Ne vienas jautė pasitenkinimą stebėdamas kaip moja ant krano pakabinatas revoliucijos vadas. Jis išskrido, bet į jo vietą nieko nesugebame prisišaukti. Gal ir nereikia? Galbūt. Jeigu tokiam įprasminimui rastume argumentų, o ne patogiai ketvirtosios grupės įpročiu ignoruotume žiojinčią tuštumą. Pastarieji abejingais veidais praeina pro Žaliojo tilto statybininką ar šienpjovę. Bet panašu, kad ir mindami raudonu žvyru, jie išlaiko tokias pat abejingas veido išraiškas, ir tai labiausiai verčia susimąstyti, ar tikrai posovietiniai ženklai neišlaikę sovietišku-

⁵ Valentinas Sventickas, *Šitas Aidas, Šitas Marčėnas*: Monografinė studija, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008, p.36.

⁶ *Ibid.*, p. 42.

⁷ Aleksandras Solženicynas, *Gulago archipelagas*, t. 2, Vilnius: Žara, 2009, p. 80.

⁸ Tomas Vaiseta, „Istorikas D. Staliūnas: Žalgirio mūšio sureikšminimas prasidėjo sovietmečiu“, in: [http://www.lrytas.lt-12791247361278734205-istorikas-d-staliunas-zalgirio-musio-sureikšminimas-prasidede-](http://www.lrytas.lt-12791247361278734205-istorikas-d-staliunas-zalgirio-musio-sureikšminimas-prasidede-jo-sovietmečiu.htm)

[jo-sovietmečiu.htm](http://www.lrytas.lt-12791247361278734205-istorikas-d-staliunas-zalgirio-musio-sureikšminimas-prasidede-jo-sovietmečiu.htm).

⁹ Andrius Jakučius, „Projektas „Laisvės kelias“ įkūnys visuomenės kompleksus ir diletantizmą“, in: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-06-21-andrius-jakucius-projektas-laisves-kelias-ikunys-visuomenes-kompleksus-ir-diletantizma/46571>; Linas Mackevičus, „Laisvės kelias“ – idėjos ir formos priešprieša“, in: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-11-03-linas-mackevicus-laisves-kelias-idejos-ir-formos-priespriesa/52525>.

mo užkrato. Ar tai išgijimas nuo okupacinių traumų? Ar priešingai – neužsitraukia giliausiai įrežta žaizda: nesugebame praeityje atskirti gėrio nuo blogio ir į viską reaguojame ta pačia abejinga mina? Tada norisi likti antroje grupėje – susirūpinusiųjų, nepatenkintųjų ir pykstančiųjų. Puiku, kad Žaliojo tilto skulptūros jaukia protus ir dirgina atmintį, t. y., kaip minėta, skatina diskusijas. Bet kodėl taip sunkiai sekasi atsakyti į jų metamus iššūkius, kodėl Lukiškių aikštėje neatsiranda partizanams skirto memorialo? Tai nereiškia, kad turime išodinti socrealistine maniera vaizduojamą žūstantį miško brolių. Turime skoningesnių pavyzdžių – Romo Kalantos memorialą Kaune. Apskritai gerų idėjų netrūksta. Reikia tik nepasiduoti ketvirtosios grupės peršamam abejingumui.

Bet gal nereikia pasiduoti ir antrosios grupės tiesmukam moralizavimui. Tiesą sakant, savo prigimtimi jis mažai skiriasi nuo kretiniškos sovietinės ideologizacijos. Okupacinis režimas siekė bet kokios erdvės – ir viešosios, ir privačiosios – kontrolės, o tokios vietos kaip Lenino aikštė ar Žaliojo tiltas buvo atraminiai taškai, turėję skelbti apie naująją tvarką ir padėti ją

įvesti. Erdvė privalėjo tarnauti politiniams interesams. Pastatyti paminklą partizanams, be abejo, gera mintis, tiesiog absurdiška, kad iki šiol Vilniuje nėra memorialo rezistencijai. Tačiau tokiu atveju mes vis dar suksimės binarinės opozicijos orbitoje, taigi remsimės sovietinio režimo primesta logika ir neskatinsime praplėsti supratimo apie sovietškumą už 1953 m. ribų. O juk ne aikštė ir skulptūros kliudo mums, pacientams, išsigydyti traumas, bet nesugebėjimas ištrūkti iš orbitos – atsikratyti sovietinio režimo išugdytų mąstymo ir gyvenamosios normų. Jos mums diktuoja įsitikinimą, kad svarbiausios viešosios erdvės turi tarnauti politiniams tikslams, o ne tapti, pavyzdžiui, tiesiog malonia gyvenotojų susitikimo ir buvimo kartu vieta.

Beje, Lukiškių aikštėje ne viskas taip beviltiška: jaunoji karta mėgina įvesti kitokią tradiciją – susirinę kartu pučia muilo burbulus. Norisi tikėti, kad dėl nepriklausomybės kovoję partizanai džiaugtųsi, kad pagaliau galime mėgautis tokiais vėjavaikiškais laisvės formomis. Tad patyliukais emigruoju iš antrosios grupės ir beldžiuosi į pirmosios duris. Gal jie labai neišsiseidė dėl to „vaikiško smalsumo“.

Bernardas Bučas ir Petras Vaivada. Žemės ūkis. Žaliojo tilto skulptūrinė grupė. 2009. Violetos Boskaitės nuotr.

AR JAU METAS ŽALIOJO TILTO STUDIJOMS?

Skaidra Trilupaitytė

Maždaug prieš pusmetį *NŽ-A* (nr. 5–6) puslapiuose perskaičius Manto Adomėno straipsnį apie Vilniaus Žaliojo tilto skulptūras bei skirtingas istorijos vizijas, autoriaus svarstymus norėjosi papildyti mažiausiai viena reikšminga pastaba. 2010 m. pradžioje kilusios diskusijos ne šiaip sau ženklino suaktyvėjusius svarstymus apie istorinę atmintį, bet tiesiogiai reflektavo savivaldybės bei žiniasklaidos pranešimus. Mat praėjusią žiemą valdininkams pastebėjus, jog skulptūros „visiškai surūdijusios“, ir supratęs, jog jas trūks plyš reikės remontuoti (tuo metu įvardyta netgi vienos skulptūros taisymo kaina – maždaug 60 000 litų), paslaugas pasiūlė rusų restauratoriai ir Maskvos merija. Rusijos ambasada Vilniuje patvirtino, jog šitaip planuojama paminėti pergalės prieš nacistinę Vokietiją 65-metį. Vilniaus meras Vilius Navickas pasiūlymus komentavo savaip: „Sovietų ant Žaliojo tilto užrioglintas mumiņas remontuosime patys“.

Diskusijas, žinoma, išsiūbavo istorikai ir politikos apžvalgininkai. Ginčijantis, ar minėtas kultūros paveldas yra mūsų ar rusų, atmosferą pakaitindavo ir „anoji pusė“ – ši rudenį žiniasklaida vėl atkreipė dėmesį į Rusijos ambasados apmaudą, esą Lietuva „draudžia tvarkyti paminklus sovietų kariams“. Žinant, jog publicistinės „gniūžtės“ (galbūt netgi šalies įstatymų pažeidimo „akmenėliai“)¹ bus sviedžiamos dar ne kartą, galima tikėtis, jog ateityje įvairaus pobūdžio (pasi)aiškinimai suaktyvės. Net ir be jokio specialaus preteksto didelį aktyvumą šiuo klausimu pastaruoju metu rodo *delfi.lt* bei kitų portalų rašytojai. Ar galėtume kiek ironiškai tarti, jog atėjo metas rimtesnėms Žaliojo tilto studijoms, kurios, pasitelkiant ir kitų analogiškų paminklų regione interpretacijas, bent jau praplėstų sovietologijos tyrimų lauką (jei ir neišspręstų tarpvalstybinių problemų)?

¹ Kultūros paveldo departamento atstovai aiškino, jog „Lietuva ir Rusija neturi dvišalės karinių ir kitų paminklų priežiūros sutarties, o ir pati Rusijos ambasada, ieškodama paminklams priežiūrėtojų, pažeidžia Lietuvos įstatymus“. Savo ruožtu Rusijos pusė, anot naujienu agentūros *Regnum*, išplėtė saugomų ar net galimai „atstatomų“ objektų sąrašą. Tokie objektai „jau būtų restauruojami, jeigu KPD to nedraustų. Tai sovietų karių kapinės Tauragėje, Mažeikiuose, Seredžiuje, Jurbarke, Pagėgiuose ir Telšiuose“; žr. „Rusijos ambasada: Lietuva draudžia tvarkyti paminklus sovietų kariams“, in: <http://www.delfi.lt/news/daili/lithuania/rusijos-ambasada-lietuva-draudzia-tvarkyti-paminklus-sovietu-kariams.d?id=36688291>, (2010-09-19).

Atmintis ir politika nėra tapatūs dalykai. Atminties politika nebūtinai „įteisinama“ būtent tada, kai valstybės pareigūnai su(si)tvarško istorinės atminties lentynėles, o piliečiai (tariamai) išsigydo kadaise patirtas traumas arba, susidūrę su vizualiniais totalitarizmo epochos ženklais, „nukenksmina“ praeities žaizdas liudijančias emocijas. Legitimacijos paradoksus puikiai iliustravo garsioji bronzinio kareivio Taline nukėlimo istorija 2007 m. Tuo metu minėta, jog sovietinio kareivio skulptūrą greičiausiai galima buvo kuo ramiausiai iškeldinti iš miesto centro tuoj po to, kai Estija atgavo politinę nepriklausomybę, – mat panašiu metu visame regione iš miestų centrų buvo išvežama daugybė sovietinės epochos relikvų. Deja, dėl *tam tikrų* priežasčių konfliktai bei riaušės įvyko šaliai jau įtvirtinus savo valstybingumą, tapus ES ir NATO nare. Čia dar kartą reikėtų pabrėžti, jog Vilniaus atveju ne piktai „sovietmečio priešininkų“ žvilgsniai, o elementarios buitinės priežastys greičiausiai lems ir „laikiną rekonstruotinių skulptūrų nuėmimą nuo Žaliojo tilto“². Deja, nukėlimo aplinkybių kontekstą – hipotetini politinės demagogijos bei manipuliacijų kuriama fona – kol kas sunku prognozuoti.

Svarbesni juk turėtų būti ne spontaniški šūksniai, kad tikroji skulptūrų vieta – Grūto parke, bet sprendimai, ar Žaliojo tilto skulptūras reikėtų restauruoti vien už Lietuvos mokesčių mokėtojų pinigus, ar kofinansuoti darbus ir iš kitų šaltinių; manau, specialistams aktualus ir restauravimo būdų aptarimas. Tokie klausimai iš esmės išplečia ideologines-vertybines diskusijas, vykusias XX a. dešimto dešimtmečio pradžioje. Maždaug dešimtmečio viduryje dėl skulptūrų prasmės bei statuso praktiškai apsispręsta – jos „paliktos ramybėje“, o atsakomybės bei nuosavybės klausimai tada mažai kam terūpėjo³. Šiandien apie tinkamą skulptūrų prie-

vietu-kariams.d?id=36688291, (2010-09-19).

² Dar 2010 m. pradžioje Vilniaus vicemero išreikštas rūpestis verčia suklusti: „negalime rizikuoti praeivių gyvybe, nes šiuo metu ypatingai viena skulptūrinė kompozicija yra labai prastos būklės, kurią dar pablogino šių metų šalčiai“. Žinoma, gali būti, jog bus rasta išeitis remontuoti skulptūras jų nenukėlus.

³ Kaip matėme š. m. lapkričio 17 d. LTV2 rodytoje (kartotoje) 1995 m. kultūros laidoje, net ir savivaldybė tuo metu kratėsi šių „niekieno“ paminklų savininkės statuso.

žiūrą jau diskutuoja ne vienos šalies atstovai, valstybės saugomo kultūros paminklo simbolius komentuoja teisininkai (t. y. ne tik istorikai). Dar prieš pusmetį naiviai tikėjaisi, jog po lakoniškų valdininkų komentarų apie skulptūrų būklę seks nebent nauji pranešimai apie kompetentingų institucijų sprendimus. Tačiau dabar akivaizdu, jog tilto skulptūros vėl paverstos retoriniais ginklais, kuriais visu pajėgumu „bombarduojama“ nacionalinė kultūrinė vaizduotė.

Istorinę lietuvių savimonę šiame žurnalo numeryje įdomiai „ketvirčiuoja“ Tomas Vaiseta, siūlantis pamąstyti net apie keturias galimas reakcijas į Žaliojo tilto figūras. Tačiau autorius nesiėmė aiškintis, kuo sovietmečio simpatikų naivus „nostalgiškas džiaugsmas“ skiriasi nuo „mokslinio džiaugsmo“. Įtariu, jog metodologiškai net ir neįmanoma atskirti žavėjimosi socrealizmu priežasčių. Tokių priežasčių gali būti daugiau nei dvi, o esmė slypi praktiškai neapčiuopiamuose niuansuose tarp tariamai „suinteresuoto“ ir „nesuinteresuoto“ džiaugsmo. Deja, sovietmečio mylėtojų angažuotumas yra sunkiai įrodomas – kalbant apie nuolat formuojamą ir performuojamą kultūrinę atmintį, tenka pripažinti, jog ir nostalgija, ir tylesnis ar garsesnis žavėjimasis totalitarine estetika gali būti persmelkęs ir akademikų tekstus, ir politikų pasisakymus. Kaip rodo Rusijoje ir kitose šalyse tikrų bei tariamų sovietinės praeities gaivintojų pasitelkiamos atminties teorijos, ideologija nėra vien „nesusipratėlių“ ramstis.

Nors šiandien tariamės žinantys, kokias funkcijas atlieka Žaliojo tilto skulptūros (dėmesio smaugalyje kažkodėl atsiduria būtent kareivių grupė), daugybė analogijų rodo, jog figūrinė skulptūra mieste bet kada gali tapti dar ir *politiniu* reikalu, t. y. gerokai praaugti istorinio-dekoratyvinio akcento vaidmenį. Sakyčiau, ir minėtame Adomėno tekste pareikšta mintis, jog Žaliojo tilto skulptūros šiandien „nėra politinės grėsmės šaltinis ar kokios politinės jėgos tapatybės atributas“, buvo ne visai įžvalgi. Žinoma, kibirkštis kol kas skelia ne nauji politikų sprendimai, bet savotiškais lakmuso popierėliais tampančios kalbinės detalės. Ko gero, užtektų tilto figūrines grupes pavadinti balvonais, kad būtų priskirta skulptūrų priešininkų kompanijai, bent jau tol, kol tokio pobūdžio banalūs buitiniai epitetai neįsiliejo į neutralų specifinės „postkolonijinės“ terminijos žodyną (minėtas apibūdinimas, beje, visiškai natūraliai skambėjo prieš kokius penkiolika metų). Pasisakymuose konfliktuoja neatsargiai arba tyčiomis paleistos metaforos, netgi mažai ką bendra su skulptūromis turintys palyginimai. Pastarieji įteisina ir vis naujesnes santykio su praeitimi konfigūracijas, pavyzdžiui, skulptūras priešpriešinant „blogiems“ Valdovų rūmams, „ksenofobui“ Kudirkai, europinio multikultūralizmo projektams ir dar mažiau su Vilniaus miesto erdvėmis susijusiems dalykams.

Demarkacinę liniją veikiausiai galima brėžti ne tiek tarp išlavintą estetinį skonį ir žinias demonstruojančių menotyrininkų bei „tikrų“ sovietmečio garbintojų (arba kaltintojų), bet tarp naiviai nuoširdaus ir labiau refleksyvaus, netgi ironiško požiūrio. Nepamirškime, jog daugybė nuo totalitarizmo nukentėjusių žmonių taip pat turi puikų ironijos bei distancijos pojūtį. Šiuo atveju Vaisetos skirstymą savavališkai redukuočiau tik į dvi ryškias pozicijas – *aktyvų* ir *pasyvų* santykį su praeities paminklais. Pirmajam požiūriui atstovautų tiek išvaizduojami skulptūrų griovėjai bei aistringi socrealizmo estetikos („atgrasiųjų mumijų“) kritikai, tiek ir naivūs skulptūrų „mylėtojai“, nors pastarųjų tikrai nėra daug. Antrajam požiūriui atstovautų tie, kurie iš dalies sutampa su Vaisetos nusakytu ketvirtosios grupės požiūriu („stovi tai stovi, kam jos kliudo?“), mat šie žmonės į skulptūras beveik nekreipia dėmesio. Svarbus čia tampa tas sunkiai apčiuopiamas *beveik*...

Pasyvaus ir aktyvaus santykio perskyra padeda išryškinti ir vieną klaidą, kurią kartoja šiandieniai Žaliojo tilto skulptūrų komentatoriai, iš inercijos išvaizduojantys, jog Žaliojo tilto skulptūros sovietmečiu buvo be galo svarbūs ideologijos atributai. Skulptūrų prasmės esą konstravusi oficialioji ideologija, ogi nuo pastarosios anuo metu gyventojų mąstymas ne itin skyrėsis.

Algimantas Šeškus. Žaliojo tiltas. XX a. aštunto dešimtmečio viduryje – devinto dešimtmečio pradžia. Iliustracija iš knygos „Lietuva 1009–2009“ (2009)

Deja, pasyvus (netgi pabrėžtinai indiferentiškas) požiūris į skulptūras vyravo būtent vėlyvuju sovietmečiu. Šiandien pernelyg sunku būtų patikrinti, ką konkrečiai prieš kokius trisdešimt metų apmąstė Žaliajį tiltą kasdien minantis žmogus (ar net atskiros visuomenės grupės), todėl atkreipsiu dėmesį tik į išlikusias dailininkų interpretacijas. Meninės apropiacijos strategijos ir sovietmečiu, ir vėliau iškalbingiausiai išryškino paradoksus tarp pirminės, t. y. socrealizmo skiepytos, kultūrinių ikonų prasmės ir tokia prasmę deformavusių istorijos apnašų.

Kaip rodo kai kurios Algirdo Šeškaus 1975–1982 m. fotografijos (be pavadinimo, bet vėliau pradėtos vadinti „Žaliuoju tiltu“), menininkų fiksuojama ir (de)konstruojama tikrovė – jų kuriami urbanistiniai tekstai – gali būti įdomi savaime. Tai, jog vėlyvojo sovietmečio žmonės ne mąstė ideologijos klišėmis, o turėjo nuo sovietinės propagandos nepriklausomą vaizduotę, rodo daugybė pavyzdžių; menotyrininkai apie šiuos dalykus kalbėjo taip pat ne kartą⁴. Pavyzdžiui, Vytauto Balčyčio, Alfonso Būdvyčio, Remigijaus Pačėsos fotografijose buvo užfiksuota nemažai miesto vaizdų, kuriuose dingi propagandinės ideologijos ženklai buvo papildomi nykios kasdienybės tyrimais. Fotografijose minėti

Gitenis Umbrasas. XX a. dešimto dešimtmečio pradžia. Projektinis eskizas

ženklai tapdavo ne tik banalūs, bet ir groteskiški. Pilka sovietinė tikrovė čia pasirodydavo be jokios „anapusiškos“ prasmės, nežiūrint to, jog pastarąją nenuilstamai skiepijo demonstracijų transparentai ar ant aprūpėjusių sienų kabantys herbai ir šūkių.

Žinia, aptariamų skulptūrų sukūrimo laikas (1952) ženklina būtent totalitarinio meno situaciją. Tačiau vėlesniam menui būdinga melancholijos bei nuobodulio estetika jau rodo ne tik pakitusį laiką, bet ir tuometinius būdus atsispirti prisitaikėliškam buvimui susvetimėjusioje visuomenėje. Iš karto reikia pridurti, jog minėti fotografai nebuvo kokie nors slapukaujantys „disidentai“, o jų darbai sovietmečiu nebuvo nei draudžiami, nei kaip nors ypatingai cenzūruojami. Kitaip tariant, Šeškaus žvilgsnis į Žaliajį tiltą, teigiantis, jog šviesoforas ar gatvės stulpas gali būti netgi svarbesnis už ideologiškai angažuotas skulptūras, gimė pačioje sovietinėje tikrovėje ir atspindėjo ne vien atskiro menininko, bet ir daugelio praeivių nuotaikas.

Nesakau, jog daugelis vėlyvojo sovietmečio žmonių mąstė lygiai taip pat, kaip ir Vaisetos aprašytieji „ketvirtosios grupės“ atstovai. Tiesiog svarbu suprasti, jog abejingo ar skubančio praeivio požiūris (nežiūrint lengvos to paties praeivio pašaipos ar netgi galimo efemeriško susižavėjimo įdomesniais figūrų rakursais), nėra būdingas vien sovietinės santvarkos nepaliestai šandienos jaunuolio sąmonei ar postmodernios vaizduotės turistui. Gana universaliame, aktyviausias politines prasmes „nukenksminančiame“ žvilgsnyje nespindi pasipiktinimas skulptūrų egzistavimo faktu, tačiau akyse nežvilga ir susižavėjimo patosas.

Nenuostabu, jog skulptūros politiškai „suaktyvėjo“ po nepriklausomybės atgavimo – būtent tada jos įgavo radikaliai neigiamą prasmę. Viešojoje žiniasklaidos erdvėje keturios figūrinės grupės nedviprasmiškai sutapatintos su totalitarinės galios simboliais ir suvoktos kaip *jau* praėjusios epochos atributai. Vizualiniai priešiškos santvarkos relikvai neišvengiamai turėjo būti kaip nors nukenksminti ar net ištrinti nuo žemės paviršiaus (ryškiausi to pavyzdžiai – iš miesto aikščių iškeldinami leninai ir kiti didvyriai). Įsiau drinusiai visuomenei diskutuojant dėl kai kurių „karštomis“ tapusių miesto vietų, Lietuvos menininkai ne tik pasisakinėjo už tai, kad Žaliojo tilto skulptūros būtų paliktos savo vietoje, bet ir siūlė netikėtus istorijos interpretavimo būdus.

Gitenis Umbrasas, šiandien žinomas kaip Neries gėlėtų Meilės krantų ir Stebuklo plytelės Katedros aikštėje autorius, dešimto dešimtmečio pradžioje sugalvojo

⁴ Šio pobūdžio sovietinės tapybos tyrimams išvardyti neužtektų vietos, todėl atkreipsiu dėmesį tik į tai, ką Agnė Narušytė įvardijo kaip nuobodulio estetiką; žr. Agnė Narušytė, *Nuobodulio estetika Lietuvos fotografijoje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2008.

daug ironiškų sprendimų, kaip „prigesinti“ ideologines Žaliojo tilto konotacijas. Vienas jų – pjeđestalus apsupti borteliais su žeme bei apšodinti skulptūras apyniais, metaforiškai „dezinfekuojančiais“ pirmines figūrų prasmes, tačiau nenaikinant pačios materijos. Gedimino Urbono 1995 m. kūrinys „Ateini ar išeini“ – dangų atspindintys veidrodiniai kubai vietoj „Darbininko ir kolūkietės“ skulptūrinės grupės galvų – totalitarinio palikimo klausimus sprendė socialiai angažuota ir provokuojančia menine kalba (Soroso fondo metinės parodos projektas). Kadaisė sukėlęs aistras, šis kūrinys jau ir pats spėjo tapti kultūrine emblema, pakartota įvairaus pobūdžio reprodukcijose⁵.

Ilgainiui mėginta skulptūras simboliškai „nusavinti“ ne vien ignoruojant pirmines socrealizmo intencijas, bet ir kuriant naujas aktyvias prasmes. Pavyzdžiui, 2003 m. rudenį žiniasklaida minėjo Lietuvos gėjų lygos konfliktą su vienos iš skulptūrinių grupių autoriumi Broniumi Vyšniausku. Menininkas buvo pasipiktinęs dėl to, jog LGL leidinio *Diskriminacija darbe* viršelis buvo papuoštas netinkamai interpretuotos darbininkų skulptūrinės grupės atvaizdu ir reikalavo kompensacijos už autoriaus teisių pažeidimus. Savo ruožtu seksualinių mažumų atstovai dviejų vyrų figūras vertino kaip labai tinkamą motyvą „leidiniui apie gėjų darbo santykius iliustruoti“, paties skulptoriaus pasisakymuose įžvelgdami bandymą susidoroti. Radikalios apropiacijos strategijos išties atvėrė kelius postmodernistiniam cinizmui. Kaip teigė menotyrininkė Erika Grigoravičienė, kritikavusi ir Vyšniausko, ir paradoksalias gėjų pozicijas, LGL siekė produkuoti totalitarinę reprezentaciją ir galios režimą, kadangi vietoje „darnaus visuomenės grupių sambūvio, grindžiamo sveiku protu, ir mažumų lygiateisiškumo“ buvo pasiūlyta naujoji idolatrija – vaizdo uzurpavimas bei seno pavidalo garbinimo kultas, jo pakartotinis citavimas, kuris ne paneigė, o tiesiog simboliškai sutvirtino vaizdo ir galios jungtį⁶.

Skulptūros ant tilto pagal savo pirminę funkciją nėra tradiciniai paminklai, tačiau vargu ar šandien jas galėtume vadinti ir dekoratyvinėmis puošmenomis – juk „anoji pusė“ (Rusijos valdininkai) kalba apie „memorialinį kompleksą tarybiniais kariams“. Deja, tikrieji minimo laikotarpio karių memorialai egzistuoja ne ant Žaliojo tilto, o kitur, pavyzdžiui, Vilniaus Antakalnio kapinėse. Kaip ir kai kuriuose kituose Lietuvos miestuose, sovietinių karių kapai čia nebeteko kadaise turėto politinio užtaiso, nors dauguma jų sumenko

⁵ Vizualiai efektingas Urbono darbas buvo ne kartą „aproprijuotas“ – jis puikuojasi ne vien meno kataloguose, savivaldybės reklaminėse bukletų puslapiuose, bet ir mažiausiai ant dviejų istorikų konferencijų leidinių viršelių.

⁶ Erika Grigoravičienė, „Hegemonija ir homoseksualumas arba kam atstovauja Žaliojo tilto skulptūros“, in: *Reprezentacijos iššūkiai*, Vilnius: Tarptautinė dailės kritikų asociacija, Lietuvos sekcija, 2005, p. 50.

ne todėl, jog nebuvo tvarkomi, bet tik dėl to, jog nebeliko andai juos įprasminusių ritualų. Tačiau memorialai nesunkiai gali būti pažadinti naujam gyvenimui ir pripildyti naujo amžininkų dėmesio, kaip pastaraisiais metais rodo kai kurie procesai kad ir tose pačiose Antakalnio kapinėse (dėmesys sovietiniams kariams spalio ar gegužės švenčių metu, ką ir kalbėti apie ne pirmus metus tvarkingai prižiūrimus lenkų karių kapus, taip pat ne be kaimyninės valstybės atstovų paramos). Sakrali erdvė yra apibrėžtas dydis, todėl visai gali būti, jog reprezentacinėmis laikomose Antakalnio kapinėse ilgainiui išryškės ir fizinė, ir ideologinė trintis tarp naujųjų „nusipelniusių veikėjų“ kapų, netgi naują Lietuvos vadovų Panteoną (!) šiose kapinėse siekiančių kurti politikų bei sovietinių atminties vietų. Tokia trintis politiškai gali būti kur kas aktyvesnė nei šandien konstruojama retorinė Kudirkos ir Žaliojo tilto kareivių priešprieša.

Sovietinės (rusiškosios) nostalgijos bei kultūrinės atminties tyrinėtoja Svetlana Boym dešimto dešimtmečio pradžios tekstuose kalba apie restauracinio tipo nostalgiją, kuri reiškiasi siekiais kuo tiksliau rekonstruoti praeties monumentus, ir reflektivią nostalgiją, kuri visai nesiekia atstatyti to, „kas buvo“. Pastarąją Boym traktuoja kaip mėgavimąsi griuvėsiais ir nenugramdo-

Gediminas Urbonas. Ateini ar išeini. 1995. Žaliojo tilto skulptūros, metalas, veidrodžiai

mų istorijos apnašų patina, kaip savitą kito (nebesugražinamo) laiko ir netgi kitos vietos ilgesį. Egzistuoja gana daug restauracinio ir refleksinio tipo nostalgijos sąlyčio taškų, todėl pernelyg rizikinga būtų aktyviuosius ir pasyviuosius istorijos interpretatorius skirstyti vien pagal šią dvilypę schemą. Vis dėlto manau, jog iš dalies restauracinę nostalgiją galima būtų tapatinti su Lietuvos aktyvistų siekiu istoriją interpretuoti *teisingai* – šiam požiūriui atstovauja bei noras išvežti Žaliojo tilto skulptūras į Grūto parką (ar metaforinį istorijos šiukšlyną), ir siekiai jas saugoti bei traktuoti būtent taip, kaip jos buvo traktuojamos 1952 m. (minėjau, jog Lietuvoje tokių „totalitarizmo garbintojų“ vargu ar atsiras).

Tuo tarpu refleksija labiau susijusi su individualiu

laiku ir individualia, ne vien kolektyvine, kultūrine atmintimi – būtent šioje atminties erdvėje skleidžiasi dailininkų, rašytojų, fotografų ar tiesiog smalsesnių praeivių permaštos Žaliojo tilto prasmės. Aukščiau minėti menininkai į Žaliojo tilto skulptūras žvelgė jas simboliškai „nupolitindami“, galima sakyti – „nukeldami“ nuo griežtai politizuotų prasmų pjeđestalo. Šiandien aktyviosios prasmės vėl metaforiškai „sukeliamos“ atgal – jos ryškėja būtent viešų diskusijų lauke. Kaip rodo kažkodėl pastaruosiu metu suaktyvėję vandalai, apipaišantys tilto skulptūras svastikomis ar apliejantys jas raudonais dažais, „gijimas“ nuo trauminės patirties nebūtinai yra nuoseklus ir logiškas procesas. Vis dėlto Vilniaus politikai netrukus turėtų imtis ne vien logiškų, bet ir atsakingų sprendimų. ❏

Juozas Mikėnas ir Juozas Kėdainis. Mokslo jaunimas. Žaliojo tilto skulptūrinė grupė. 2009. Violetos Boskaitės nuotr.

LIMINALUMAS IR SCHIZMOGENEZĖ: LIETUVIŠKUMAS KAIP ŠVENTYBĖ?

Arvydas Grišinas

*Kas ciesoriaus – ciesoriui,
o kas Dievo – Dievui.*

Pastaruoju metu pasirodo vis daugiau tekstų, vienaip ar kitaip užkabinančių lietuviškosios tapatybės, lietuviškumo temą. Matyt, tai ženklina, jog lietuviškoji tapatybė nėra tvirta, o lietuviškumo samprata – neaiški. Šiame tekste į lietuviškumo problemą norima pažvelgti iš kultūros antropologijos perspektyvos: kodėl po dvidešimties nepriklausomybės metų išlieka tokia stipri valstybinio ir pilietinio netikrumo pajauta? Kaip formavosi tokia tikrovės ir lietuviškumo patirtis, kuri mūsų dienų visuomenėje sukelia ne tik daugybę diskusijų, bet ir vidinių konfliktų?

„Lietuviškumo“ sąvoka kaip pagrindinis taikinytis pasirinkta pirmiausia dėl talpumo: ji aprėpia ne tik lietuviškąjį identitetą, jo etninius žyminis bei vienaip ar kitaip suvokiamą kultūrinę tapatybę, bet ir egzistencinį individo savęs kaip lietuvių patyrimą. Į tapatybės kaip lietuvių ir jo aplinkos patirties sritį dažnai kreipiamas kur kas mažiau dėmesio nei į konkrečios tapatybės išraiškas, „simptomus“. Tuo tarpu šis tekstas remiasi prielaida, jog tapatybė iš pradžių yra patiriama, kuriasi individų vidujybėje, o tik tada reiškiasi išorėje. Tad norint užčiuopti dabartinės lietuviškos tapatybės esmę, derėtų nusikelti į jos tapimo laikus – 1989–1992 m. – ir pamėginti pažvelgti į jos susikūrimą sąlygojusį potyrių kontekstą.

Tokios chronologinės ribos pasirinktos dėl kelių priežasčių. Nors nepriklausomos Lietuvos siekis egzistavo ir anksčiau, maždaug nuo 1989 m. susiklostė realios galimybės imtis aiškesnių veiksmų¹. Nepriklausomos Lietuvos idėja, pagal tuometines vizijas, turėjo stovėti ant tvirto vertybinio pamato, galinčio padėti atsilaikyti prieš Sovietiją. Tačiau 1992 m. įvykę pirmieji Lietuvos Respublikos Seimo rinkimai atskleidė visiškai kitokią, daugelį nustebinusių tikrovę. Absoliučią vietų Seime

daugumą laimėjo Lietuvos demokratinė darbo partija, sudaryta pirmiausia iš ką tik persivadinusių komunistų. Taigi šiuo trumpu tarpsniu turėjo (greta kitų dalykų) įvykti kažkas tokio, kas stipriai paveikė lietuvių pasaulėvoką bei siekius ir pasuko politinę Lietuvos raidą tokia netikėta linkme.

Analizei pasirinkome intelektualinį diskursą tuometinėje kultūros periodikoje. Buvo tiriami įvairių profesijų, politinių bei vertybinių orientacijų intelektualų straipsniai *Šiaurės Atėnuose*, *Literatūroje ir mene*, *Sietyne* ir kt. Juose tuo metu ir gimsta nuoseklūs, artikuluoti su lietuviškumu susiję „projektai“ bei idėjos, kurios vėliau įgauna vienokią ar kitokią populiarumą platesnėje visuomenėje.

LIMINALUMAS IR SCHIZMOGENEZĖ

Prieš pradėdami kalbėti rūpima tema, pirmiausia aptarkime du į pavadinimą iškeltus (ir akį bei ausį kiek režiančius – *red. past.*) sąvokinius instrumentus. Į socialinių mokslų diskursą *liminalumo* (angl. *liminality*; lot. *limen* – slenkstis)² terminą įvedė antropologas Arnoldas van Gennepas. Sąvoka aprėpia tokias ribines, tranzitines situacijas bei sąlygas, kurioms būdinga struktūrų destabilizacija, neaiški tradicijos tęstinumo būklė bei ateitis. Nestabilumo, tamsumo būseną visuomenėje kuria situacijos, kuriose išgyventos patirtys perkeičia žmones kognityviškai, emociškai bei morališkai. Šis virsmas turi ženklios įtakos idėjų sklaidai bei naujų pasaulėvokinių struktūrų formavimuisi visuomenėje³. Liminalumas yra tapimo būseną ir situacija – tuomet griūva ir formuojasi struktūros, persikuria pasaulėvoka bei savivoka: Dangus maišosi su Žeme, kol galiausiai vėl atsiskiria.

Kiek plačiau paplitusia sąvoka *marginalumas* nuskaido buvimą paribyje. O liminalumas reiškia situaciją, kai ta riba yra išnykusi, nematoma. Tad liminalumu galime nusakyti bet kurią situaciją ar objektą,

¹ Interviu su Arūnu Sverdiolu, 2010-05-24, autoriaus asm. archyvas.

² Arpad Szakólcza, „Liminality and Experience: Structuring transitory situations and transformative events“, in: *International Political*

Anthropology, 2009, vol. 2, nr. 1, p. 142.

³ Agnes Horvath, Bjørn Thomassen, Harald Wydra, „Introduction: Liminality and Cultures of Change“, in: *Ibid.*, p. 3.

esantį „tarp vieno ir kito“⁴. Perėjimo ritualai, sutuoktinių skyrybos, ilgalaikis intelektualinis pasimetimas, revoliucijos, karai, paauglystė – visus šiuos procesus ir būkles, anot Bjørno Thomasseno, galima vadinti liminaliais⁵. Tačiau kad ir kaip viskas vyktų, liminalumas, būdamas iš prigimties dinamiškas, privalo anksčiau ar vėliau pasibaigti.

Žvelgiant į iš komunistinio bloko besilaisvinančią ir besiformuojančią Lietuvą, liminalumas: 1) apibrėžia situaciją, kai esinių forma gali neatitikti jų turinio, nes skirtis suvokime tarp tikro ir netikro yra išnykusi; 2) fiksuoja ligtolinių reikšminių koordinacijos taškų – tiesos, laisvės ir pan. apibrėžčių – nykimą ir naujų radimąsi, o svarbiausia – „niekio“ erdvę tarp jų; 3) parodo, kaip klaida, ją mėgdžiodant, visuomenėje gali įsitvirtinti kaip skaldantis veikimo bei mąstymo modelis; 4) ženklina tranzitinę būseną bei pabrėžia jos svarbą naujojo būvio stabilumui, formai bei struktūrai.

Kitą pasirinktą sąvoką, *schizmogenezę* (lot. *schisma* – skilimas, lot. *genesis* – tapsmas, atsiradimas), suformulavo antropologas Gregory Batesonas. Ji nusako procesą, kai ligi tol darnūs kokio nors visuomeninio ar pasaulėvokinio esinio komponentai dėl vienokių ar kitokių priežasčių ima skirtis, iškreipdami esinio esmę. Čia schizmogenezė žymi du skilimo procesus – ligtol vienalytėmis atrodžiusiose pasaulėvokinėse formacijose, antai lietuviškumo sampratoje, bei tarp pačių intelektualų. Šis procesas vyksta dėl liminaliame būvyje išgyventų heterogeniškų patirčių bei šių patirčių paskatintų pokyčių – naujų pasaulėvokinių struktūrų, nebūtinai adekvačių tikrovei, atsiradimo.

KVAZIMETAFIZIKA

Dar 1989 m. Arūnas Sverdiolas ir Tomas Sodeika straipsnyje „Gyvenimas kolboje ir tuoj po to“⁶ pastebėjo lietuvių polinkį painioti *socialinę fiziką* – „materialinių interesų priežastiniais ryšiais susaistytą visuomenės lygmenį“ su *socialine metafizika* – idealų, vertybių sritimi⁷. To priežastimi jie laiko nuo mažens visiems skiepytą marksistinę-materialistinę pasaulėžiūrą, tapusią „pačios visuomenės konstitutyviu principu“⁸. Tokių vertybių neartikuliuojamą autoriai pavadina *kva-zimetafizika*:

Vienuoliškas savęs išsižadėjimo ir tarnavimo artimui idealas virsta priemone, padedančia spręsti gyventojų medicininio aprūpinimo problemas, valstiečio

prisirišimas prie savosios žemės – priemone aprūpinti gyventojus maisto produktais, sudvasintas gamtos jausmas – priemone spręsti ekologines problemas, motiniški jausmai – priemone užtikrinti palankią demografinę padėtį. Į tautinius jausmus apeliuojama kviečiant nešiukšlinti ir nepjaustyti troleibusų sėdynių. Instrumentiškai keliamas dvasinio atgimimo uždavinys. Visuomenės sąmonę reikalaujama pripildyti vertybių ir idealų lygiai taip pat, kaip parduotuves – prekių. Žmogus turįs tapti dvasingas taip pat, kaip gaminiai – geros kokybės.⁹

Tokių lietuviškosios sąmonės bruožą Sverdiolas vėliau pavadino „aukštybės redukcija arba desublimacija“¹⁰. Šis kvazimetafizinis mąstymo komponentas persidavė ir intelektualams bei turėjo didelės įtakos lietuviškumo sampratų tapsmui. Reikėtų tik pabrėžti, jog kvazimetafizika savo esme irgi yra liminali – nutrinanti ribą tarp aukštybės ir profanikos. Ji skatina formuoti šias dvi ontologiškai skirtingas sritis į vieną mąstymo kategoriją suverčiančią, todėl iš prigimties schizmogenišką, pasaulėvoką.

PERIODIZACIJA

Aptariamąjį laikotarpį, atsižvelgiant į kultūros periodikos publikacijų tematiką bei retoriką, galima skirti į dvi dalis. Apytikslė riba galima laikyti 1991 m. rugpjūčio pabaigą – rugsėjo pradžią, kai po pučo Maskvoje iš Lietuvos ima trauktis sovietinė kariuomenė. Iki tol publikuotuose straipsniuose daugiau liminalių potyrių refleksijų, o po to – padaugėja schizmogenezės ženklų. Suprantama, kalbant apie potyrių sritį griežta periodizacija neįmanoma: naujieji procesai neprasidėjo staiga, kaip ir senieji neišnyko iš karto. Veikia pakito jų intensyvumas bei specifika. „Ikipučiniuose“ straipsniuose daugiausiai kalbama apie idėjinę Lietuvos, lietuviškumo orientaciją. Svarstoma ir projektuojama, kuo ir kaip Lietuva gyvena ar turėtų gyventi, keliami klausimai, susiję su siektiniais idealais. Vyksta diskusijos savivokos klausimais, manifestuojama bendrumo partitės, pabrėžiama bendra kova dėl idealų. Taipogi išsakomos liminalios pajautos, kaip vieni dalykai griūva, kiti dalykai kuriasi, kaip bet kada gali įvykti bet kas. Ir išties, po gatves zujant krišnaitams ir sovietų tankams, prie parlamento stūksant barikadoms, apkarstytoms milicininkų kepurėmis, šventųjų atvaizdais ir trispalvėmis, kitokios reakcijos sunku ir tikėtis. Ir vis

⁴ Bjørn Thomassen, „Uses and Meanings of Liminality“, in: *Ibid.*, p. 16.

⁵ *Ibid.*, p. 17.

⁶ Tomas Sodeika, Arūnas Sverdiolas, „Gyvenimas kolboje ir tuoj po to“, in: *Proskyna: Kultūros almanachas jaunuomenei*, 1991, nr. 8 (17), p. 494–499.

⁷ *Ibid.*, p. 494.

⁸ *Ibid.*

⁹ *Ibid.*, p. 498.

¹⁰ Arūnas Sverdiolas, *Apie pamėklinę būtį*, Vilnius: Baltos lankos, 2006, p. 113.

dėlo šios patirtys buvo apsiaustos pakilia, kūrybingumo, naujumo, ateities pažado skraiste.

Tačiau nuo šio ribinio taško praėjus vienam kitam mėnesiui straipsnių (kartais tų pačių autorių) retorika ir tematika kinta. Temos požiūriu dėmesys sutelkiamas į politines realijas, iškeliami ir aptariami tarpusavio nesutarimai. Formos prasme daugelio tekstų kalbinė maniera tampa aršesnė. Atsidengia ryškūs nuomonių susikirtimai, atsiskiria manifestuojamos vertybės bei jų interpretacijos. Apie idealus taipogi kalbama, tačiau tai nebėra bendrai išpažįstamos vertybės, jie veikiau primena krepšinio komandas, už kurias ima sirgti atskiros žmonių grupės. Iš to galima spręsti apie naują būseną visuomenėje, kai pagreitį įgauna procesai, skatinantys susiskaldymą ir susipriešinimą pačioje visuomenėje. Išlieka ir nesorientavimo tarp *sacrum* ir *profanum* kvazimetafizika, paskatinusi kitus schizmo-geninius virsmus idėjiniame lygmenyje bei politinėje praktikoje¹¹. Visa tai vainikuoja pirmieji Seimo rinkimai, po kurių tekstuose išsakomos gilaus nusivylimo ir įsivyravusio cinizmo patirtys, nesvetimos ir šiems laikams. Panagrinėkime šių reiškinių pagrindus.

SOVIETIŠKOJO BLOGIO IR LIETUVIŠKOJO GĖRIO BINARIKA

Daugelio publikacijų, pasirodžiusių nuo 1989 iki 1991 m. rudens, retorikoje išties išryškėja kvazimetafizikos momentas – polinkis sugretinti, netgi sulieti religinį/metafizinį/stebuklinį ir politinį/visuomeninį/profaniškąjį matmenis. Viena vertus, priešiškus okupacijai tuometinėse intelektualų publikacijose reiškėsi kaip natūrali reakcija į komunistinės būties egzistencinį absurda¹². Sovietų laikai reiškė žiaurią ar bent grubią politinę santvarką, neveiksnių ekonomikos modelį, pavergtą kultūrą. Kita vertus, sovietmetis tapo sąvoka, simbolizuojančia apskritai visas galimas negatyvumo apraiškas. Nelaisvė, kvailybė, ateizmas, betvarkė, amoralumas, žiaurumas, nenuoširdumas, melas, susipriešinimas, susiskaldymas, mirtis, net šėtoniškas – visa tai tuometinėje spaudoje tilpo sovietinio režimo vaizdinyje. Taigi sovietinis režimas tapo kartu ir ontologinio, ir politinio blogio nešėju. Ši mišrų vaizdinį toliau vadinsime *sovietiškuoju blogiu*.

Skaitant to meto straipsnius aiškėja, kad Lietuvos atkūrimas taipogi turėjęs du – vertybinio virsmo ir politinės, ekonominės bei kultūrinės transformacijos –

lygmenis, susiliejusius į vieną visumą¹³. O skirtį tarp šių lygmenų didelės dalies intelektualų sąmonėje pakeitė skirtis tarp to, kas „sovietiška“ ir kas „lietuviška“. *Nepriklausoma Lietuva, lietuviškumas* tapo sovie-

Parlamentą saugo policija ir Švč. Mergelė Marija
(Švyturys, 1991, vasaris, nr. 3, p. 7)

tinio „blogio“ antipodu¹⁴. Lietuviškumo idėja apėmė ir tiesiog gėrį, tiesą, gyvybę, moralę, net šventumą, taip pat – demokratiją, kapitalizmą, „gerą gyvenimą“, ekonominį perteklių, nacionalinę valstybę ir pan.¹⁵ Šitaip politinės sąvokos tapo padėtos „į vieną lentyną“ su tuo, kas išreiškia šventybę/metafiziką: buvo kalbama apie liberalizmo krikščionišką prigimtį¹⁶; su lietuviškumu susiję dalykai tuometinėje lietuvių intelektualų sąmonėje buvo „sumetafizinti“, o šventybės sfera – „sulietuvinata“¹⁷. Susikuria lietuviškumo samprata, kurios pamatą toliau vadinsime *lietuviškuoju gėriu*.

¹¹ Vilhelmas Valatka, „Ant ribos“, in: *Šiaurės Atėnai*, 1991-12-06.

¹² Arvydas Šliogeris, „Tauta – ne bandomasis triušis...“, in: *Švyturys*, 1990, birželis, nr. 12.

¹³ „Tarp In ir Jan: Žaliuoti ar žydėti?“, su Algirdu Patacku kalbasi Vilius Aleknaitė, in: *Šiaurės Atėnai*, 1991-04-10.

¹⁴ Osvaldas Balakauskas, „Post tenebras lux“, in: *Šiaurės Atėnai*, 1991-02-13.

¹⁵ Romualdas Ozolas, „Kokia yra ir kokia turėtų būti komunistų partija“, in: *Šiaurės Atėnai*, 1989-11-04.

¹⁶ Arvydas Juozaitis, „Teisingos visuomenės samprata“, in: *Šiaurės Atėnai*, 1990-02-21.

¹⁷ Jurga Ivanauskaitė, „Ar turėsime drąsos būti lietuviais?“, in: *Šiaurės Atėnai*, 1990-05-30.

Lietuviškojo gėrio ir sovietiškojo blogio binarikos logika vienaip ar kitaip skleidžiasi daugumoje tuometinių publikacijų. Galime paklausti, kaip tokie konstruktyvai galėjo susiformuoti normalių žmonių galvose? Normaliomis sąlygomis vargu ar kas imtų tapatintis su išrinktuju gėrio „turėtoju“, besipriešinančiu demoniškajam blogiui. Būtent čia mums reikia atsiminti, jog kalbame ne apie normalią, o apie liminalią situaciją, kur ribos tarp ontologiškai skirtingų *sacrum* ir *profanum* sričių yra išnykusios. Ko gero, vaizdingiausia šio teiginio iliustracija galėtų būti 1991 m. sausio 13-osios įvykiai, daugelio lietuvių pasaulėvokoje užsibaigę stebuklu.

SAUSIO 13-OJI: ONTOLOGINĖ GĖRIO IR BLOGIO KOVA

Nors ir nesimdami vertinti Dievo pagalbos mastų ginant televizijos bokštą, vis dėlto turime pripažinti, jog šiuose įvykiuose išryškėjo tokios lietuviškumo ir šventybės, politikos ir metafizikos samplaikų praktinis pranašumas, – kritiniu atveju, be ginklų priešintis sovietų kariuomenei. Šaltiniai labai aiškiai atskleidžia, kad priešinamasi buvo ne vien Sovietų Sąjungos politiniam spaudimui ir karinei jėgai, bet ir ontologiniam blogiui, nuo jo gelbstint ne tik Lietuvą, bet ir visą pasaulį: „Taigi, Lietuvos nepriklausomybė nėra tik politinė problema. Ima atrodyti, kad Lietuva vienas iš tų branduoliukų, kur sprendžiama metafizinė pasaulio ateitis: ar tas pasaulis lieka su Dievo pėdsakais žemėje, ar jis tampa nudievinta žeme – antikristo, totalitarinės sistemos ir baimės valdomas“¹⁸.

Tad ginama buvo ne tik Lietuvos valstybė, bet lietuviškojo gėrio sritis. Liminalumo specifika yra ta, kad iracionalumas čia gali tapti racionalus. Beginklių žmonių minios pasipriešinimas tankams, besiremiant vien tikėjimu, kad yra ginama gėrio sritis, gali tapti vienintele įmanoma ir realiai veikiančia gynybos forma bei neįtikėtinos mobilizacijos veiksmu.

Kita vertus, Sausio įvykiai vis dėlto įtvirtino iš esmės schizmogenišką kvazimetafiziką kaip realiai veikiančią politinę bei pasaulėvokinę poziciją. Po šių įvykių kultūros spaudoje lietuviams, kaip gėrio gynėjams, imamos formuluoti kvazimetafizinės užduotys¹⁹. Nea-

pibrėžiamu „gerumo“, „meilės“ principu norima grįsti iš prigimties techninius dalykus, pavyzdžiui – įstatymus²⁰. Kvazimetafizika reiškiasi nestabiliu ir neadekvačiu požiūriu į politiką²¹. Ilgainiui iracionalus gėrio gynimas buvo instrumentiškai imtas mėgdžioti kaip norminis, teiktinas politinės veiksenos modelis, pavyzdžiui, tikint ir ginant savo politinę poziciją kaip kvazimetafizinę gėrio sritį.

TRYS LIETUVIŠKOJO GĖRIO VERSIJOS

Bene svarbiausi, dažniausiai kartojami bei aukštinaimi idealai, tuometinėse publikacijose sieti su lietuviškumu, yra *tiesa*, *teisingumas*, *laisvė* ir *nepriklausomybė*. Pačios sąvokos yra beveik neartikuliuojamos, neklausama, ką jomis norima pasakyti, retai formuluojamos jų sampratos. Susidaro vaizdas, kad tuo metu visiems yra puikiai suprantama šių idealų prasmė. Dažniausiai šios sąvokos yra tiesiog vartojamos. Tačiau stebint, kaip jos vartojamos ir suvokiamos, ryškėja, jog įvairūs intelektualai kalba apie skirtingus dalykus.

Vienu atveju *teisingumo* pamatine prielaida laikomas moralumas²²; kitu atveju – jis suvokiamas kaip pažangios, teisinės valstybės sukūrimas, kur visuomenė yra pavaldi vien tik įstatymams (Dievo ar žmogaus?)²³; dar kitu atveju teisingumas imamas suvokti kaip kam nors priklausantis – materializuotas, gražintinas²⁴.

Laisvės samprata viešajame diskurse irgi nėra stabili. Vieni ją kildina iš religinės srities, glaudžiai siejamos su Lietuvos „atgavimu“; net laiko ją lietuviškumo savastimi, suvokdami ją kaip kažkam priklausančią kvazimetafizinę gėrybę²⁵. Kiti laisvę sieja su Lietuvos teisine valstybe ir demokratiniu liberalizmu bei individualia atsakomybe²⁶; dar kitur atsiskleidžia požiūris į laisvę kaip tiesioginę gėrybių gavimo prielaidą ir sąlygas, kurias būtina sukurti²⁷.

Panašios tendencijos pastebimos ir kalbant apie *tiesos* idėją. Vienur ji matoma kaip dorovinis principas, kartu su Lietuva ir laisve, priešingas materializmui²⁸. Kitur išryškinama individualumo suteikiama teisė pervertinti tiesą²⁹. Išskyla ir trečias požiūris, tiesą laikantis paralele materialinėms vertybėms, turinčia utilitarią vertę, kuria galima manipuliuoti³⁰.

¹⁸ Darius Kuolys, „Versija“, in: *Sietynas*, 1991, nr. X, p. 256–261.

¹⁹ Osvaldas Balakauskas, „Post tenebras lux“, in: *Šiaurės Atėnai*, 1991-02-13.

²⁰ Vytautas Vardys, „Krikščionybė lietuvių tautos gyvenime“, (iš: „Lietuva ir krikščionybė“, keturios paskaitos, Torontas, 1987, p. 87–89), in: *Šiaurės Atėnai*, 1990-02-28.

²¹ Vytautas Radžvilas, „Ar aplenksime Ameriką?“, in: *Literatūra ir menas*, 1990-04-14.

²² „Būk atviras sau pačiam“, su Romualdu Ozolu kalbasi Vilija Aleknaitytė, in: *Šiaurės Atėnai*, 1991-05-08.

²³ Arvydas Juozaitis, *op. cit.*

²⁴ Jonas Lelis, „Humanizmas ir cinizmas“, in: *Literatūra ir menas*, 1989-06-10.

²⁵ Algirdas Patackas, [...], in: *Sietynas*, 1989, nr. IV, p. 22.

²⁶ Arvydas Juozaitis, *op. cit.*

²⁷ Vilhelmas Valatka, „Pamąstymai apie liberalizmą“, in: *Šiaurės Atėnai*, 1992-02-28.

²⁸ Kazys Saja, „Žodžiai į sielą. Tautos ryžtas medaliais ir rubliais neišmatuojamas“, in: *Šiaurės Atėnai*, 1991-01-24.

²⁹ Juozas Girnius, „Tauta ir tautinė ištikimybė (II dalis)“, in: *Proskyna*, 1989, nr. 3, p. 141.

³⁰ Danutė Paulauskaitė, „Iltiniai mūsų gerumo dantys“, in: *Šiaurės Atėnai*, 1991-05-01.

Nepriklausomybė vienu atveju matoma kaip tradicija, jos troškimas laikomas tautine lietuvių savastimi³¹. Kitu atveju kalbama apie valstybės nepriklausomybę, kuri laikoma sąlyga individualiai sklaidai, kultūrinei veiklai³². Taip pat išryškėja ir požiūris į valstybės nepriklausomybę kaip prielaidą turtinei gerovei, veiklos galimybėms³³.

Toks ne(su)sikalbėjimas dėl idealų prasmės buvo reflektuotas ir tuometinėje kultūrinėje spaudoje³⁴. Nors lietuvius ir vienijo taip pat įvardijamos idėjos, išsitenkančios toje pačioje lietuviškojo gėrio srityje, jų reikšmių supratimas gerokai skyrėsi. Ir tai nesunku suprasti. Tuo metu Lietuvoje įvairūs procesai vyko itin sparčiai, taigi idėjas intelektualams apmąstyti trūko laiko – reikėjo nedelsiant imtis veiksmų.

Tačiau būtent dėl tokio neįsigilino lietuviškumo sampratoje išvėlė klaida, vėliau atkartota ir politikoje. Idealai, metafizinės vertybės, susiję su lietuviškumo samprata, lietuviškojo gėrio sritimi, tapo nusavintais politiniais instrumentais, pridėtinės vertės rodikliais, primenančias ne kokias nors metafizines sąvokas, o rėmėjų etiketes ant palaikomų krepšinio komandų aprangos.

Bendrame intelektualiniame diskurse galima apytiksliai išskirti tris vyravusias mąstymo kryptis. Jos skiriasi pabrėžiamomis vertybėmis, lipdomomis prie lietuviškumo sampratos, tačiau jas tarpusavyje sieja priešpriešos sovietmečiui vizija bei kvazimetafizinė prigimtis:

Tautinė. Pagal straipsnių kiekį ir turinį tai, ko gero, labiausiai paplitusi mąstymo kryptis tarp to meto lietuvių intelektualų. Akcentuojamas tautiškumo, dvasios elementas, lietuviškojo gėrio srityje aprėpiant tiesos, moralės idealus. Laisvė, teisingumas, teisumas ir kitos vertybės čia suvokiamos „priklausančios“ etinei ir etinei „lietuvių kankinių“ tautai. Priešprieša sovietmečiui regima moralės, šventumo, tautinės dvasios, tiesos plotmėse.

Individualistinė. Lietuviškumo sričiai priskiriamos ir išryškinamos laisvės, demokratijos, teisės, individualumo vertybės. Tauta suprantama kaip laisva erdvė individui skleisti. Orientuojamasi, kartais netiksliai mėgdžiojant, į vakarietišką kultūrą kaip šių vertybių sublimaciją ir siekiamybę³⁵. Individo laisvė iškeliamą į „šventą“ lygmenį, visi idealai tampa instrumentais, padėsiančiais jam skleisti. Priešprieša sovietmečiui regima laisvės, individo raiškos, demokratijos ir liberalios ekonomikos plotmėse.

Pragmatinė. Nepriklausomos Lietuvos gėrio sritis

skleidžiasi kaip erdvė materialinėms vertybėms įgyti, akcentuojamas nuosavybinis santykis, teisė „susi-gražinti“ materialias ar metafizines vertybes, išskyla „gero gyvenimo“ vaizdinys, vertybių kaip priemonių samprata. Priešprieša sovietmečiui susitelkia į ekonominio pranašumo, vienokių ar kitokių vertybių įgijimo sąlygas.

Vis dėlto nederėtų šių mąstymo krypčių trivaliai priskirti tam tikroms žmonių grupėms ar politinėms grupuotėms. Juk tai tik vyraujančios mąstymo bei pasaulėvokos tendencijos, kurios išryškėja pažvelgus iš išorės, po tam tikro laiko ir tam tikru kampu. Tikrovėje kolektyvinėje sąmonėje jos dažnai persidengia, suartėja, todėl būtų tiksliau matyti jas kaip tam tikras logines konsteliacijas, veikusias to meto Lietuvos žmones. Taigi tas pats žmogus nepriklausomą Lietuvą galėjo vaizduoti ir kaip krikščioniškos dorovės išikūnijimą, ir kaip tautos dvasios raiškos erdvę, ir kaip palankią dirvą produktyviems ekonominiams santykiams, ir kaip neribotos asmeninės laisvės sklaidos lauką. Visa tai lietuvių intelektualams sudarė stebuklingą *atgimimo* pasaulį, leido bendrai deklaruoti išsilaisvinimo judėjimą motyvuojančius tiesos, teisingumo, laisvės, nepriklausomybės ir kitus idealus bei (daugmaž) kolektyviai juos išpažinti. Tačiau, kaip jau mėginome parodyti, šiame iš pirmo žvilgsnio bendrame vertybių komplekte glūdėjo schizmogenezės daigai.

LIETUVIŠKOJO GĖRIO POLITIKOS PAMATAI

Demokratijoje normaliomis sąlygomis tarp to, kas profaniška (politiška) ir šventa (metafiziška) esti aiški riba. Politika vykdoma atstovaujant vienokiems ar kitokiems interesams, vyrauja nuomonių pliuralizmas, racionaliai paskaičiuojant naudą ir sąnaudas, „socialinė metafizika“ atsiskleidžia per politinių idėjų (liberalių, konservatyvių, socialistinių ir pan.) lygmenį. Tuo tarpu idėjomis tikima, metafizinės vertybės suvokiamos kaip ontologinės niekam nepriklausančios duotybės, religiniai motyvai nepainiojami su politiniais. Tokia struktūrinė hierarchija laiduoja visuomenės stabilumą.

Tačiau liminaliame būvyje, išnykus „kosmosą“ palaikančioms riboms tarp ontologiškai skirtingų esinių, pamatinei pasaulėžiūrinei kovai tarp sovietinio blogio ir lietuviškojo gėrio sričių persikėlus ir į politinį lygmenį, susiformavo naujos ribos bei vertybinės konsteliacijos. Dėl įvairių išorinių bei vidinių įtakų (laiko trūkumo – idėjų neartikuliuojimo; marksistinio materializmo įtakos posovietiniame mentalitete leidusios suplakti

³¹ Algirdas Patackas, „Ką Lietuva gali duoti Europai?“, in: *Šiaurės Atėnai*, 1992-05-22.

³² Kornelijus Platelis, „Skęstantį išgelbės ne šiaudas“, in: *Šiaurės Atėnai*, 1991-03-13.

³³ Vytautas Kubilius, „Sąžiningumo deficitas“, in: *Šiaurės Atėnai*, 1991-05-08.

³⁴ Donatas Katkus, „Pranašų laiškai“, in: *Šiaurės Atėnai*, 1991-09-04.

³⁵ Sigitas Geda, [...], in: *Sietynas*, 1990, nr. IX, p. 19.

politiką, idealus, interesus ir ideologiją į vieną kvazi-metafizinį tūrį; „stebuklų šalies“, kurioje viskas atrodo įmanoma, patirties ir t. t.) skirtis tarp metafizinio ir profaniško lygmenų lietuvių intelektualų sąmonėje susiliejo. Toks politikos išaukštinimas iš tikrųjų tapo

Algimantas Jankūnas. Be pavadinimo. 1991. Nuotrauka

nesąmoninga „aukštybės redukcija“ – fatalia klaida, kauke ar reklaminė etikete, lėmusia tolesnę schizmogenezę, bene pirmą aiškesnę vaisių subrandinusi per pirmuosius Seimo rinkimus.

Tuometinėse kultūros publikacijose jau išvėlgėme keturis kvazimetafiziškos pasaulėvokos bruožus: 1) ontologinę sovietinio blogio ir lietuviškojo gėrio binariką, 2) lietuviškumo sušventinimą, politikos ir metafizikos sugretinimą; 3) sampratą, jog „gėrio“ srities gynimas nuo „blogio“ yra normali politikos dalis; 4) lietuviškojo gėrio srities nevienalytiškumą intelektualiniame diskur-

se. Visa tai ir sudarė pagrindą schizmogenezės procesams, prasidėjusiems maždaug po Maskvos pučo, kai iš Lietuvos ima trauktis sovietinė kariuomenė – ontologinio blogio simbolis. Tada galima fiksuoti liminalumo būklės Lietuvoje laipsnišką baigtį. Viešojoje erdvėje mažėja išsakomų netikrumo pajautų, nustojama baimintis dėl bet kurią akimirką galinčios pasikartoti agresijos, galutinai patikima Lietuvos nepriklausomybė³⁶. Intelektualų dėmesys ima krypti į vidaus politikos problemas. Tačiau kvazimetafizinės pasaulėvokos konsteliacijos, net ir „kritiškai nusiteikusių inteligentų galvose“, išlieka³⁷. Pokytis įvyksta ne pačiame pasaulio matyme, o kontekstuose, kuriuose jis ima skleistis, paskatindamas schizmogenezės procesus.

SCHIZMOGENEZĖ POLITINIAME IR PASAULĖVOKINIAME LYGMENYJE

Pirmą schizmogeninį procesą galima įžvelgti pačioje lietuvių visuomenėje. Jis susijęs su gėrio ir blogio sričių raiškos pokyčiu³⁸. Komunizmui tampant istorija, nyksta tiesiogiai patiriama sovietinio blogio sritis. Tačiau tuometiniai intelektualų straipsniai rodo, jog pasaulėvokoje dvinarė logika neišnyksta. Ji tik pasvyra horizontaliai, nusikreipia į vidaus politiką. Ligi tol solidarumą, optimizmą skelbę, metafizinius uždavinius Lietuvai kėlę tekstai užleidžia vietą į politiką orientuotiems, itin polemikiškiems bei sarkastiškiems pasisakymams. Kitaip sakant, prieš, kad ir be automato, ima ieškoti tarp savųjų. Kodėl taip nutinka?

Prisiminkime lietuviškojo gėrio srityje vyravusias tris mąstymo kryptis – *tautinę*, *individualistinę* ir *pragmatinę*. Čia ir pasireiškia schizmogenezė. Pasitraukus sovietiniam blogiui (paradoksaliai vienijusiam intelektualus bendrai kovai), viena lietuviškojo gėrio sritis suskyla į tris ontologiškai atskiras: tautinio gėrio, individualistinio gėrio bei pragmatiškojo gėrio. Kiekvieno gėrio šalininkams tikint, kad jie atstovauja „tikrosioms“ tiesos, teisingumo, laisvės, nepriklausomybės ir pan. sampratoms, jie susipriešina. Panaši poliarizacija vyksta ir politikoje, kai sava politinė vizija tapatinama su „gėrio“, o kitos politinės vizijos – su „blogio“ sritimi. Kadangi valstybės sukūrimas suvoktas kaip šventas aktas, tai tarp intelektualų atsiranda tikinčių ir netikinčių „gera“ politika, „gera“ valstybe³⁹. „Tikinčiųjų“ ir „netikinčiųjų“ poliarizacija tampa paraleliška „idealistų“ ir „realistų“ dichotomijai. „Realizmas“ gi, savo ruožtu, suvokiamas kaip pragmatiškas, materialistiškas ir ciniškas⁴⁰. Taigi blogio sferoje atsидuria „realistai“, ci-

³⁶ Donatas Katkus, *op. cit.*

³⁷ Saulius Šaltenis, „Pokalbiai prieš aušrą (3)“, in: *Šiaurės Atėnai*, 1991-10-23.

³⁸ Gražina Mareckaitė, „Ir neateis chaoso viešpatija“, in: *Šiaurės Atėnai*, 1991-11-20.

³⁹ Saulius Šaltenis, „Kam reikalinga Lietuva?“, in: *Šiaurės Atėnai*, 1991-03-06.

⁴⁰ Ričardas Vaitekūnas, „Naktiraščio puslapis“, in: *Šiaurės Atėnai*, 1992-10-30.

niški materialistai ir pragmatikai. Tačiau idealistinėje lietuviškojo gėrio srityje likusios tautinė ir individualistinė mąstymo kryptys irgi susipriešina. Palyginkime:

Mes esame pamiršę bendruomeninį gyvenimo atžvilgį, tą rodo ir šiandieninis Lietuvos politinis gyvenimas – ta įtampa tarp kraštutinių valstybės stiprinimo šalininkų aiškiai rodo, jog politiniame gyvenime pamirštama, kad egzistuoja bendruomeninis gyvenimas ir kad jis yra asmeninio gyvenimo prielaida. Šito nesuvokiančiam žmogui sunku paaiškinti, ką jam gali duoti ne tik Bažnyčia, bet ir apskritai kokia nors bendruomenė.

Vieni bendruomenę pakeičia kažkokiu valstybiniu antstatu ir tada sako, kad Landsbergis visą kavą išgėrė, arba šiandien girdėjau kirpėją sakant, kad ji skambins Landsbergiui, kad nupirktų klozetą, nes jai per brangu. Čia nesvarbu, ar dešiniųjų, ar kairiųjų pažiūrų žmonės (kalbu ne apie politikus), bet jie mano, kad valstybė yra totalinė super-struktūra, kuri turi juos – totaliai – viskuo – aprūpinti. Antras požiūris yra tas, kad individas yra visiškai autonominė būtybė, galiausiai liekanti už bendruomenės rėmų – tai yra tradicinis liberalų požiūris.⁴¹ (*Tautinė*)

Aktyviausia autoritarinė dvasia po komunizmo idėjomis jau nebesislepia, čia likę maža ką besuprantantys sutvėrimai. O gudresnieji, žinoma, lenda kur kitur. Šiai dvasiai reikalingi fanatikai. O kur dabar daugiausia fanatikų Lietuvoje surasi, jei ne apie tautinę ir religinę idėjas susispietusių. Dedu galvą, kad sovietinis saugumas šioj srity daugiausiai dirba, o ne aplink kokį Burokevičių su Jarmalavičium sukasi.⁴² (*Individualistinė*)

Matome abi mąstymo kryptis besiremiant panašia kvazimetafizine pasaulėvoka bei gėrio ir blogio logika. Viena kitą diskvalifikuodamos per sąsają su pragmatizmu („kirpėja skambins Landsbergiui“; „gudresnieji lenda kur kitur“) lengvai įvardija „blogį“. Iš pavyzdžio matome, kaip tautiškai sugretinamos individualistinė bei pragmatinė kryptis, „netikinčios“ bendruomenės kvazimetafizine vertybe. Kita vertus, individualistiškai žiūrint tautinei kryptčiai inkriminuojamas fanatizmas, dėl kurio aklumo pragmatikai ją panaudojantys kaip politinį instrumentą blogiui reikštis.

⁴¹ Vytautas Ališauskas, „Abstrakčios krikščionybės nėra“, in: *Šiaurės Atėnai*, 1992-01-03.

⁴² Vytautas Straižys, „Dar ne skėriai“, in: *Šiaurės Atėnai*, 1991-04-17. Pateiktoji citata dėl formos išraiškiningumo paimta iš „ikipučinės“ publikacijos.

⁴³ Kęstutis Nastopka, rubrika „Baltos lankos“, in: *Literatūra ir menas*, 1991-12-21.

⁴⁴ Istorikas konstatuoja tuomet „per žiniasklaidą nusiritusi[a] nepasi-

Bene eklektiškiausiu aptartosios schizmogenezės produktu, ko gero, galima laikyti tuometinius (o ir šiandien vykstančius) kvazimetafizinius politinius ritualus. Tuometinėje periodikoje galima aptikti nemažai intelektualų tekstų, kuriais išreiškiamas pasipiktinimas tokiais politikos reiškiniais:

A. J. Greimas neseniai pasveikino mane kaip „nelietuvį“, kurį Landsbergis Šiluvoje išskyrė iš tautinės bendruomenės. Mat buvau jam sakęs, kad iš tėvo pusės esu reformatų giminės. Tokiu pat būdu į nelietuvius įrašydintas Vytautas Kavolis. [...] XVI a. daugiareliginės Lietuvos valstybės kultūros laimėjimai, pasak jo, „svarbesni už imperijas, besidriekiančias nuo Baltijos ligi Juodosios jūros“ (*Baltos lankos*, 1991, nr. 1, p. 48). [...] Mitrus radijo žurnalistas, kalbindamas Aukščiausios Tarybos pirmininko pavaduotoją (gruodžio 6 d.), atskiria nuo lietuvių ir egoistus inteligentus. Mat išmintį ir kompetenciją jie vertina labiau nei tą „moralinį kodeksą“, su kuriuo angeliškai dora ir vienalytė tauta pasitiko pirmąjį okupacijos adventą.⁴³

Nors prijaučiančiam „atskirtiesiems“ pats ritualinio išstūmimo iš tautinės bendruomenės judesys atrodo iracionalus ir net komiškas, išstumiančiam jis atrodo racionalus, nes gina tautiškąjį gėrį, kurį laiko ontologinio lietuviškojo gėrio sritimi.

Kitas pavyzdys – 1991 m. rugsėjo 8 d. katalikų hierarchams ir valstybės valdovams pasirašius *Lietuvos paaukojimo Nekalčiausiosios Mergelės Marijos Širdžiai akta*⁴⁴, buvo galima stebėti tipišką gėrio sampratų koliziją. Vienu atveju individualistinis mąstymas kritikuoja *tautinį*⁴⁵ dėl politinio žingsnio bendruomeniško pobūdžio (tauta aukojama šventybei, neatsižvelgiant į atskirų individų interesus ar nuomones) ir sugretina tokį žingsnį su sovietinio blogio sritimi. Kitu atveju aptinkama, kad vykdant „šventą“ politiką vietoj idealo pragmatiškai yra remiamasi interesu: Lietuvos paaukojimo aktas vyksta tuo metu, kai Lietuva derasi dėl sutarties su Vatikanu⁴⁶.

Kad ir kaip žiūrėsime, kvazimetafizinė pasaulėvoka vertybes paverčia politikos instrumentais (nors veikiančiam ir atrodo, kad politika yra „gėrio srities“ gynimas), o veikiančiuosius įsuka į nuo tikrovės nutolusį ir paranoišką pamėklių pasaulį. Matome pačių mąstymo

tenkinimo ir ironijos bang[ą]: *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, sudarytojas Vytautas Ališauskas, autoriai Darius Baronas, Remigijus Černius, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Eligijus Raila, Arūnas Streikus, Paulius Subačius, Vilnius: Aidai, 2006, p. 565.

⁴⁵ Vytautas Kavolis, „Preliminarinės paradigmos atgimstančių dievų užsiėmimas“, in: *Literatūra ir menas*, 1991-10-12.

⁴⁶ Arūnas Sverdiolas, „Asmens laisvė ir žmonių santara“, in: *Literatūra ir menas*, 1991-11-23.

krypčių viduje ryškėjanti skilimą į dvi tikroves: idealų, į kuriuos (neretai – nuoširdžiai) apeliuojama, bei ciniškos, į pragmatiką orientuotos politikos. Likdama nepagrįsta realiomis vertybėmis, politika imama vykdyti prisidengiant metafizinių idealų kauke. Kvazimetafizika skyla. Ši schizmogenezė netrunka būti pastebėta ir sukelia didelę sumaištį⁴⁷. Šio laikotarpio publikacijose ypač gausu stebėjimosi, kritikos, nusivylimo ir asmeniškumų. Jie yra nebetekę metafizinės retorikos, oponentai rečiau tapatinami su ontologine blogio sritimi. Tačiau kritikuojamas pragmatizmas, neprincipingumas, ilgimasi anksčiau tvyrojusios moralinio pakylėjimo atmosferos⁴⁸.

Likus porai mėnesių iki Seimo rinkimų *Literatūroje ir mene* atsiranda skiltis „Artėjant rinkimams“, kur Lietuvos intelektualų klausiamą, ko jie tikisi iš naujojo Seimo. Didžiojoje dalyje pasisakymų kalbama apie kultūros politiką, jos finansavimą, iš Seimo tikimasi pasisakančiųjų gėrio sritį labiau atspindinčios politikos ir panašiai. Tačiau vienas pasisakymas atspindi ir tuometinę politinę situaciją, ir aptartą pasaulėvokinę intelektualų schizmogenezę:

Paprastas žmogelis, į AT rinkęs tik „asmenybes“, t. y. taurumo, doros, nesavanudiškumo išikūnijimus, iš laisvos ir nelaisvos spaudos sužinojęs apie kai kurių deputatų išdykavimus, jų ryšius su blogą vardą turinčiomis įstaigomis, per radiją išgirdęs plūdimausi ir rietenas, padalyvavęs piketuose, kur „tautos išrinktieji“ buvo vadinami išgamomis, tautos priešais, komunistais, buvo apspjaudomi, apstumdomi ir dar gaudavo lupti, tyliai nusprendė, kad „šitie“ niekuo ne geresni už „anus“, ir spjovė didingų valdžios bastionų pusėn. „Valdžia sau, o mes sau, kuris kurį apgausim“ – vėl atgijo per pusę amžiaus nukalta maksima, ir viskas sugrįžo į senas vėžes. [...] Aš jau nekalbu apie įstatymų leidybos chaosą, konstitucijos (tegul ir laikinos) kaitaliojimą „pagal nuotaiką“, grupinį ir frakcinį egoizmą, strateginį aklumą politikos ir ekonomikos baruose (ko vertas vien „turto gražinimas“!), toliau besitęsiančios ritualinės ir lozunginės politikos reci-

⁴⁷ Krescencijus Stoškus, „Dar sykį apie ‚vieno klubo galą‘“, in: *Literatūra ir menas*, 1992-06-20.

⁴⁸ Petras Dirgėla, [...], in: *Literatūra ir menas*, 1992-09-03.

⁴⁹ Arvydas Šliogeris, „Ko tikėtis iš naujojo seimo?“, in: *Literatūra ir menas*, 1992-10-24.

⁵⁰ Gintarė Adomaitytė, „Sūpuoklėse“, in: *Šiaurės Atėnai*, 1992-12-04.

dyvus ir dar daug ką. Ką ir besakyti, nevykusi buvo pirmoji mūsų valdžia, iš kurios tiek daug tikėjomės.⁴⁹

Galima tarti, jog tokį nusivylimą sukėlė ir politikoje išitvirtinusių kvazimetafizinių idėjų neautentiškumas, ir dėl nuolatinių politinių konfliktų neracionaliai vykdoma politika bei į ją išipynęs tiesmukas pragmatizmas. Pirmųjų Seimo rinkimų baigtis tarp intelektualų sukėlė didžiulę nuostabą, nevirtę bei ciniškas reakcijas⁵⁰. Šis cinizmas pasireiškė plataus masto nusivylimu instrumentalizuotais idealais, atstovavusiais lietuviškumo kaip gėrio srities sampratą bei kvazimetafiziškai projektuotais į Lietuvos politiką. Šios iliuzijos griūtis daugelio buvo suvokta kaip grįžimas ne į ontologinio sovietinio blogio, bet į ontologinės prasmės netekusią pragmatinio blogio – idėjinio „niekio“, beprasmybės ir pragmatizmo sritį⁵¹.

Taigi 1992 m. rudenį tarp intelektualų pasireiškė tikrieji schizmogenezės padariniai: asmeninis susipriešinimas išliko, o idealais tikėti nustota. Politiniame lygmenyje tai ėmė skleisti ciniškos politikos pavidalais, o tarp intelektualų – apatija⁵². Ligi tol tikėję kvazimetafiziniais idealais, aukštindami lietuviškąjį gėrį, lietuviškumo sklaidą patyrę kaip romantišką žengimą į rojų, 1992 m. pabaigoje jie lieka nuvilti⁵³. Tačiau politiniame bei populiariajame viešajame lygmenyje aptartuoju laikotarpiu susiformavusios veiklos ir mąstymo formos tebegyvuoja iki pat šių dienų⁵⁴: ciniškai pragmatinė mąstymo kryptis yra tapusi normatyvine, tačiau ji tik iš pažiūros „realistinė“, nes instrumentiškai tebeapeliuoja į neartikuliuotą metafiziką; ritualiniai (ontologinė kova su pedofilija), kvazireliginiai (krepšinis kaip antroji religija) motyvai netrūksta ypač ekonominės recesijos metu, taigi lietuviškojo gėrio vertybėmis susirūpinta tik tuomet, kai ėmė kentėti pragmatiniai interesai. Šiame tekste ir pamėginta parodyti, jog visa tai ženklina gerokai gilesnę bei esmingesnę (nei ekonominė ar politinė) krizę posovietinėje Lietuvoje. Ji apima visą savęs, aplinkinio pasaulio ir tikrovės suvokimo sritį ir yra glaudžiai susijusi su šiuolaikine lietuviškumo samprata.

⁵¹ Saulius Šaltenis, „Kai dievai juokiasi“, in: *Šiaurės Atėnai*, 1992-11-13.

⁵² Linas Paulauskis, „Iš gaidų, menų ir tiltų“, in: *Šiaurės Atėnai*, 1992-12-18.

⁵³ Gintarė Adomaitytė, *op. cit.*

⁵⁴ Arūnas Sverdiolas su tuo susijusius procesus išsamiai aptaria savo knygoje *Apie pamėklinę būti*.

GINTARAS ZNAMIEROWSKI & DONATAS SROGIS

Postmodernizmo aukoms atminti

Kęstutis Šapoka

Pastaruosiu metu vis dažniau atsigrežiama į Lietuvos (naujojoje) istorijoje mitiniais tampančius „1990-uosius“, diskursyviai „įkurdinamus“ tarp su Sąjūdžiu siejamos XX a. devinto dešimtmečio pabaigos (maždaug 1987–1988 m.) ir dešimto dešimtmečio pirmos pusės, simboliškai sukabinamos su paskutinių sovietinės armijos dalinių išvedimu iš Lietuvos 1993 m.

Dailėtyroje šios sąlyginės ribos su kai kuriomis išlygomis taip pat galioja. Šis laikotarpis pasižymėjo hiperintensyvia pervartų laiko pajauta, arba, galime sakyti, intensyviai sąveikaujančiais, ryškiau išgyvenamais ar dažnai net tarpusavyje konfliktuojančiais socialiniais, kultūriniais, subjektyviai psichologiniais daugiakrypčiais laikais, savita pozityvia visuomenine, socioestetine anarchija, – tai galime suvokti ir kaip „priepuolinį“ laiką, kai viena globali istorijos versija (taip pat jos institucijos) miršta, o kita dar tik formuojasi.

Kelių skirtingai išgyvenamų laikų idėja peršasi ir susidūrus su Gintaro Znamierowskio ir Donato Srogio (anti)meninės veiklos (maždaug 1988–1995 m.) archyvine medžiaga¹.

Šio laikotarpio kūrybą sąlyginai galima suskirstyti į „lokalius performansus“ (menininkai būdavo dalyviai, dokumentuotojai ir kartu žiūrovai), konceptuales koliažas, objektus ir piešinius. Performansai, akcijos sąlyginai skyla į tris taktikas:

1) simuliatyvias, suvaidintas situacijas konkrečioje aplinkoje – Lazdynų prieigose ar uždaroje butinėse erdvėse – pavyzdžiui, performansai gamtoje „Dailininkai žiemą“ (apie 1990), „Kišeninė skulptūra“ (1991), bu(i)tinė simuliacija „Vakaro skaitiniai su knyga“ (nedatuotas) etc;

2) minimalias akcijas-intervencijas į gamtinę ir bu(i)-

¹ Šios performatyvios veiklos, plėtotos Vilniaus Lazdynų rajone (butuose) ir jo prieigose (maždaug dabartinių Bukčių vietovėje), autorystė sąlyginė, nes Gintaras Znamierowski kūrė performansus su Algiu Ramanausku ir nepriklausomai su Donatu Srogiu, daugumos performansų nuotraukas spaudė Srogis, buvo ir daugiau pavienių pozuotojų, performansų dalyvių.

tinę aplinką, pavyzdžiui, dėlioiant paletes gamtovaizdyje, tam tikrose eksterjero vietose, kabinant medžiuose, skandinant vandens telkiniuose ar plukdant pavasariuose upeliuose („Tapyba. Pavasaris“, „Tapyba. Vasara“, „Tapyba. Ruduo“ etc.), į natūralią interjero aplinką įkomponuojant prasmiškai disonuojančius objektus, pavyzdžiui, šalia šeimai priklausančių senų paveikslų ant sienos kabinama sovietmečiu populiaraus animacinio filmuko ištraukos reprodukcija („Na palauk“, apie 1990) etc;

3) natūralių situacijų, gamtovaizdžių, rastų objektų kontekstualizacija ir konceptualizacija.

Šią performatyvią veiklą vienija fotografavimas, atlikdavęs ir performansų dokumentavimo, ir jų konceptualizacijos, o kartais paties performanso funkcijas, kai:

1) performatyvumas atsiskleisdavo kartojant ir demonstruojant/fotografuojant tą patį veiksmą skirtingose situacijose, kaip antai „Performanse bute“ (1991);

2) pozuotojo veiksmas, galų gale tiesiog galvos pasukimas, nežymus gestas, mirktelejimas, veido mimikos kaita tapdavo „minimaliu performansu“ fotografijų se-

Gintaras Znamierowski. Aklas tikėjimas, Akloji Vera. 1990. Koliažas

Gintaras Znamierowski. Vakaro skaitiniai su knyga. Van Gogas. 1991. Fotografija

rijoje, kaip antai fotografiniuose cikluose „A. Piesarsko artikuliacija“ (apie 1990) ar „Performansas su močiute“ (1991);

3) veiksmas konceptualizuodavosi atspaudus fotografijas ir jas papildomai apdorojus, pavertus atliktų veiksmų replikomis, kaip antai Donato Srogio (apsi)tapymo veiksmas („D. Srogis demonstruoja dailininko pozą“, 1990) arba Gintaro Znamierowskio nykaus priemiesčio nuotraukos su rusišku post-užrašu *Родина Шатрийос Рэганы* (Šatrijos Raganos tėviškė). Šiuo atveju pati fotografija įgaudavo objektui-idejai būdingų savybių;

4) pakakdavo pakeisti fotografavimo rakursą, kai pozuotojas/objektas išlikdavo statiškas, bet jo atžvilgiu (taip pat mentalinį) judesį atlikdavo dokumentuotojas/menininkas. Pavyzdžiui, fotografinėje kompozicijoje „Jubiliejus“ (devinto dešimtmečio pabaiga), fotografinėse serijose „Miego studijos“ (1991), „Puškinas“ (1991)

performatyvumas aktyvuojamas formaliomis manipuliacijomis – dviejų beveik identiškų kadro ar skirtingų fotografavimo kampų sugretinimu (buvo svarbus ir atitinkamas pavadinimas);

5) fotografuojant su šviesos pagalba buvo performatyviai piešiama tiesioginė žodžio prasme, pavyzdžiui,

Gintaras Znamierowski. Šatrijos Raganos tėvynė. 1991. Mišri technika

Gintaras Znamierowski. D. Srogis demonstruoja dailininko pozą. 1990. Fotografija, polivinilacetatiniai dažai

Gintaras Znamierowski. Kultūros vertybės. 1990. Fotografija, koliažas

psicho-konstruktivus piešimas Srogio „Šviesos geometrijoje“ (1991);

6) fotosesijai pateikiami ir fotografuojami natūrmortai, kompozicijos interjere iš įvairių daiktų, taip pat konceptualizuojamų per pavadinimus, pavyzdžiui, „Van Gogo ir Mane gyvenimas“ (1993), „Maironis“ (1995);

7) fotografuojami ir konceptualizuojami rasti, pastebėti gamtos, pramoniniai, interjero objektai/situacijos, pavyzdžiui, „Kultūros vertybės“ (1990), „Pusė skulptūros“ (1990), „Gimtasis kraštas“ (1987), „Tėviškė“ (1991) arba „Elgesys gamtoje“ (apie 1989), kai Srogio kabėjimas ant šakos „paaiškinamas“ mokslinę (analitinę) stilišką imituojančiu pavadinimu etc.;

8) koliažai, konceptualūs piešiniai dažniausiai būdavo kuriami derinant įvairių antrinės kultūros medžiagą, žaliavą. Koliažams dažniausiai naudotos iškarpos iš žurnalų, sovietinių laikų atvirukai (kartais nuotraukos), juos nežymiai koreguojant, pavyzdžiui, sujungiant du atvirukus arba atviruke nutapant vos pastebimą, bet keičiančią prasmę detalę („Kovo aštuntoji“, 1990), iškarpas derinant su beprasmiškais teiginiais (klasikinio kalbinio konceptualizmo parodijos), kuriant dizaineriškas utopines parodijas („Tautinės tapybos parodos projektas“, 1992) etc.;

² „Pusiau profesionalus“ čekų konceptualistas Jiří Kovanda, atsidūręs savo meto dailės procesų užribyje, nuo aštunto dešimtmečio nuosekliai užsiėmė kasdienybe, atlikdamas viešoje erdvėje nuo įprastų niekuo neišsiskiriančius (ar nedaug tesiskiriančius) veiksmus, tapdavusius performansu menininko intencijų lygmenyje ir užfiksuojamus fotografijose, vėlesniuose veiksmų atpasakojimuose ir komentaruose. Klasikiniais tapo menininko performansai, kai tiesiog stovima telefono būdelėje, laukiant kol kas nors paskambins; upėje delnais pasemama vandens ir jis išpilamas atgal; viešoje vietoje atliekamas ausies krapštymo, nosies galiuko palietimo etc. performansas; bute ištempama virvė ir užfiksuojama kaip performatyvus objektas. Į susitikimą vienoje centrinių Prahos aikščių pakviečiami keletas draugų, pažįstamų, jie, nieko neįtardami stovi, kalbasi, kai Kovanda netikėtai metasi šalin, dingdamas už kampo. Menininkas atlieka minimalias, pavyzdžiui, supiltas iš cukraus intervencijas į architektūrines pastatų, tiltų etc. eksterjero detales...

Aštuntą dešimtmetį reiškėsis vengrų menininkas Endre Tótas fotoa-

Gintaras Znamierowski. Legenda. 1990. Koliažas

9) buvo kuriamos ir dokumentuojamos *site specific* instaliacijos gamtoje. Šiuo atveju fotografavimas atlikdavo dokumentavimo funkciją, nes kai kurie šių kūrinių yra išlikę tik fotografijose.

Aptarus formalią šios performatyvios veiklos pusę, reikėtų tarti keletą žodžių apie intencijas. Aptariamo laikotarpio Znamierowskio ir Srogio veikloje, žvelgiant retrospektyviai, matyti ryškūs XX a. septinto dešimto dešimtmečio Rytų Europos ir Sovietų Sąjungos (Maskvos ar Charkovo) *konceptualizmui* būdingi bruožai – rutiniškas, bu(i)tinis, kasdienybės struktūroje pasislėpęs ir oficialių socioestetinių kodų erdvėje nedalyvaujantis performatyvumas² ir/ar emocinis šaltumas,

paratu fiksuodavo paprastus veiksmus – žingsnio žengimą, stovėjimą veidu į sieną ar tiesiog įsiamžino prie paminklo Leninui. Vėliau šių „beprasmiškų“ veiksmų fotografijas papildydavo absurdiškai optimistiniais komentarais – „esu laimingas galėdamas žengti žingsnį“, „esu laimingas, galėdamas žiūrėti į sieną“, „esu laimingas, galėdamas stovėti šalia Taveš“ (Lenino) etc.

Maskvos konceptualistų grupė „Kolektyviniai veiksmai“ keletą metų rengdavo performansus – išvykas į užmiestį. Tiesiog kur nors ilgai eidavo, po to ilsėdavosi, tiesiog grybaudavo, rengdavo biurokratizuotas akcijas-parodijas sau patiems ar performanse dalyvaujantiems menininkams-žiūrovams. Visų šių veiksmų dokumentacija ir vėlesni aptarimai retrospektyviai tapdavo „konceptualiai kryptinga veikla“.

Su Maskvos konceptualistais ryšius palaikęs Charkovo fotografas Borisas Michailovas plėtojo savitą konceptualios, savotiškai performatyvios, mechaninės ar „apdorotos“ fotografijos, suardančios įprastą estetinio-ideologinio pasakojimo gijas, logiką serijas arba sąsiuvinis, „disertacijas“ etc.

Gintaras Znamierowski. Ščija. 1991. Koliažas

sarkazmas³, išreiškiamas parodijiniu minimalizmu ir/ar „tuščio veiksmo“, absurdo struktūromis⁴.

Kaip jau minėta, devinto dešimtmečio pabaigoje vi-soje Lietuvoje žiebėsi visuomenės, taip pat meno lais-vėjimo, kaitos, avangardizmo židiniai (menininkai atrado kasdienybę ir/ar viešas išraiškos formas), vyko triukšmingi, Sąjūdžio dvasią atliepiantys hepeningų, žemės meno etc. festivaliai. Šia prasme kai kurios Zna-mierowskio ir Srogio konceptualizmo intencijos, formos buvo epochos dalis. Kita vertus, menininkų „ciniškasis konceptualizmas“ turėjo savitų bruožų.

1988–1991 m. fluksistinių hepeningų banga Lietu-voje pasižymėjo tautiniam atgimimui būdingu pakylė-tumu, egzaltuotu, romantiškai optimistiniu (kartais net krypstančiu į ezoterines potekstes) kolektyvišku-mu, per keletą metų išaugusių į festivalius ar institucijas. Konkrečiai vaizduojamojo meno sferoje grupė „Post Ars“ orientavosi į savitas (kaip dabar sakytume) tea-tralizuotas visuomenės šokiravimo formas, „Žalio lapo“ grupė, nors retkarčiais ir veikė „atokiuose gamtos kam-peliuose“, taip pat išsiskyrė egzaltuotu vizualumu, tea-trališkumu, propagavo ekologines idėjas. O štai Zna-mierowskis ir Srogis laikėsi nihilistinės nuostatos, kad jokio meno Lietuvoje nėra (tik simuliacijos, besidangs-tančios tariama tautinės tapybos tradicija), todėl savo aplinką tiesiog pavertė karčios, netgi rezignuojančios,

³ Kai kuriais aspektais artimų alter-fotografinėms, ironiškomis, konceptualistinėms klaidėdėčių grupės „Doooooris“ (1989–1995) anti-meninės veiklos nuostatomis.

⁴ „Apibūdiname „tuščią veiksmą“ kaip pagrindinį principą, bet kiekvienu atveju jis įgauna vis kitokią formą. Tai galime suvokti kaip tam tikrą laiko trukmę, kai žiūrovai, jei juos tokiais galima pavadinti, „sun-kiškai supranta“ arba visai nesupranta, kas vyksta. [...] Tuščias veiksmas

bet išoriškai sarkastiškos ir kartais net hipetrofuotai „optimistinės“ introspekcijos objektu.

Galime sakyti, kad „Post Ars“, „Žalio lapo“, „Praras-tosios kartos“ ir kitos grupės tuo metu (iš)gyveno utopi-nį, veržlų beprasidedančios, atsinaujinančios istorijos, trykštantį kolektyviniu idealizmu ir romantine, socio-poetine estetika, laiką. Kalbant apie Znamierowskį ir Srogį, ko gero, reikėtų pasitelkti priešingą – (ne)išgy-venamo, merdėjančio, paviršutiniško, lėkšto laiko są-voką, reakcingą ir romantinės prieškarinio Lietuvos, ir „vertybes puoselėjančios“ sovietinio-tautinio moderniz-mo, ir revoliucinio antrosios nepriklausomybės atgavi-mo patoso, romantizuoto bendruomeniškumo atžvilgiu. Šioje konceptualizmo versijoje svarbi specifinė sovieti-nė-biurokratinė, Vilniaus Olandų gatvės Laidojimo rūmų nuotaikomomis dvelkianti estetika, išreiškiamą pa-brėžtinai beprasmiškais, idiotiškais, tačiau „mirtinai“

Gintaras Znamierowski, Donatas Srogis. Kritusiems karius. 1990. Objektas

organizuojamas taip, kad žiūrovas pasijustų įtrauktas į įvykį. [...] Šio patyrimo konkretumas redukuojamas iki minimumo. [...] Įspūdis toks, kad akcija tuojau prasidės, nors iš tiesų asmuo, kuris to tikisi, taip ir nepakliūna į tokią vietą, iš kurios jis galėtų pamatyti ar išgirsti akciją“ (Andrei Monastyrski, „Preface to the first volume of trips out of town“, in: *Total enlightenment. Conceptual art in Moscow 1960–1990*, Hatje Cantz, 2008, p. 333–334).

Gintaras Znamierowski. Nėra kito gyvenimo. 1990. Koliažas

rimtais veiksmais (pašiepiančiais ir išorinį kontekstą, ir save pačius). Vis dėlto tai nebuvo sovietinės sistemos kritika, o veikiau indiferentiška, mechaniška (ir kartu paradoksliai jautri) lokali socio-estetinės ir socio-istorinės erdvės preparacija, kurią galima pavadinti tiesiog principu „taip, kaip yra“.

Pabaigoje derėtų tarti keletą žodžių apie minėtų menininkų veiklos (ne)uždarumą. Atrodytų, kalbame apie dailėtyroje neartikuliuotą reiškinių, neturėjusių ir neturintį jokių ryšių su anuometiniu ar dabartiniu šiuolaikinio meno kontekstu. Nepaisant to, šis konceptualizmas paradoksaliai iškeruoja kiek kitame socio-estetiniame kontekste.

Galime kalbėti apie skirtingas „tradicijas“, radusias

⁵ Prisiminkime Jurbarko ir Sraigiaus (Rimo Šapausko ir Algio Ramanausko personažų) apsilankymą Antano Sniečkaus minėjime Mokslių akademijoje apie 2002 m., iš kur buvo išvaryti; buvusios „Jedinstvo“ lyderio – Valerijaus Ivanovo – „sutiktuves“ prie Lukiškių kalėjimo 2006 m. sausio pradžioje, kurios baigėsi Broniaus (Algio Ramanausko personažo) „sumušimu“ ir teismo procesu etc.

⁶ Derėtų atkreipti dėmesį į vieną svarbų aspektą – šiuolaikinis vaizduojamasis menas tariamai trina ribas tarp estetikos ir tikrovės, tačiau kartu pavydžiai saugo savo „elitinę prigimtį“ nuo populiariosios kultūros ir kitokių „baisių“, iš esmės, save pateisindamas kiek modifikuota metapsichologine ir socio-transcendentalistine (ne transcendente!) modernistine meno išskirtinumo retorika. Iš dalies tai paaiškina mūsų dailės kritikos „alergiją“ Ramanausko veiklai (retkarčiais įtraukiamai į „tikrojo meno“ parodas), mat ji, dažnai artima „tikrojo“, „elitinio“

nišą skirtinguose kontekstuose. Antai minėta romantinė-revoliucinė „1990-ųjų“ jausena („Post ars“, „Žalias lapas“ etc.) sukūrė mūsų šiuolaikinio „elitinio“ meno sampratą, kuri, stipriai veikiama sovietinio tautinio modernizmo, iš esmės taip radikalčiai ir nekvestionavo estetinės kūrinio prigimties. Pavyzdžiui, Artūro Railos sumanymu po Vilniaus ŠMC važinėjosi rokeriai, toje pačioje institucijoje laikinai buvo įdarbinti bedarbiai ar net buvo bandoma ten pat laikinai įkurdinti profašistinės Mindaugo Murzos organizacijos būstinę, vėliau džiūgaujant, kad menas „išbrovė net į politikos sferą“.

Kita vertus, galime kalbėti ir apie kiek kitaip supratas ir realizuotas meno radikalizacijos ir net politizacijos taktikas (kylančias iš Znamierowskio, Ramanausko, Srogio „Lazdynų periodo“ konceptualizmo) dviejų dešimtmečių Algio Ramanausko-Greitai veikloje: SSG, *Radio show* ir jo politiniai performansai⁵, intervencijos į viešąjį sektorių, atliktos prisidengiant populiariaja kultūra, kai buvo veikiama „sekloje“, „banalioje“ socialinėje plotmėje, kartu išsaugant esmines klasikinio performanso struktūras⁶. Taigi išlikę Gintaro Znamierowskio, Donato Srogio originalūs kūriniai, objektai, performansų foto dokumentacijos yra pozityviai netikėtos, neeksponuotos parodose⁷, nedalyvavusios ir nedalyvaujančios naujosios dailės istorijos „rašyme“, bet galinčios įsijungti į žaidimą ir retrospektyviai tą istoriją papildyti. ❏

Gintaras Znamierowski. Mokslo ir kultūros pažanga. 1994. Objektas

performansinio šiuolaikinio meno formoms, vis dėlto nepaiso jų išskirtinumo „ritualų“ ir, būdama komercinės kultūros dalimi, apnuogina (ir mūsų) šiuolaikinio meno sistemos biurokratiškumą, artimą tai pačiai komercinei kultūrai. (Mūsų) šiuolaikinis menas gali kvestionuoti ką nori, bet tik ne savo sistemos ribas ar savo funkcijas (vienintelis būdas tai padaryti – veikti kitoje sistemoje), tuo tarpu (alter)performatyvi Ramanausko veikla tiesiog priklausymu kitai socio-kultūrinei sistemai kvestionuoja šiuolaikinį meną ir jo sistemą, kurioje viešai pripažįstamas ir išpažįstamas vienintelis vertės, t. y. *neoliberalios rinkos*, kriterijus, kartu save vis tiek įteisinant ir pateisinant (kiek socializuotais) pseudometafiziniais argumentais.

⁷ Keletas Znamierowskio tapybos darbų ir objektų eksponuoti 1995 m. SŠMC ir ŠMC rengtoje parodoje „Dėl grožio“.

Politinės architektūros mimikrijos

MANTAS ADOMĖNAS

„Nežinau, kaip vienas rasčiau kelią atgal. Čia visai kaip Kafkos *Pilyje*“, – beiniant Seimo koridoriais į Konstitucijos salę pagrindinio Lietuvos politinio statinio neišpasakytu klaidumu nusišėbėjo Alvydas Jokubaitis. Po to kelias dienas galvojau apie Seimo pastatą – nebe kaip apie nepatogų praktinį artefaktą, o kaip apie politinių struktūrų ir aspiracijų išraišką.

Pats politinio pastato pavidalas dažnai sąmoningai ar nesąmoningai artikuliuoja politiškumo struktūras. Priešpriešiais sustatyti daugumos ir opozicijos suolai britų parlamente atspindi konfrontacinį jų parlamentinio debato pobūdį bei kelių šimtmečių dvi-partinę sistemą. XIX a. Belgijos parlamento pastatas per patį vidurį padalytas į Senatą ir Atstovų rūmus. Juos skirianti linija tiksliai sutampa su kitapus parko stovinčių karališkųjų rūmų centrine ašimi: architektūra atskleidžia monarchiją kaip Belgijos konstitucinės tvarkos ir politinės struktūros – skirties tarp abiejų rūmų – garantą.

Panašiai ir Seimo rūmai regimu pavidalu įkūnija savitą Lietuvos politiškumo „genetiką“. Juose atsispindi sudėtingas – ir perimamumo, ir atostūmio kupinas – mūsų politinio organizmo santykis su sovietine praeitimi. Viena vertus, Seimas įsikūręs sovietinėje Aukščiausiojoje Taryboje – tiesa, visi tos santvarkos simboliai kruopščiai pašalinti ir pakeisti nepriklausomos valstybės heraldiniais ženklais. Kita vertus, Seimas posėdžiauja naujoje, neseniai pastatytoje salėje, kuri tarsi žymi pertrūkį nuo senosios, sovietinės politinės tvarkos. Netgi parlamento narių išsidėstymas yra visai kitas – jie sėdi Europoje priimtu pus-

lankiu, simboliškai išreiškiančiu ir parlamento politinę įvairovę, ir organiška, taikingą jo tęstinumą. Senojoje salėje liaudies atstovai buvo sodinami lygiomis eilėmis, kaip klaseje: homogeniška, vieningai balsuojanti sovietinių deputatų masė. Trečia – beveik neišsivaizduojama, kad šito pastato kada būtų galima atsisakyti, nes jis pašventintas jį gynusių žmonių pasiryžimo aukotis ir Sausio 13-osios aukų krauju. Ši prieštaringa istorinių prasmų lygtis gan tiksliai perteikia ir mūsų bendrojo santykio su sovietine praeitimi painumą bei įtampas.

Tačiau kodėl seną valstybingumo istoriją turinčios Lietuvos įstatymai turi gimi bjauriame sovietiniame statinyje, kai palyginti jaunos Estijos ir Latvijos valstybės turi senus ir garbingus, politinio veiksmo orumą pabrėžiančius parlamentų statinius? Pats klausimas nukreipia į mūsų politiškumo genetiką. Prieškariu, kai kūrėsi modernaus valstybingumo struktūros, Vilnius buvo atplėštas nuo Lietuvos; valstybingumą išreiškiantys statiniai buvo statomi Kaune – tiesa, ne pernelg didingi, taip pabrėžiant laikiną čia įsikūrusios sostinės pobūdį. O kai Vilnius grįžo Lietuvai, perkelti politinės valdžios institucijas ir sukurti joms deramus pastatus nebesuspėta; kurti LSSR pseudo-valstybingumą išreiškiančią architektūrą teko okupacinei valdžiai. Todėl Lietuvos valstybingumas Vilniuje tebėra „nepriėjęs“, neįleidęs šaknų miesto audinyje – kone visi jį reprezentuojantys statiniai yra sovietų statybos. (Tik Prezidentūra įsikūrusi kito okupanto pastatydin-

tuose generalgubernatoriaus rūmuose.) Taigi valstybingumas nėra iki galo kultūriškai išsąmonintas, nes jo vertybės nėra įgiję autentiškos architektūrinės išraiškos; vienintelė jų artikuliacija – svetimųjų primestos formos.

Čia negalima nepaminti vienintelio per pastarąjį dvidešimtmetį mėginimo artikuliuoti politines vertybes – Valdo vų rūmų. Nebevardijant šio neautentiško, peraugusio ir negrabaus statinio trūkumų bei conceptualių ydų, pastebėtina, kad šis projektas vykdytas pabrėžtinai skyriumi nuo esamų politinės reprezentacijos formų; į siūlymą įkurdinti ten parlamentą buvo sureaguota kone kaip į išniekinimą. Tai liudija skausmingą prarają tarp valstybingumo idealų ir egzistuojančių valstybės politinių struktūrų nemažos dalies piliečių galvose.

O kokias nuostatas liudija sovietiniai politiniai pastatai? Pirmiausia juose matyti pastangos „percentruoti“ Vilnių – sukurti naują prasmį ir politinį sostinės centrą tolimajame Gedimino, anuomet Lenino, prospekto gale. Katedros aikšteje, net ir pervadintoje, komunistai visuomet jautėsi nejaukiai. Taigi naujasis centras telkiasi apie Lenino (dabar Lukiškių) aikštę; ten stovi toteminė Vado stovykla, apie kurią buriasi galios taškai (KGB, Ministrų Taryba). Valdžios pastatai rikiuojasi abipus prospekto, naujosios galios ašies, vilnietiško Unter den Linden ar Whitehallo atitiktams: CK, Vykdomasis komitetas, Komjaunimo CK, ministerijos, Plano komitetas, Radijo ir televizijos komitetas, Aukščiausioji Taryba... Antra, ryškus lūžis so-

vietinėje valdžios architektūroje pasitebimas su stalinmečio pabaiga. Ryškiausias politinis pastatas „iki lūžio“ – Ministrų Taryba, dabartinė Užsienio reikalų ministerija. Monumentalus, horizontaliai ir vertikalčiai balansuotas, simetriškas, piliastrių artikuliuotas fasadas, svarus neoklasicistinis karnizas, tauresne medžiaga išryškintas įėjimas kaip prasminis pastato centras: savo architektūra šis pastatas neabejotinai išsiskiria Europos klasiškos politinės architektūros reikšmių kloduose, kurie prasišviečia net pro brutalią stalininės architektūros traktuotę. Stalinizmas – paskutinis aiškia politinę formą įvaldęs architektūrinis stilius – drauge yra ir jo bendravardžio, paskutinio aiškiai artikuliuoto totalitarinio politinio projekto, liūdnas paminklas.

O štai visa architektūra „po lūžio“, oficialiai pasmerkus stalininės architektūros paradigmą, nebeturi aiškių politinės architektūros žymių. Simptomiskiausias pavyzdys – CK, dabartinis Vyriausybės, pastatas: tai lygiai sėkmingai galėtų būti ir ligoninė, ir viešbutis, ir mokykla. Tokia sovietinių valdžios įstaigų išvaizdos „depolitizacija“ sietina su „mokslinio komunizmo“ nuostata, pagal kurią valstybės valdymas – ne politinė veikla, o technokratinė funkcija. Viena vertus, politinę plotmę panaikina socialistinė hegemonija, postuluojanti vieningą „liaudies valią“. Politinė kova ir skirtumai dėl to nepranyksta, tačiau jie nepripažįstami ir maskuojami ideologiniais vienybės šūkais. Kita vertus, komunistinė ideologija save pateikia kaip savitą valdymo technologiją – todėl politinio elemento išskirtinumas panaikinimas, valdžios įstaiga – tik dar vienas biuras, kuriame įgyvendinamas „moksliskai“ pagrįstas, penkmečiais suplanuotas, depolitizuotas valdymo mokslas. Todėl sovietinių valdžios statinių politiškumas išnyksta už standartinių fasadų. Netgi didžiulis Centro Komiteto tūris, kuris galėtų išduoti pastato išskirtinę funkciją, sulenda į šlaitą ir pasislepia nuo Lenino prospekto pra-

eivių akių. Pastebėtina, kad naujosios viešosios vadybos atstovų neseniai siūlytas planas iškelti valdžios įstaigas už miesto centro į „universalios paskirties“, beveidžius biurų pastatus turi giluminių sąsąukų su sovietine valdžios „depolitizacija“. Liberalusis vadybinis požiūris irgi žvelgia į valstybę kaip į technokratiškas funkcijų aibę, *a priori* atmesdamas tai, kad valstybė gali turėti šlovingumo, didybės ir slėpiningumo momentus, nesuredukuojamus į ekonominę ar vadybinę funkciją.

Šiame kontekste Seimo rūmai iš pirmo žvilgsnio atrodo tarsi grįžimas į klasikinę paradigmą (nesvarbu, kad jie yra 1969 m. brutalistinės Bostono Rotušės pastišas, gal net plagiatas). Juose galima įžvelgti aliuzijas ar veikiau pretenzijas į klasikinę politinę architektūrai būdingus bruožus: didingumą, monumentalumą, išsiskyrimą iš urbanistinio konteksto. Pastatą laikančios kolonos ir atramos – modernistinė klasicistinės kolonados interpretacija, o kolonados – racionalios tvarkos ir prakilnumo, *nobilitas* ar *sublimitas*, simbolis. Jos beveik be išimties yra politinės galios architektūros – aristokratų rūmų, rotušių, parlamentų – arba sakralinių statinių skiriamasis bruožas. Aikštė priešais Seimo pastatą pabrėžia šio statinio funkcijos išskirtinumą ir drauge užsimenta apie tas aikštes, be kurių neįsivaizduojami nei Europos miestų centrai, nei piliečių bendrija, – apie aikštę kaip laisvos viešosios erdvės, kur susirenka miesto piliečiai, išraišką. Ji laisva nuo ekonominės ir urbanistinės logikos užmačių ją užstatyti ir „utilizuoti“, organiškai įaugusi į miesto audinį – lygiai taip viešoji, politinė erdvė išauga iš miestą sudarančių bendruomenių, šeimų ir tarpusavio saitų struktūros, tačiau yra nuo jų atskira.

Tačiau aikštė prie Seimo taip ir nepatapo miesto aikšte, bet liko miesto pakraščio dykvietės atitverta ir sutvarkyta dalimi. Su tuo susidūrė Seimo gynėjai, kai reikėjo barikadomis apvertti iš esmės plyname lauke stovinčius Seimo rūmus – įtvirtinti, pa-

vyzdžiui, Rotušės aikštę būtų buvę nepalyginti lengviau. Įdėmiau pažvelgus, panašiai suaižėja ir kiti šių rūmų politiškumą tarsi ikūnijantys bruožai. Monumentalumą išlaiko tik prospekto pusės fasada ir vestibulius: pora laiptų maršų, ir iš grandiozinių proporcijų erdvės ūmai atsiduri slogiuose, tipinių daugiabutį primenančiuose aklinuose koridoriuose, pompastiški holai atveda į ankštutėlius kabinetus ir „salėmis“ vadinamus kambarius be proporcijų. Pasijunti kaip Borgeso herojus: „Labirintas statomas tam, kad suklaidintų žmogų; simetrijos persotinta jo architektūra pajungta šiam tikslui. O rūmai, kuriuos kiek pajėgdamas apžiūrėjau, tikslo neturėjo. Kur bepažvelgsi – koridoriai, užsibaigiantys aklaviete, langai, kurių neįmanoma pasiekti, prašmatnios durys, vedančios į nykštukinį kambarėlį ar aklina požeminę landą, neįtikimi laiptai su išverstomis į išorę pakopomis ir turėklais“ (*Nemirtingasis*). Tvarką ir racionalumą, kuriuos išorėje žada klasicistinės aliuzijos, viduje pakeičia minėtasis labirintas, atsiradęs, kai į vieną kompleksą buvo sujungti trys skirtingų funkcijų pastatai: vieni rūmai priklausė Aukščiausiąjai Tarybai, kiti – Finansų ministerijai, tretieji – profsajungoms, kurių suaugimą su sovietų valdžia išreiškė šis geografinis artumas. Sinkretiškas skirtingų politinių funkcijų sukergimas negalėjo neatsispindėti chaotiškoje pastato struktūroje.

Taigi kol kas Lietuvos politinio gyvenimo, valstybės suverenumo centras glaudžiasi statinyje, kurį geriausiai atveju galima nusakyti kaip politinės architektūros ir jos dorybių – didingumo, racionalumo, tvarkos – mimikriją. Nenuostabu, kad ir politiniai procesai Lietuvoje neretai vien imituoja tikrąją politiką. Kol nesubręs autentiška politinė vizija, tol mūsų valstybingumo idealas neįgis tikros architektūrinės išraiškos, blaškydamasis tarp sovietinių politiškumo erzacų, Valdovų rūmų ir beveidžių veidrodinių biurų kompleksų ir niekur nerasdamas sau vietos. ❧

NEDINGĖS VILNIAUS DIENORAŠTIS

1925–1926 metai

Vladas Drėma

[Rugsėjo] 2 diena, trečiadienis. Šiandien tai jau tikra mokslo metų pradžia, šiandien gimnazijoje turi būti klasių ir pamokų suskirstymas. Nuėjau gimnazijon, bet nežinojau, kuri yra mano klasė, ėmiau ieškoti tarp mokinių savo senosios trečiosios C klasės draugu, ir radau jų keletą. [...] Nepaspėję pasikalbėti kaip reikiant, girdime skambinant maldai prieš pamokas. Visa gimnazijos salė buvo kimšte prikimšta mokinių taip, kad negalima buvo nė atsiklausti. Sukalbėję garsiai maldą su kunigu Čibiru, išgirdome direktoriaus Šikšnio balsą, kurs liepė mums visiems pasilikti salėje, o pats ėmė skirstyti mokinius į klases. Pirmiausia ėmė skaityti pirmas klases, antras ir t. t., o beskaitant ketvirtą B klasę, išgirdau savo pavardę septintoje vietoje. Koks buvo mums džiaugsmas, kokia linksmybė, kad iš mūsų tarpo nepaskyrė nei vieno draugo ir nei vienos draugės į kokią kitą klasę. Mūsų klasės auklėtoju buvo paskirtas lietuvių kalbos mokytojas ponas Jurgis Šlapelis, kurs mus nuvedė į antro aukšto ketvirtą B klasę ir ten mums suskirstė pamokas. Užsirašę pamokas, išsiskirstėme namo. Po pietų mums vedėja panelė Žukauskaitė pranešė, kad rytoj mes, berniukai, turėsime kraustyti iš šitos (Šv. Mikalojaus) prieglaudos į kitą prieglaudą, nes ji sakanti, kad čia nėra vietos.

[Rugsėjo] 4 diena, penktadienis. [...] Paskutinį kartą išeidami iš Šv. Mikalojaus prieglaudos atsisveiki-

VLADAS DRĖMA (1910–1995) gimė gruodžio 3 d. Rygoje, kur jo tėvai Vincas ir Emilija buvo išvykę dirbti į fabrikus. 1914 m. jam su pamote teko iš Rygos evakuotis į tėvo gimtinę, Gervėčių valsčių, kur gyveno iki 1921 m. Netekęs ir tėvo, nuo 1921 m. apsigyveno Vilniuje, Lietuvių nukentėjusiems nuo karo šelpti komiteto išlaikomoje prieglaudoje, kur vienerius metus lankė pradžios mokyklą, o vėliau įstojo į Vytauto Didžiojo gimnaziją. Drėmos dienoraštyje aprašyti vieneri gimnazisto mokslo metai (1925–1926), kurių metu keturiolikos-penkiolikos metų vaikiną akimis fiksuojamas moksleivio gyvenimas, atostogos tėvų gimtinėje Mockų ir Slabatkos kaimuose Gervėčių krašte (dab. Baltarusija) ir Vilniaus lietuvių kasdienybė. Dienoraščio tekstas redaguotas minimaliai; iliustracijos autoriaus. Tekstą spaudai parengė *Dalia Drėmienė, Marija Drėmaitė*.

nome su vedėja, kuri mus palydėjo iki vartų net su ašaromis, o kelios mergaitės net iki Didžiosios prieglaudos. Atėję į Didžiąją prieglaudą, radome čia taipogi daug

Vladas Drėma. 1925

vaikų, kurie buvo atvažiavę iš sodžiaus mokyti. Naktį turėjome pramiegoti barškendami kaulais į grindis.

[Rugsėjo] 6 diena, sekmadienis. Būdamas jau naujoje prieglaudoje susipažinau su draugais, o kiti buvo man jau pažįstami gerai. Penktą valandą vakare pranešė mums draugas Nalivaika, kad turime jau išeiti iš namų kinan, Miesto salėn. Atėję į Miesto salę ir užėmę

savo vietas galerijoje, laukėme prasidedant filmo. Netrukus ir prasidėjo. Pirmiausiai buvo rodoma keturiuose aktuose lenkų kareivių manevrai pajūryje ir mieste Torune. Tas visai man nepatiko. Po manevrų buvo rodoma vieno akto filmas apie šaudymą į priešininkų aeroplanus. Tas tuo labiau nepatiko dėl nuobodumo. O gale jau buvo rodoma penkių aktų filmas, kurs turėjo tokį vardą *Skarb Arnesow*. Jis buvo tai visai kas kita. [...]

[Rugsėjo] 9 diena, trečiadienis. Spaudžiamas vargo ir bado (nors prieglaudoj davinėjo valgyt, bet tuoj pavalgius ir vėl norėdavosi valgyt, taigi kas turėdavo pinigų, tai nusipirkdavo duonos, o aš, kai negalėdavau, tai badą kėsdavau) nutariau siųsti laišką pas dėdę Rygon. Taigi aš šiandien laiške ir prašiau, kad atsiųstų pinigų ir taipogi pasiskundžiau apie savo blogą padėtį. Pasiskolinęs pinigų, nusipirkau marškė ir išleidžiau laišką Rygon.

[Rugsėjo] 15 diena, antradienis. Šiandien [...] mano prieglaudos draugas Vladas Gečys atnešė man laišką iš gimnazijos, kurį atsiuntė dėdė Balykinas iš

Rygos. Praplėšęs konvertą, oi, ką pamačiau! Žinot, ką? Nagi mano geradarių fotografiją! Koks aš buvau tada laimingas! Oi oi oi! Iš karto ketinau ją laikyti kaip didžiausią atmintį, net iki grabo lentos. Laiške buvo dar pranešta, kad ir pinigų atsiųs! Oi! oi! oi!

[Rugsėjo] 17 diena, ketvirtadienis. Po pietų nuėjau gimnazijon, pasiėmiau sau dvidešimt auksinų, kuriuos man atsiuntė dėdė Balykinas iš Rygos, už kurio sveikatą aš meldžiuos kasdieną. Pavakariais parašiau gražiai dėdei Balykinui laišką su širdingais dėkojimais.

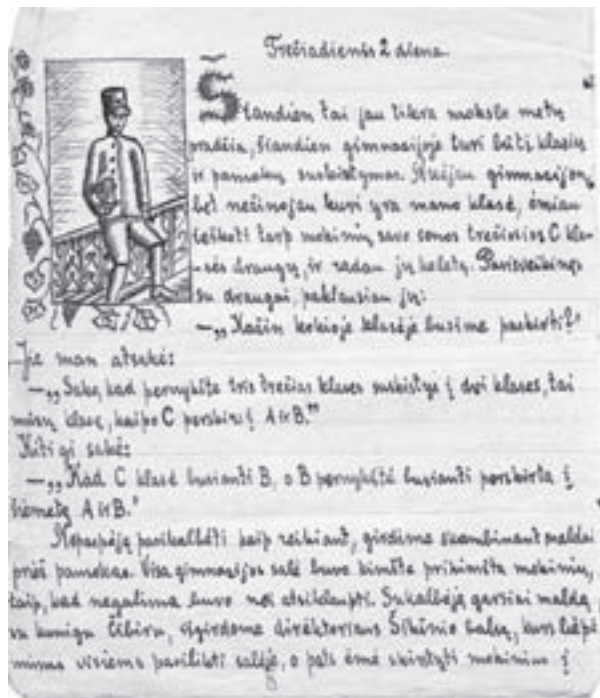
[Rugsėjo] 26 diena, šeštadienis. Šiandien nuėjau pas gydytoją, kurs pasakė man, kad šiandien galėsiu išeiti iš ligoninės. Koks tada buvau linksmas, koks laimingas, kad galėsiu ištrukti iš šito kalėjimo ir galėsiu mokytis gimnazijoje. Papyrusčiavęs ligoninėje, nuėjau į Didžiąją prieglaudą, kur sužinojau nuo pono vedėjo, kad man vėl reiks kraustyti Žiburėlio prieglaudon Literatų gatvelėje 11 numeryje. Pasiklojęs patalą naujame kambaryje, atėjau į valgomąjį kambarį pavakarieniauti ir ėjau gulti jau ne ligonis, bet kaip Vytauto Didžiojo gimnazijos ketvirtos klasės mokinys ir Žiburėlio prieglaudos pilietis.

[Spalio] 22 diena, ketvirtadienis. Pirmoji pamoka buvo pas mus tikyba. Kun. Kr. Čibiras pasijuokė, kad šiandien esą 22 spalio, todėl klasė mūs gausianti iš kiekvienos pamokos po dvi dvejukes, ir teisybė buvo. Iš antrosios pamokos pono Jurgio Šlapelio, arba lietuvių

kalbos, mūsų klasė gavusi dvi dvejuki ir trejukę su minusu. Iš trečiosios pamokos p. P. Gaidžio, arba algebras, klasė mūsų gavo 2, 2, iš kurių ir man viena teko. IV pamokos M. Pakalkos lotynų kalbos gavome 5, 2, 1. V pamoka buvusi S. Wierzyno lenkų kalbos, gavom 3, 3. Iš paskutiniosios pamokos B. Krutulio gavome 2, kuri teko mano suolo draugui Juozui Panavui. Be to, būdamas gimnazijoje pamačiau lange apskelbimą, kad šiandien vakare po šešių pamokų bus „Mildos“ kuopelės literatų susirinkimas, į kurį nutariau nueiti, o gal net ir užsirašyti. Atėjęs klasėn, kurioje turėjo būti literatų susirinkimas, užėmiau savo vietą ir laukiau prasidedant. Pirmininkas draugas Bobilius pasakė mums, kad skaitys savo referatus draugai Jankauskas, Žižmoras, Guobytė ir Bielinis. Jankauskas skaitė apie Viduramžių literatūrą, apie vokiečių garsų rašytoją Goethe, jo gyvenimą ir veikalus. Pabaigus jam skaityti, dr. Bielinis tarė, kad šis Jankausko referatas yra ne jo paties rašytas ir kad jis yra perkopijuotas. Jankauskas tuo labai užsigavo. Bet Dikinis pasakė, kad Bielinis gerai nepažįstas Jankausko stiliaus ir todėl negalės taip tvirtinti. Po Jankausko turėjo skaityti dr. Žižmoras. Jis paskaitė gan gražias tris eilutes, į kurias mes atsakėme gausiu delnų plojimu. Guobytė paskaitė protokolą pereito ir pirmo susirinkimo, o Bielinis dr. Uždavinio didelę eilę, skirtą 9 spalio atminimui 5 metų atėmimo Vilniaus iš Lietuvos. Ir tuo pasibaigė literatų „Mildos“ kuopelės susirinkimas. Ėjau namo. Gatvėse gulėjo vos tik iškritęs sniegas, bet nemielaširdingas lietus sutirpino jį ir pavirto į purvą, per kurį man prisėjo bristi. Didžiojoje gatvėje pamačiau laikrodį 9 valandą.

[Spalio] 30 diena, penktadienis. [...] Po pamokų nuėjau paišybos studijon, kur piešiau aliejiniais dažais. Ir bedažydamas paveikslus taip išsitepiau, kad tikrai atrodžiau tikras velniokas. Parėjau jau namo nebe 1, bet 3: aš, draugas Semokas ir Adamavičius. Pavalgęs pietų norėjau ruošti pamokas, bet buvo jau tamsu, taigi ėmiau su vaikais žaisti ir išdykauti. [...]

7 lapkričio, sekmadienis. Visų šventųjų¹. Po pusryčių apsirengę ėjome bažnyčion. Bažnyčioje buvo paprastos pamaldos, kaip ir visuomet kunigas Zajankauskas atlaikė mišias šventas, kunigas Čibiras pasakė kilnų ir gražų pamokslą. Išėjęs iš bažnyčios radau čia daug pažįstamų, Šv. Mikalojaus prieglaudos draugų, iš kurių pasiskolinau paskaityti knygą, kuri užvardį turėjo *Chata na ustroniu* Mayno Reido. Parėjęs namo skaičiau ją visą dieną. Vakare 5 valandą ėjome Šv. Mikalojaus bažnyčion, kad išklausių mišparų. Mišparus atlaikė kunigas Čibiras, paskui atlaikė egzėkvijas už mirusių vėles. Kunigas Raštutis pasakė po egzėkvijų

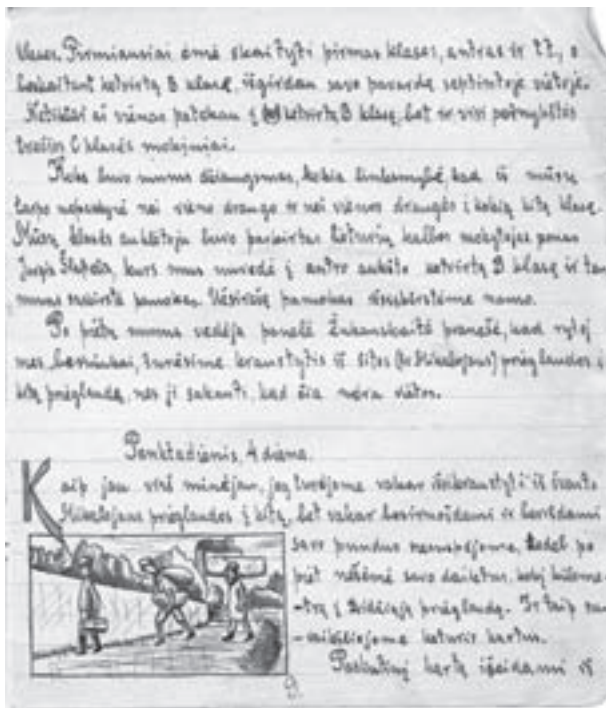

Vlado Drėmos dienoraščio puslapiai. 1925–1926

¹ Įrašyta vėliau pieštuku.

labiai gražų pamokslą, po kurio daugelis net apsiverkė. Be to, kun. Raštutis pranešė, kad ryt 6 valandą būsiančios pamaldos [už] mirusiųjų vėles.

[Lapkričio] 8 diena, pirmadienis. Uždušinės². Guliu sau ramiai minkštame patale ir sapnuoju sal-

džius sapnelius, tik girdžiu: „Ei, vaikai, kelkitės, eisime bažnyčion!“ Greit šokau iš lovos, šiltai apsirėdžiau, baltai nusiprausiau, gražiai pasiklojau lovą ir nuėjau į valgomąjį kambarį, kur jau vaikai buvo pasirošę keliauti ir neturėdami ką veikti ėmė stumdytis. Greit apsilvilkau ir ėmiau stumdytis. Neilgai stumdėmės, nes tuojau ėjome bažnyčion. Bažnyčioje kunigas Krištopas Čibiras atlaikė iš kart 3 mišias ir 2 egzekvijas ir pasakė gražų pamokslą. Pamaldos tęsėsi 3 valandas ir parėjome 9 valandą namo. Beeidami taip sušalome, kad parėję namo turėjome šildytis ir gimnastikuotis. Sušilę pavalgėme ir ėmėme ruošti pamokas. 4 valandą, kurie norėjo, vaikai ėjo į Rusų kapines, o aš, neturėdamas ten jokio mirusio pažįstamo ir patraukimo, todėl ir nėjau. Ir gerai padariau, nes parėję vaikai sakė, kad labai buvo ten didelė bala, o antra, kad buvę labai daug žmonių, taigi vaikai ką tik gyvi beišliko nuo tokio spaudimo. Tuo ir pabaigiu savo nuotykius šios dienos.

[Lapkričio] 11 diena, trečiadienis. Kokia šiandien linksma pasiekė mūsų ausis žinėlė per pietus, kurią įteikė mums panelė vedėja. O kas toji buvo per žinėlė?

² Įrašyta vėliau pieštuku.

Įspėk, mielas skaitytojai! E, kaip matau, visai neišpėjai. Taigi jau tavęs pasigailėdamas pasakysiu. Eisime į Miesto salės kinematografa! Taigi laukėme paskirtos valandos, kurioje panelė vedėja pasakysianti: „Vaikai, renkitės, laikas kinan eiti!“ Belaukiant panelė vedėja pasišaukė mane į savo kambarį ir liepė man išpiešti leliją, kurią kaip bematant štyk paštyk ir išpaušiau, už kurią mane panelė vedėja pagyrusi. Netrukus ir išgirdome virš minėtus panelės vedėjos žodžius. Šokome greičiausiai rengtis. Apsirengę šiltai, dūmėme kinan.

[Lapkričio] 18 diena, trečiadienis. Kaip mums gera dabar prieglaudoje, kas savaitę einame į Miesto kinematografa. Taigi ir šiandieną ėjome į kiną, kur buvo rodoma 3 veiksmai: I laidotuvės Lenkų nežinomojo kareivio Lvove ir Varšuvoje 1 akto filmas. II buvo rodoma drama 7 aktų, kurs vadinosi *Panna Mama*. [...] III-sis veiksmas buvo tai komedija 6 aktų, kuri vadinosi *Slubna Podrož Texasa*, tokia juokinga, kad net nežinau tvarkos ir negaliu jums pasakyti.

[Lapkričio] 26 diena, ketvirtadienis. Atsikėlęs šiandien, žvilgtėrėjau pro langą ir pamačiau žemelę, nuklotą baltučiu sniegeliu, kurs prieš saulutę skaisčiaveidę spindėjo lyg kokie deimantų grūduliai. Išėjęs laukan pajutau mažą šalčiuką, kokių 3 laipsnių, kurs man, nepratusiam šalčių būti, ėmė mano ausis žnabyti, bet aš jam nesidaviau kankinti ir nubėgau į valgomąjį pusryčių valgytų. Per pietus panelė vedėja pasakiusi mums, kad vesianti mus kinan. Šiltai apsirėdę dūmėme. Užėmę vietas kine, laukėme prasidedant filmo. Pirmiausia buvo rodoma laikrodžio istorija ir jų dirbtuvė Šveicarijoje mieste Genevoje. Paskiau buvo rodoma 8 aktų filmas vardu *Milosc macierzynska*, gan gražus ir pamokinantis veikalas, o gale buvo rodoma komedija 2 aktų publikos ūpui palinksminti.

[Lapkričio] 28 diena, šeštadienis. Oi, kas vakar atsitiko, gėda man ir pasakyti, bet vis tiek pasakysiu pasigailėdamas jūsų, o tai ir klausykite atsidėję ir ausis pastatę. Vakar per vakarienę turėjusi elektra degti ant berniukų stalo, o Petras, 8 klasės mokinys, užgesino berniukų elektra, o mergaičių uždegė. Ir atsirado jam priešingas Stepas, kurs mergaičių užgesino, o berniukų – uždegė. Petras supyko ir pastūmėjo Stepą, o Stepas jį pavadino „žuliku“, tad Petras davė Stepui ausin ir norėjo jį pargriauti, bet tuo tarpu antra vedėja Barbora perskyrė juodu. Tuo nepasibaigė. Petras iš gėdos nei nėjo vakarieniautų, o tik laukė Stepo ant laiptų išeinant, kur gerai galėsiąs jam atkeršyti. Pavakarienavęs Stepas ėjo laukan, bet čia jį pasitiko Petras ir taip rėžė ausin, jog tas net nuvirto. Taigi šiandien panelė vedėja [paskyrė] už juos ir mums malkas pjauti. Taigi ir pjovėme net išsijuosę.

2 diena gruodžio, trečiadienis. Ar žinai, mano mielas skaitytojai, kas šiandien man taip iškilmingo atsitiko, o taigi klausyk. Aš 1910 gruodžio antrą dieną atėjau į šį pasaulį vargą vargti. Taigi 15 metų praėjo nuo mano gimimo, kada Rygoje Elmila ir Vincas apturėjo nuo Dievo mane, vargą pradėti vargti, taigi ir vargau, kaip pamatysit šios knygelės pabaigoje. Bet kaip man liūdna šiandiena atsiminus, kad aš likau vienas našlaitis be tėvo ir mylimosios motinėlės. Be to, nieks manęs šiandien nepalinksmino, nepaguodė ir nepriminė jaunystės metų dienelių iš mano gyvenimo.

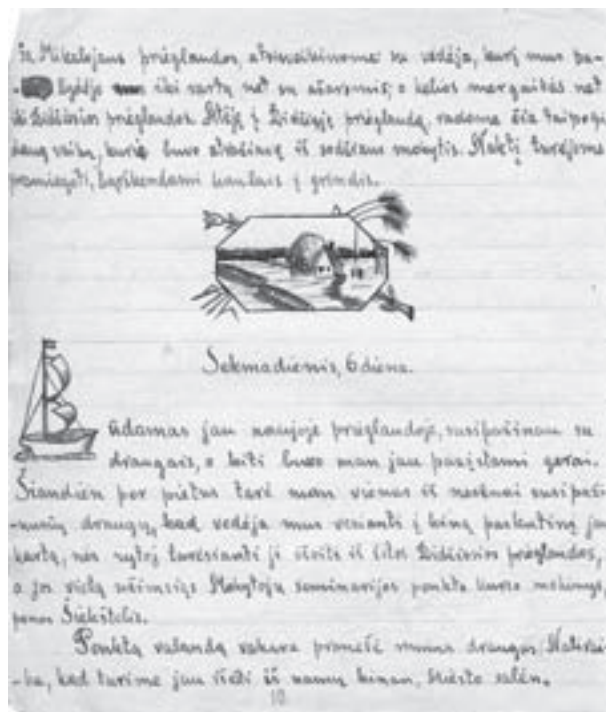
[Gruodžio] 9 diena, trečiadienis. Parėjęs iš gimnazijos, radau jau vaikus bevalgančius. Tuoj ir aš atsiradau jų tarpe ir chlepsuoju buzelką. Bevalgant dr. Marcinkevičius pasiklausė manęs, ar aš noriu nueiti Šv. Mikalojaus prieglaudon, o aš atsakiau, kad noriu. Tada Marcinkevičius davė man [nunešti] bilietą į kinematografa Šv. Mikalojaus prieglaudai. Pavalgęs apsirėdžiau ir dūmiau. Atėjęs į prieglaudos kiemą, nedrąsiai ėjau koridoriu ir pravėriau valgomio kambario duris, ir ką pamačiau: ankštų kambarį, du ilgu stalu pilni apsėstų mergičkų, o gale pamačiau ved. bepjaustant mėsa kilbasoms. Nedrąsia įėjau į kambarį ir pasveikinau su buvusiąja mano vedėja. Visų mergičkų akys pervėrė man, tik viena kaire akyte žvilgterėjo į mane ir paskui ėmė mokytis. Panelė vedėja apipylė mane įvairiais klausimais, o mano akys vis kryo į ją, kuriai šiandieną nusiunčiau pasveikinimą vardo dienoje. Kai ištraukiau iš kišenės bilietą ir padaviau buvusiai vedėjai, tai visos mergaitės taip nudžiugo, jog jų nutildymui reikėję vedėjai pusvalandį tildyti. Pasikalbėjęs dar su savo klasės drauge Smailyte ir su ją dūmiau namo, kad nepasivėlinus kinan, nes ir mūsų prieglauda ėjo kinan. Atbėgęs namo radau jau duris užrakintas, ką reikiškė prieglaudai išėjus kinan. Čia jau tiesiog autobuso greitumu bėgau kinan, kad pavijus prieglaudą, bet veltui nepavijau jos. Šiaip taip išsisukęs iš sargų, atsėdau pirmoje vietoje ir žiūrėjau kaip buvo rodoma 10 aktų komedija *Jim i Jack*.

[Gruodžio] 11 diena, penktadienis. Suvalgęs gautą per priešpiečius gimnazijoj bulką, ėjau pasižiūrėti, ar yra gal man laiškas, o čia kaip tik pamačiau nebe laiška, o kortelę nuo siuntinio. Ištraukęs ją iš lango, nubėgau pas direktorių, kad patvirtintų mano asmenį ir po pamokų dūmiau į paštą. Čia stojau prie langelio ir laukiau savo eilės. Prieš mane stovėjo storas žydas ir laukė taipogi savo siuntinio. Laukiu ką čia duosias jam laiškanesys. Ogi žiūriu, kiša jam storą storą laiška. Man įdomu, kas tame laiške yra. Ogi čia žiūriu, ima peiliuką, perpjauna konvertą ir ištraukia kažkokį punda popierių, ogi čia žiūriu – doleriai, doleriai, ir tikrai kai ima skaityti, skaito dvi valandi ir suskaito 50 000

dolerių. Tai bent pinigėliai, kad aš nors turėčiau tiek, tai nežinočiau nei ką daryti.

[Gruodžio] 13 diena, sekmadienis. Pavakariais paprašėme pas vedėją į savo prieglaudas nueiti: aš, Semokas ir Žegždrinis. Išėję iš prieglaudos, dūmėme tiesiog ne į savo prieglaudas, bet į kinematografa Piccadilly, kur buvo rodoma Harry Peel. Nusipirkę bilietus, nuėjome į galeriją, kur buvo labai prisikimšę publikos. Kad supratus filmą, turėjo būti net ant dviejų seansų. Parėję namo, ruošėme pamokas, lyg nebūtume niekuo nusikalte.

[Gruodžio] 16 diena, trečiadienis. Atėjus gimnazijon, jau neberuošiau pamokų, nes nebuvo nieko užduota, nes baigėsi pirmasis pusmetis, ir jau buvo laipsniai visi sustatyti pusmečiui. Per lietuvių kalbos pamoką atėjo mūsų klasės auklėtojas ponas plikis Šlapelis ir galutinai sustatė pusmečiui laipsnius į laipsnių lapą. Vieni iš mūsų verkė, kiti gi džiaugėsi, kad gavo gerus laipsnius. Bet aš, žinot, kokius gavau laipsnius, taigi pasižiūrėkite: Tikyba – 5, Gamta – 5 ir Paišyba – 5; Lenkų kalba – 4, Gimnastika – 4 ir Dainyba – 4. Po 3 gi gavau iš Lietuvių kalbos, Lotynų kalbos, Vokiečių kal-

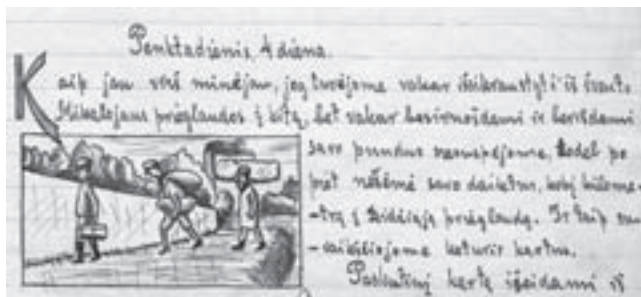

bos, Algebros, Geografijos ir Istorijos. Bet ar žinot, kiek aš gavau iš Gramatikos? O, kaip matau, išpėjote, nes aš ją ir paskutinę [įrašau], kad gavau iš jos „chaika“.

[Gruodžio] 19 diena, šeštadienis. Ši diena mums linksmybės diena ir paskutinioji diena mokslo šių

1925-ųjų metų. Šiandieną buvo trys pamokos ir nebuvo didžiojo protarpio. 4-tos pamokos nebuvo, o tik klasės auklėtojas J. Šlapelis atidavė mums liūdumus su pažymiais I-jo pusmečio. Visi parėję namo iš gimnazijos padavėme paliūdumus su pažymiais panelei vedėjai pasirašytų ir pagirtų arba papeiktų. Po pietų nuėjau į miestą ir prisipirkau reikalingų daiktų eglutei, nes važiuosiu sodžiun pas dėdę ir papuošiu eglutę. Be to, dar vakare nuėjau pas tetą Natalia ir ten pabuvau apie valandą ir sugrįžau namo ir guliausi anksti, nes ryte turėjau anksti keltis.

[Gruodžio] 20 diena, sekmadienis. Atsikėliau 5-tą valandą, nuėjau į Šv. Mykolo bažnyčią ant rartų, atsisveikinau su panele vedėja ir su draugais drožiau į stotį. Stotyje nusipirkau visą bilietą, nes lietuviams gimnazistams neduoda pusės bilieto, o tik reikia visą pirkti. Stotyje susitikau su draugu Steponavičium važiuoti į stotį „Gudagojus“. Reikėję laukti traukinio 40 minučių. Nuobodžiui pravartyti nusipirkau laikraštį. Galutinai atėjo ir mūsų traukinys. Sėdome į vagoną ir laukėme išvažiuojant iš sostinės. Traukinys pasijudino ir traukė mus į rytus. Vagone žiūrėjau pro langą ir stebėjau si į vėjo suneštas pusnis. Traukinys sušvilpė ir sustojo. Išlipome iš vagono ir ėmėme ieškoti Steponavičiaus tėvo, kurs turėjo pasitikti mano draugą. Nesuradę jo, jau ėmėme keliauti kojomis, bet štai traukiniui nuėjus, važiuoja koks sodietis su dvejoms boboms. Ir štai pažinome Steponavičiaus tėvą. Išlipus toms boboms, įlipome į vežimą, įsimovėme į kailinius ir važiuavome namo. Kaip tyčia šią dieną buvo didelė vėpūtinė. Atvažiavę į Astravą, nuėjome į bažnyčią ir išklausėme

mišių šventų. Po mišių vėl drožėme namo. Turėjome bristi per didžiausias pusnis. Pagaliau pasiekėme sodžių Mockas, kur turėjau aš atsiskirti nuo savo sankeleivių. Nuo šio sodžiaus į mūsų buvo 1 varstas ir norėjau šiandien keliauti, bet užėjau pas pažįstamą žmogų. Čia skaičiau laikraščius išsižiojusiems sodiečiams, kurie klausėsi išsižioję ir ausis ištempe.

[Gruodžio] 21 diena, pirmadienis. Atsikeldamas suuodžiau blynų ir čirškinamų lašinių kvapą. Todėl paskubinau atsikelti. Pavalgęs gardžių blynų, čirškintų

lašinių, apsirengiau ir laukiau, kol dėdė Alijošius užkinkys arklį. Užkinkęs arklį, pasodino mane patogiai rogėna ir pliaukšterėjo botagu ir dūmėme Slabatkon. Bevažiuodami per Naujadvarį, tas vadinosi toji pieva, apaugusi tankiais krūmais, užvažiuavome ant didelės pusnies, iš kurios matėsi tiktai arklio ausis. Bevarant arklį iš pusnies, pakrypo rogės ir aš išvirtau kūliais iš rogių į pusnį, iš kurios tiktai matėsi mano kojos. Šiaip taip išsikapstę iš tos pusnies ir vėl drožėme Slabatkon. Įvažiavę į kiemą išlipome iš rogių ir išsikraustėme į namus, kuriuose gyveno dėdė Adomas. Pasisveikinę sėdome už stalo ir valgėme pietus taip gardžiai, net mūsų auselės lapsėjo.

[Gruodžio] 24. Ketvirtadienis. Štai jau ir toji dienelė atėjo, kada ir vargšas, ir turtuolis, ir mokslinčius, ir bemokslis visi šiandien laužia išvien vakare Dievo pyragą arba „aplotėlį“. Taigi ir pas mus buvo pirkioje užesys ir betvarkė, nes ruošėmės prie didelės šventės Kalėdų. Anksti rytą šeimininkė teta Marcela virė visokias patrovas, o aš su pusbroliu Broniuku nuėjome į mišką parsinešti eglutės. Beeidami pro didžiausias pusnis gavome gerai į ausį ir šonus nuo vėjo. Miške radome medžius, o ypač pušeles apsunkintas sniego, jog jos vargšės net lūždavusios nuo sunkumo. Suradę dvi atatinkamas eglutes, grįžome namo. Papyrusčia-vę avižinio kisieliaus ir šviežios dešrelės. Papyrusčia-vęs ėmiau aš su pussesere Franusia daryti žaisliukus eglutei ir rėdyti eglutę. Ligi pietų buvo eglutė „rycht“ parėdyta įvairiais žaisliukais, žvakelėm, baronkėlėmis ir t. t. Po pietų nuėjome pirtin, kur gerai vantom išsipėrę išsivanoję grįžome namo ir rengėmės prie Kūčių; aš aguonas tryniau pienui. Atėjus moterims iš pirties, nuėjau į daržinę atsinešti šieno stalui pakloti. Beeinant lauke žvilgterėjau į dangų ir pamačiau žvaigždes linksmai bešokinėjančias. Paklojus stalą, sėdome už stalo laužti paplotėlio arba Dievo pyrago. Aš sėdėjau tarp mažiukės 5-rių metų mergaitės Varusios iš kairės, o iš dešinės sėdėjo 18 metų Braniukas, greta Braniuko gale stalo sėdėjo 60-ties metų dėdė Adomas. Greta Varusios sėdėjo šeimininkė 36 metų dėdienė Marcela. Anapus stalo sėdėjo 13 metų mergaitė Franusia. Šeimininkam teko 1 žalias paplotėlis, mergaitėms – baltas, o man su pusbroliu – raudonas. Daviau laužti paplotėlį iš eilės: pirmiausiai Varusiai palinkėjau didelei užaugti, tetai Marcelai – sveikatos, Fransiai – gražaus bernelio, dėdei Adomui – ilgo gyvenimo, o Braniukui – klusnumo. Tada prasidėjo puota. Šeimyninė. Valgėme puotoje: silkės, kruopas, kisieliaus, kukulius ir t. t.

[Gruodžio] 25. Penktadienis. Atsikėlęs pajutau visokių gardumynų kvapą, šokau iš lovos, apsiređžiau šventadieniniais rūbais, poterius sukalbėjau ir sėdau prie stalo, bet dėdė Adomas sako: „Šiandien reiktų va-

žiuoti bažnyčion, bet labai šalta, todėl ir nevažiuome. Kaip dabar bažnyčioje pamaldos iš ryto, todėl ir mes ražančių sukalbėsime prieš pusryčius“. Taigi jie kalbėjo ražančių, o aš meldžiausi tą laiką iš maldaknygės. Pasimeldę sėdome už stalo, suvalgėme pusryčius ir ėmėme kalbėtis. Tuo tarpu atėjo vienas kaimynas, kitas vardu Povilas ir pasakė mums – artistams, kad šiandien bus vakarėlis saviems, o rytoj svetimiems, iš kitų sodžių. Taigi aš mokiaus rolę Akmistrynios ir Onos. Po pietų tuojau nuėjome į tą namą, kur turėjo būti vakarėlis ir manėm, kad repeticiją padarysim, bet jos nedarė, nes visi gerai mokėjo savo roles apart manęs. Ilgai netrukus Povilas paskyrė mane kasieriumi. I-mos ir II-os vietos bilietai kainavo ½ auksino. O likusiose vietose sėdėjo su bilietais nemokamais. Laike protarpiais muzikantas griežė harmonika. Visi artistai vaidino ganėtinai, o aš jaučiausi silpnokai, nors atsakydavau šiaip taip. Buvo vaidinama 4 laikai metų kaipo karaliaus dukterys. Šis vaidinimas buvo suskirstytas į 6 scenas. Po to buvo vaidinama 1 akto komedija „Gyvu-liukas – pranašiuokas“. Šiandien buvo surinkta 6 auksinai, o pereitą sekmadienį 8 auksinai. Po vaidinimo buvo šokiai iki ryto. Tarpais šokių mauta ir baltakė, kurios ir man šiek tiek tekę.

[Gruodžio] 27 diena. Sekmadienis. Po pietų nesant ką daryti, nuėjau su pusbroliu Broniu pas dudorą ant večerinkų. Mes ten su mergomis šokom ir uliavojom iki 12 valandos, o paskiau grįžome namo ir miegojome saldžius sapnelius sapnuodami.

1 sausio, penktadienis. Ar žinot ką? Ką aš šian-dien sapnavau? Nežinot, ne! Na jau, jeigu nežinot, tai aš jums papasakosiu. Rodos, aš esu kažkokiuose rūmuose. Guliu dramblio kaulo lovoje, išsagstytoje visokiais perlais ir brangiais, ant pūko pagalvių, užsiklojęs šilkinėmis kaldromis, išsiuvinėtomis brangiausiu auksu. O kas kambario do gražumas, tai ir išpasakoti negaliu. Tiktai kvėpuoju ir kvėpuoju grynų gryniausiu oru, ir tokiu kvepiančiu, kad iš jūsų aš manau nieks tokios farfunos nei neuostė, nei nesvajajo, aš manau, jūs man pavydit. Guliu sau ir stebiuosi šio kambario dailumu ir gražumu. Tik žiūriu, sucypia ir sugirgžda auksinės durys ir ineina jaunikaitis tokio dailumo, to grožio, jog aš maniau, kad pats Dievulis, bet ne – Dievulis su barzda, ilga balta barzdele, jis buvo apsirėdęs baltais baltutėliais rūbais ir persijuosęs aukso juosta, kurioje buvo purpuriniais akmenėliais išsiuvinėta: „1926 metai“. Jis ėjo prie manęs. Nespėjau dar jaunikaicio apžiūrėti nuo galvos iki kojų, kai kastai kitame kampe susibeldė, subrašėjo ir prasivėrė juodos durys, ir išėjo dar stiprus senis žila barzda, žiaurus perkreiptu veidu, ir taip suraukta kakta iš pykčio, jog maniau, gryni smegenys išlindę ant kaktos. Apsirėdęs jis buvo

kažkokiu lyg baltu rūbu, bet sušlapintu žmonių ašaromis ir suteptas iš žmonių iščiulptu ir išsunktu laike sunkaus darbo krauju. Jis turėjo per pečius pakabinta berlia, kurioje buvo parašyta krauju: „1925 metų nuopuoliai“, arba kaip aš maniau, mirties aukos. Senis sužvairavęs tai ant manęs, tai ant jaunikaicio, ir pa-

rietęs rankoves šoko į jaunikaity ir norėjo jį nužudyti, bet jaunikaicio būta kitokio – kai senis į jį šoko, tai jis pasišalino į šoną, o senis susikūlęs į sieną atgriuvo ant grindų aukštiekninkas, o tuo tarpu jaunikaitis prišoko prie senio ir pastatęs savo koją ant senio galvos sumynė jį ir užtraukė nugalėjimo dainą. Užbaigęs dainuoti jis numetė senį vėl į tą patį kambarį ir užrakino jį stora spyna, kurios gal pats Herkulis nesulaikys. Užrakinęs spyną jis priėjo prie lango ir metė pro langą raktą į jūrą. Paskui sugrįžo prie manęs ir klausia mane: „Ko geidi iš manęs, aš esu Naujieji metai?“ Pakrapštęs pakaušį ir galvoju sau: hm, ko čia norėjus iš Naujųjų metų? Pagalvojęs ir sakau: „Gerbiamasai Jaunikaiti, aš, aš, labai norėčiau tu... tu... turėti tokią knygą, kurios dar nieks neturėjo, neturi ir neturės!“ – „Gerai“, – sutiko jaunikaitis, paėmė nuo stalo knygą, padavė man, o aš jam linkerėjau galva ir sakiau: „Ačiū!“ – O jisai man: „Naudok sveikas!“ Aš apsidžiaugęs ėmiau žiūrėti knygą; ji buvo aptaisyta šilkininiu žaliu audeklu, kuriame buvo parašyta: *Ora et labora*. Pirmajame puslapyje buvo kreiptasi į mane, kad aš šią knygelę gerai laikyčiau ir dabočiau, kad kas man jos nepavogtų. Įžangą perskaitęs aš padėjau knygą po pagalve ir sakau, dieną aš ją paskaitysiu, tai taręs aš užmigau. Atsikėliau, praplėšiau akis ir sakau sau, reikia pažiūrėti knygos; pakėliau pagalvę ir žiūriu, o knygos kaip ir nebūta. Atsiminiau sau, kad aš sapnavau. Kaip gaila tos gražios knygelės, kai gaila. Iš to pykčio kad kandau sau į pirštą, tai kandau, kad dar ir dabar neužgijo. Po pietų neturėdamas kuo užsiimti nuėjau su pusbroliu Broniu ir Subelium ant večerinkų. Grįžome net 10 valandą. Galiu pasiteisinti, kad negalėjome bažnyčion važiuoti dėl daugybės sniego ir dėl patvinimo upės, per kurią turėjome važiuoti.

[Sausio] 6 diena, trečiadienis. Nei nepastebėjau, kai praėjo 2 savaitai atostogų Kalėdų, o reikia ir vėl į tą Vilnių važiuoti ir mokytis. Po vėlų pusryčių lipau, atsiveikinęs su namiškiais, į roges ir su pusbroliu dūmėm į stotį. Atvažiavus, atsisveikinau su pusbroliu Braniu-ku ir pasiėmęs savo maišiuką nuėjau į peroną, atsisė-

dau ant suoliuko ir laukiu, bet ir čia ateina tas prakeiktas valdininkas, kurį pažinau iš subankrutuotų batų, ir klausia manęs: „Čego czekaš?“ Aš jam sakau: „Traukinio!“ Jis man [sako], kad traukinys eina 6 valandą vakaro, o, sako, perone negalima sėdėti 6 valandas! Aš jam: „Kad aš sušalsiu lauke“. O jis: „Ne moja żeć i zaraz wychodz! Marsz!“ Ką darysi su velniu, ėmiau ir išėjau. Atsisėdau ant akmenėlio ir šalū. Sušalau, sustyriau, kol tas velnias peroną atidarė, bet ir perone mažai ką tesušilau. Šiek tiek palaukus atšvilpia, atdunda, atūžia, atkabaroja ir tas seniai lauktas traukinys. Įsėdau į vagoną ir naktimi baladoju į Vilnių. Išlipęs Vilniaus stotyje, tuoj dūmiau namo, nors nuosavų ir neturėjau. Atėjęs į namus radau vaikus dar valgomajame bepoteriaujančius ir besimeldžiančius Dievulį. Ir aš drauge meldžiausi.

[Sausio] 19 diena, sekmadienis. Po pamaldų išėjus iš bažnyčios, aš su draugu Viluku užėjau į Šv. Mikalojaus salę, į ateitininkų susirinkimą. „Ateitininkai“ – tokia karštų lietuvių jaunuolių kuopelė. Ji daranti [susirinkimus] kiekvieną sekmadienį, taigi ir aš su draugu užsimaniau paklausti, ką jie skaitysią. Atėję užėmėme vietas [ir] klausėme. Per pirmo literato skaitymą referato iš nuobodulio užmigau, tai ir kitą geresnį negirdėjau, todėl ir jums apie tai negaliu pasakyti, nors mielu noru sutikčiau.

[Sausio] 17 diena. Sekmadienis. Vakar gimnazijoje sužinojau, kad šiandien bus vakarėlis Šv. Mikalojaus salėje. Taigi šiandien po ankstybos vakarienės nu-

ėjau prašyti pas vedėją, kad leistų mane vakarėlin, bet vedėja nenorėjo manęs leisti, bet pagalios išprašiau su ta sąlyga, kad neturėsiu nė vienos dvejukės. Tuoj apsirėdęs išbėgau ant gatvės ir manau sau, ar eiti tiesiog vakarėlin, ar pasinaudojus laisve eiti kinan. Taigi ir apsirinkau antrą, ir nuėjau kinan. Ką mačiau, tai nepasakosiu, nes laiko neturiu. Išėjus iš kino dūmiau kuo greičiausiai, strumgalviais dūmiau Šv. Mikalojaus salėn. Nusipirkęs bilieta, išgrūdau tarp publikos, taip kad patekau pas savuosius draugus. Buvo scenoje statoma 4 veiksmų komedija. Vergės, kurios mačiau tik 3 ir 4 akta. Po vaidinimo buvo žaislai ir šokiai. Laike šokių vienas iš mūsų klasės chuliganas pribėrė tiek tabokos, jog kiekviename kampe girdėjosi čiaudulys. To neiškentėjęs aš išėjau iš salės, o šokius palikau jų pačių valiai.

[Vasario] 16 diena. Antradienis. Žmogau, ar esi lietuvis, jeigu neesi, tai mesk šį straipsnį, o jei tikro karšto lietuviško kraujo žmogus, tai eik su manim drauge! Mesk darbą, o švesk šiandien mūsų didžiausią šventę! Šventė, kurioje kiekvienas lietuvis metęs didžiausią ir mažiausią darbelį, švenčia Lietuvos Nepriklausomybės 7-rių metų sukaktuves. 7 metai kaip mes lietuviai buvome pavergti rusų jungu ir neturėjome nei savo valdžios, nei savo kalbos, nei savo spaus-tuvės. Visa buvo užginta. Bet atsirado tokie milžinai Lietuvos pasviete, nesibijojo nei kalėjimų, nei Sibiro, bet dirbo, dirbo milžiniškai, dirbo už 100. Dirbo ir dirbti nepaliovė. Ir vis dėlto laimėjo. Laimėjo, bet iš pietų užtraukė ant mūsų, ant Vilniaus, ant mūsų sostinės baltas aras. [...] Dieve! Taigi negaliu, bet širdy trokštu ir sakau mūsų didvyrių žodžius mūsų šventojo himno „Lietuva tėvyne...“! Teplevėsuoja mūsų sostinėje trispalvė mūsų vėliava. Lai gyvuoja mūsų didvyriai Basanavičius, Kudirka! Lai gyvuoja karšti Lietuvos sūnūs. Telaimina Dievas tuos, kurie mirė kalėjimuose ir Sibire už mūsų laisvę! Lai gyvuoja mūsų Lietuva Nepriklausomoji tėvynė!

[Vasario] 23 diena, antradienis. Senai dar senai jau galvojau, kad kokiu nors būdu įkurti kokią nors kuopelę, bet šiandieną ėmiau klausinėti savo draugų, gal kuris nori prigulėti prie mano kuopelės. Ir surinkau jų 6. Toliau nutarėme padaryti tuoj rinkimus ir pasikalbėti apie šį tą. Pirmaisiais rinkimais jokios valdybos neišrinkta. Antruoju rinkimu aš gavau 3 balsus pirmininku, ir J. Žegždrinis taip – 3 pirmininku, ir J. Panavas sekretoriumi – 3 balsus. Tai pirminikystės valdžią J. Žegždrinis užleido man, o sekretoriumi liko Panavas. Nors vaikai ir trukdė mums daryti susirinkimą, bet praviję vaikus pasitarėm truputį ir išsiskirstėm. Be to, dar šią kuopelę mes pavadinom „Švyturėliu“, tamsoje toli šviečia Lietuvos ateičiai „Švyturėlis“.

[Vasario] 28 diena, sekmadienis. [...] Pasinaudamas laiku nuėjau kinematografan, kur buvo šviečiama filmas 12 aktų *Pod czarnym kotem* su Luciano Albertini. Iš kino parėjęs dar sukviečiau narius „Švyturėlio“ kuopelės ir padarėm II susirinkimą. Susirinkime, apart manęs, nieks nieko nepaskaitė.

Kovo 4 diena, ketvirtadienis. Šiandieną nėjome mokyklon. O kodėl? Klausėt kodėl, o argi jūs nežinote, kad šiandieną mes, lietuviai, švenčiame savo tautos patrono šv. Kazimieraus šventę. Po pusryčių nuėjome bažnyčion, pasimeldėme karštai iš savo jaunų širdžių, kad šv. Kazimieras nepamirštų globoti mūs ir gintų mūsų tėvynę nuo priešų ir... ir atiduotų mūsų brangiąją sostinę nuo tų lenkų. Po pietų panelė vedėja mums leido nueiti į metinį Šv. Kazimieraus turgų. Einant mums gatvėmis, žmonių buvo taip daug, jog mes vos ir pralindom pro žmones, o ką jau buvo besakyti pačiame turguje. Bet šiaip taip prasigrūdome pro žmones ir pasiekėme savo tikslą, bet turgavietėje viens kitą pametėme. O ko ten nebuvo tame turguje, jog ir aprašyti negalima. Buvo žmonės kalba, rėkia, duduoja, švilpia, čypia, kad net reikėjo ausis užsikisti. Besivalkiodami po turgų nusipirkome sau po vainikėlių riestainių ir po širdelę, grįžome linksmi namo.

[Kovo] 8 diena, pirmadienis. Šiandien, kaip ir visuomet po pusryčių, pasiėmiau knygas irėjau gimnazijon, bet panelė vedėja duryse mane suturėjo ir liepė grįžti. Ir galvoju sau, ką su manimi darysianti, o ji sako man: „Kadangi tu gerai pieši, tai aš tavęs neleisiu gimnazijon ir man turėsi visą dieną piešti pasveikinimą ponui Stašiu“. Tuoj įbrukė man arkušą popierio, pasodino už stalo ir liepė piešti. Išpiešus man pasveikinimą, davė man suvalgyti priešpiečius, ir davus forsu liepė nupirkti dažų. Piešdamas ir galvoju sau – gal ką nors ir užfundys [per] vardadienį p. Stašys.

[Kovo] 11 diena. Ketvirtadienis. Šiandien kaip tik ir yra mūsų prieglaudos globėjo K. Stašio vardadienis. Tuoj iš ryto dar nepusryčiaavę Panavas su Rusakaite nunešė pasveikinimą. Ir visi linksmi laukėm pietų ir tikėjomės gauti nuo pono K. Stašio po saują saldainių, bet negavome po pietų. Tai tikėjomės, kad gausime po vakarienės, ir pasakojomės, kokios buvo pernai ir užpernai pono K. Stašio vardinės, kad gavę po dvi saujas saldainių ir iškėlė gerus pietus. Atėjo ir vakarienė. Suvalgėm ją, o saldainių kaip nėra, tai nėra. Irėjome gulti nosis nuleidę, nes gavome štai ką.

[Kovo] 16 diena. Antradienis. Šiandien nėjom mokyklon. O kodėl? Nes mirė mūsų kilniausias Metropolitjos arkivyskupas J. Cieplakas. Taigi šiandien jį laidojo. Arkivyskupas Jonas Cieplakas gimė Lenkijoje, paskui

tapęs kunigu buvo paskirtas vyskupu Petrogrado vyskupijoje ir ten jis vyskupavo iki bolševikų. Atsiradus bolševikams, buvo pasodintas kalėjiman kaipo karštas lenkų agitatorius, pasėdėjęs kalėjime buvo išstremtas iš Rusijos Lenkijon. Iš Lenkijos jis nuvažiavo Amerikon paviešėtų. Jam ten esant popiežius Pijus XI paskyrė jį arkivyskupu Vilniaus vyskupijon. Išgirdęs tą žinią, jis norėjo grįžti Vilniun, bet peršalo, greit apsirgo ir tuoj mirė, o lenkai jo kūną atvežė Vilniun ir palaidojo jį Vilniaus bazilikoje.

[Kovo] 24 diena. Trečiadienis. Vakar dar per pamokas pasakė mums kun. K. Čibiras, gimnazijos prefektas, kad 24, 25 ir 26 būsiančios mokinių rekolekcijos. Taigi šiandien 8 valandą po pusryčių nuėjome Šv. Mikalojaus bažnyčion rekolekcijų klausyti, pasiskirstėm į dvi grupes vyresniųjų ir jaunesniųjų. Jaunesniojoje grupėje buvo mokiniai nuo pirmosios klasės ligi trečiosios, o vyresniųjų grupė – nuo ketvirtos iki aštuntos klasės. Pamokslus sakė kunigas vienuolis Cichoto labai gražiai, jog jeigu būtų ir koks netikėlis, tai vis tiek atsiverstų į krikščionis katalikus. Pamokslus sakė rytą 8 valandą ir po pietų 4 valandą. Šiandien pamokslą sakė apie nuodėmę, kuri neleidžia mums ineiti į dangaus karaliją, užrūstina mūsų geriausį Viešpatį ir kenkia mūsų sielai nemirtingai.

[Kovo] 27 diena. Šeštadienis. Ką aš šiandien kine mačiau, tą galiu ir jums papasakoti, jei jūs klausysite. Na, tai klausykite. Šiaurės Amerikos Jungtinėje vals-

tybėje vienoje farmoje gyvena sau senas Jankesas su savo jaunu Fredu. Kartą iš bandos atsiskyrė gerokas bulius ir bėgo kur kojos neša, kur akys mato. Pamatęs tai, Fredas davė ženklą savo cowbojams ir ėmė jį vytis. Šiek tiek pasivijus jautį, Fredas metė lasso, bet jį nutrūko, o jautis buvo šiek tiek sulaikytas. Fredas nušoko nuo arklio ir ėmėsi grumtis su bulium, kurios baigėsi Fredo laimėjimu, o jautis gulėjo apačioje. Fredo

fermon atjojo kažkoks ponaitis, kuris buvo ne kas kitas kaip tiktai Meksikos ir A. J. Valstybių parubežio banditų vadas ir pranešė seniui, kad neužilgo atvažiuosias miestelio Z szeryfas rinkti kandidatus policijon ir pirkti arklių, ir kad pasiruoštų jį gražiai priimti. Kol ponaitis kalbėjosi su seniū, Fredas pamatęs puikų ponaičio arklių, kuris jam labai patiko, ir ėmė jį puikiai glamonėti. Pamatęs tai ponaitis užsidegė pykčiu, kad kas svetimas glamonėja jo arklių, už tai taip ėmė arklių mušti, jog net Fredui širdį suspaudė ir pasigailėdamas arklelio sumanė atkeršyti tam ponaičiui. Ir pabalnojęs arklių šoko vytis. Fredas rado ponaitį mušant arklių gražiam plotnelyj. Fredas tuoj prišoko prie ponaičio, liepė jam daugiau nemušti arklelio, bet ponaitis šoko muštis su Fredu, bet Fredas jį sutildo ir sako: „Jei nori, tai muškimės boksu, bet jei aš tave nugalėsiu, tai galėsiu nupirkti, o jei tu mane nugalėsi, tai galėsi pasiimti mano arklių“. Į tą sąlygą ponaitis sutiko ir nulipė nuo arklių ėmė grumtis boxais, viršų gi paėmė Fredas, bet ponaitis pastatė dar vieną sąlygą, prie kurio arklys ateis, tai tam ir teks jisai. Ir juodu taip sustojo, kad arklys stovėjo vidury. Iš pirmo arklys abejojo, o paskui priėjo prie Fredo ir sužvengė limksmu balsu. Ant rytojaus turėjo atvažiuoti szeryfas su didele suma pinigų. Parubežio banditas susitarė pulti. O jų vadas loš rolę išgelbėtojo iš banditų rankų. Fredas gi po pusryčių išėjo pasižiūrėti po apylinkę, ir sustojo ant kalno pamatė pakalnėj

ant kelio užpuolant banditus ant szeryfo; tuoj pririšo galą lasso prie arklelio, o kilpą užmetė ant trijų banditų, kurie ore kabo ant šakos, ačiū Fredo arkliui. Karietoj pakinkyti arkliai nusigandę kelia banditus aukštyn,

nusigando ir šoko bėgti, kiek tik turėjo jėgų. Karietoj gi sėdėjo tik viena szeryfo duktė, o pats buvo išlipęs iš karietos. Pamatęs tai Fredas paleido banditus, šoko ant arklelio ir kūrė vytis. Pavijęs gi arklius, sulaukė juos ir išgelbėjo szeryfo dukterį, bet tuoj atsirado neteisėtas ir gelbėtojas, kurį szeryfas labai pamylėjo ir ryžosi už jo išleisti savo dukterį, bet ji nebuvo jam žadėta, ir jame matė apgaviką, o Fredą karštai mylėjo... bet trūko kine lenta ir daugiau neberodyta. Tuoj visa publika padarė maištą ir išėjo visi iš kino. Kartą pas szeryfo dukterį atjojo jos aplankyti Fredas, bet ten buvusias banditas ir szeryfas pastebėjo Fredą esant ten, ėmė jo ieškoti, bet nerado, nes jis buvo jau namo nujojęs. Matydamas banditas, kad jo numylėtinė nemyli, o myli Fredą, tai jis Fredą įskundė policijai, o ši uždarė jį kalėjiman. Amerikos ispanai surengė rungtynes su jaučiais, ir į tas rungtynes buvo nuvestas Fredo arklys, kurį pirma išplėšė jam banditai įsakymu savo vado. Šiaip taip paspruko iš kalėjimo ir Fredas, ir policijos gaudomas įbėgo į areną, kur jau maurojo jautis; Fredas puolė ginti savo arklelio ir ėmė grumtis su jaučiu. Fredo laimėta. Publika karštai plojo. Vadas banditų suimta ir už krotų pasodinta. Fredas gi su szeryfo dukteria p a s i b u č i a v o !

[Kovo] 29 pirmadienis. Šiandien susiruošęs, atsiveikinęs su panelė vedėja ir draugais, išėjau į stotį. Nusipirkęs bilietą įsėdau į vagoną ir laukiau, kol traukinys ims važiuoti. Vagonas sujudėjo. Išvažiavome iš Vilniaus. Sėdėjau prie lango, žiūrėjau pro langą. Lango tik mirgėjo Lietuvos laukeliai. Kur ne kur pajuodavęs sniegas gulėjo, tankiau dideli klanai mėlynavo, diena buvo graži. Saulė kaitino. Traukinys sušvilpavo ir sustojo. Išlipau. Apsidairiau. Pasitaisiau savo maišelį. Įsivaizduodamas jau suaugusį vyrą, žengiau dideliais žingsniais. Įėjau miškan. Kaip malonu. Sustojau. Atsisėdau ant kelmo. Ėmiau kvėpuoti giliai. Kaip malonu! Kaip smagu! Kaip gera Lietuvos miške pavasario dieną! Vėl ėjau. Astrave užėjau turgun, kur radau savo pusbrolių, su kuriuo grįžau namo.

3 balandžio. Šeštadienis. Anksti šiandien atsikėliau. O žinot ko? Nagi kiaušių dažyt. Aš juos tai mėgsiu dažyti kaip niekas kitas. Apsirėdžiau ir atsistojęs prie stalo laukiu, kada čia teta kiaušinius išvirs. Nagi jau ir išvirę. Aš išdžiovinau kiaušus, apdėjau juos margais dažančiais popierėliais, kuriuos jau senai Vilniuj nusipirkau už 30 skatikų, paskui apvyniojau kiaušus drėgnais skuduriukais, siūlu užrišau ir įdėjau sūdytan karštan vandenin ir palaikiau juos ten kokią minutę. Išvyniojau juos, nagi tokie gražūs margučiai, kokių dar nė karto nemačiau savo gyvenime. Oi, stebėjosi ir visi namiškiai mano kiaušais. Išdžiovinęs savo margučius, sudėjau atsargiai lėkštėn ir išnešiau sklepan. Po pusryčių teta ir pusseserė mazgojo kambarius, o aš visą tą

laiką basčiausi po mišką, po krūmus, prie upės ir visur manęs pilna buvo.

4 balandžio. Sekmadienis.

Linksma diena mums prašvito,
Visi laukėm džiaugsmo šito
Aleliuja, Aleliuja, Aleliuja.

Dar tamsu. Aš jau rengiuosi eiti bažnyčion, nagi ir kas šiandien nesirengs tokią iškilmingą dieną, kaip Velykų pirmą dieną, kada Kristus kelias iš numirusiųjų. Tad kiekvienas žmogus pasaulyje eina šį rytą bažnyčion, kad paprašytų nuo Kristaus malonių.

Velykos! Velykos! Velykos! Kas Jūs nelaukė! Kiekvienas žmogus – ar senas, ar jaunas, ar didelis, ar mažas, ar turtuolis, ar ubagas, ar miestietis, ar kaimietis, ar karalius, ar prezidentas, ar ministeris? Visi! Visi! Na, ir kiekvienas šiandien linksmas ir džiaugsmo kupinas.

Kuo galėdamas, kuo puikiausiai apsirėdęs, dar saulei neužtekėjus drožiau bažnyčion. Einu, einu, žiūriu ledas, aš einu pro ledą, tik koja paslydo ir aš kaburkšt parvirtau ir žiū – pavažiavau gulėdamas kokius du sieksniu. Einu toliau. Vidurkelyje saulutė patekėjo. Žiūriu, ir saulutė iš džiaugsmo kad šokinėja, tai šokinėja, net man akyse mirga. Bažnyčioj per pamaldas jaučiaus lyg dangaus vartuos būčiau, o kai procesiojėjom, tikrai buvau danguje. Iš bažnyčios grįžau linksmas ir visą laiką šokinėjau. Namie gi kad atsigavėjau, tai bent. Ko aš nevalgiau – visko, tik gulgės pieno negėriau.

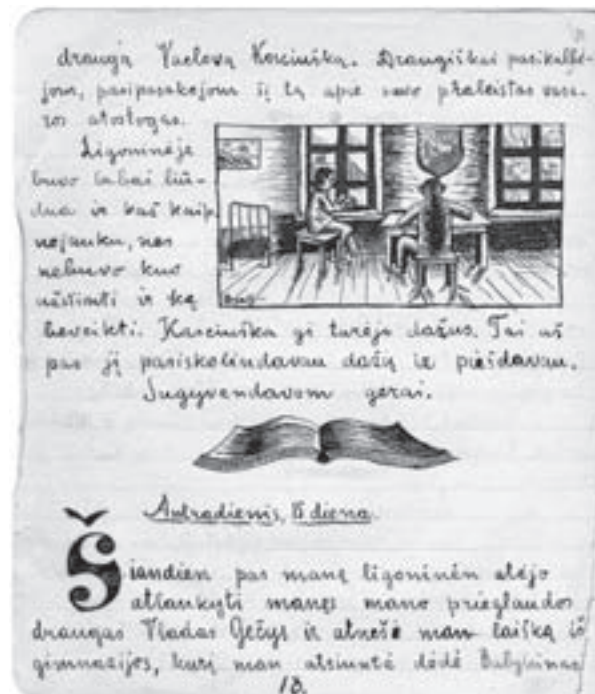
Vyturėlis anksti taipogi čulba Dievo Garbei ir žmones linksmina.

[Balandžio] 5 diena. Pirmadienis. Po pietų susidėjau savo margučius kišenėn ir išėjau į vakaruškas. Vos tik pirkion įėjau, tuoj apspito mane mano vienmečiai, kurių buvo apie 20 štukų ir prašė, kad aš jiems parodyčiau savo kiaušinius, bet aš sakau jiems: „Kai ritinėsim, tai pamatysit, o dabar nenoriu, ba galit dar sumušti“. Šiaip taip jais atsikračiau. Ėmėme jau ritinėti. Vienu kiaušiniai buvo raudoni tik, kitų – mėlyni, kitų dar rudi, o dar kitų tik balti, o mano kiaušai buvo gražiausi – margučiai, visokiomis spalvomis. Iš pirmo išritėnau vieną, o paskui man nesisekė. Mano buvo kiaušai gražiausi, tai kiekvienas jų norėjo turėti mano margučius, tai visi ir taikė, o aš likau be kiaušų. Oi, nelaimingos šiemet man Velykos, na, pažiūrėsiu kitą metą, gal laimėsiu.

[Balandžio] 7 diena. Trečiadienis. Ką daryti? Gal žinot ką nors, a? Nežinot. Palaukit. Aha, o dabar žinau. Žinot ką? Reikia kokią nors eilutę parašyti. Netrukdykit tik man. Tiš. Galvoju jau. Bet apie ką rašyti? O gal bus gerai parašius apie mūsų klasės mergaites, ne, ne mergaites, bet panaites. Gerai? Gerai! [...]

Tiek to, o dabar pasimokinsiu lasso mėtyti. Paėmiau

pusbrolio vadeles, padariau kilpą, pasistačiau prie tvoros baslį, kokį gavau šiemet iš geometrijos, kad tas paspringtų, kas ją išgalvojo, ir atsiėjęs 10 žingsnių mėčiau. Iš pradžių nekaip sekėsi, bet paskiau geriau. Žiūriu, mano pusseserė Varuska, 5 metų mergaitė,

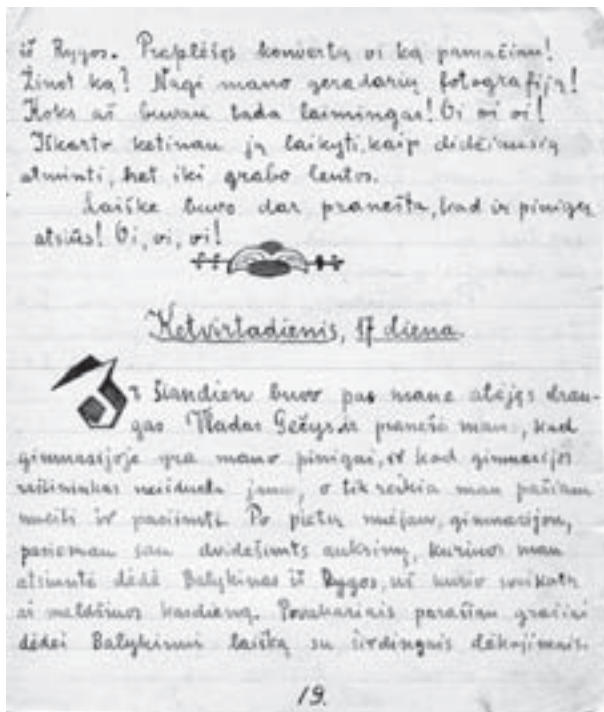
eina per kiemą, aš lasso įsiūbavau ir kad leidžiau, tai tiesiog ant kaklo pataikiau, net ji parvirto. Višta bėga, aš ir vištai mečiau, bet nepataikiau. Katė eina per stogą arti krašto. Aš kad mečiau, tai net ją nutraukiau nuo stogo ir prie savęs pritraukiau. Na, tai jau tikras Amerikos cowboy'us.

[Balandžio] 11 diena, sekmadienis. Kėliausi anksti rytą, susitvarkiau savo knygas, sudėjau tarbon savo, dar dėdienė įdėjo man duonos, šiek tiek mėsos. Gerai papusryčiauvau, apsilvilkau ir atsisveikinęs su namiškiais važiavau su pusbroliu Broniu į stotį. Važiavau kokias 2–3 valandas. Astrave išlipau, ir su Bronium atsisveikinęs pėsčiasėjau į stotį. Gudagojūj reikėjo laukti 6 valandas. Laukiau sulaukiau. Nusipirkęs bilietą įlipau traukinin ir dui Vilniun. Sustojų traukinys. Išlipau Vilniuje. Einu per miestą. Žiūriu – kinas. O, kaip norisi kinan. Et, ką čia bedarysi! Nusipirkau bilietą ir nuėjau salėn. Iš kinematografo dūmiau namo. Namie visi jau miegojo, ir aš atsiguliau.

[Balandžio] 18 diena. Sekmadienis. Po pietų baisiai didelis didelis, bet iš mažo debesio lietus lijo. Kaip nesmagu vasarą, šventadienį po pietų jaunam namie tūnoti. Kaip nesmagu! Rodos, čia jau imsi mokytis, bet nelenda galvon, imi šiaip kokią nors apysaką skaityti,

bet knyga krenta iš rankų, išdykauti – kažkaip nesinori, na, ir ką daryti – ėmiau kišenius krapštyti. Ir iškrapščiau. Žinot ką? Nagi pinigų! O kiek? 35 skatikus kaip tik kinan nueiti. O ką bedarysi, ir nuėjau.

1 gegužės. Šeštadienis. Lai gyvuoja 1 gegužės! Lai gyvuoja darbininkai! Lai gyvuoja 1 gegužio darbininkų šventė. Darbininkas, dirbęs visus metus, tur pailsėti, gal ne? Žinoma! Einam gimnazijon į pamokas, dailomės gatvėje ar kas neištiks. Skersgatviais einant prie namų stovėjo darbininkai su spalais, pjūklais, kirviais ir krimto uždirbtą prakaitu juodą duoną. Didesnėse gatvėse nieko nesimatė, tik mėlyni polikėrai gatvėmis ir prospektu jodinėjo. Atėjom ir gimnazijon. Prasidėjo pamokos. Ėjo kažkaip keistai. Vieni mokytojai buvo neatėję gimnazijon, kiti pamokų nevedė, tik skaitė mus, o dar kiti varė pamokas paprasta vaga ir statė „chaikas“. Mūsų klasės „socialistas“ Paukštis pamokų šiandien neatsakinėjo ir vis aiškino, kad šiandien šventė. Lai-

ke pamokų mieste girdėjosi šauksmai. Grįžom namo. Mieste gatvėse ir soduose vaikščiojo darbininkai, gi vidury gatvės vaikštinėjo nuogais bagnetais policija ir tarbomis šovinių apsikrovusi. Grįžom namo laimingai.

[Gegužės] 3 diena. Pirmadienis. 1 gegužės Vilniuje esti darbininkų šventė, o 3 gegužės – tinginių buržu-

jų. Kaip norėtusi šiandien eiti gimnazijon, bet negalima. Mat šiandien lenkų konstitucija – 3 gegužės. Ėjom bažnyčion ant mišių. Gatvės pilna prigrūsta kareivių.

[Gegužės] diena. Sekmadienis. Šiandien anksti visi susirinkom gimnazijon iš bažnyčios, o iš gimnazijos prie Neries į garlaivų stotį. Susėdom visi į tris garlaivius ir išplaukėm už Vilniaus, kaip malonu ir gražu plaukti Nerimi. Saulutė puikiai šviečia, vėjelis maloniai pučia, o vanduo užia mašinos varomas, o užpakalyje garlaivio dvi didelės vagos eina į abi puses, o paskui susidaužia į krantus. O tarp mokinių šnekesys, ir kartais mergaitės užtraukia kokią dainelę, ir vėl tas pats mašinos čiuk-sėjimas. Štai ir Trinapolį privažiuom. Mums plevena vaikai Trinapolio prieglaudos skarytėmis. Bet mes toliau važiuojame. Važiuojam, važiuojam, tik mūsų pirmasis garlavis sustojo, mat dugne upės gulėjo didelis akmuo, į kurį mūsų garlavis susimušė, bet neprakiuro. Pagaliau sustojome. Visi lipome iš laivų, tik dar didysis garlavis plaukė toli ir jame skambėjo lietuviškos dainelės, o garsas jų plaukė po visą apylinkę. Pagaliau visi išlipę šokome lėkti kur kojos neša, kur akys mato. Šokinėjom kaip gyvulėliai ar ožiukai pavasary, pamatę pirmą sykį žalią pievą. Pagalios suradę sau atitinkamą vietą šokinėjome, ir B. Bacevičius padarė sporto rungtynes: šokimo aukštyn, tolin ir bėgimo. Taip žaisdami ir šokinėdami praleidome visą dieną. Saulei leidžiantis ėjome prie Neries, kur jau mūsų laukė garlaviai. O kol sulipome į laivus, jau visai tamsu pasidarė. Plaukiant atgal visu keliu skambėjo lietuviškos dainelės, kurios dingdavo kažkur toli tamsoje. Iš tolo pasirodė Vilnius, iliuminuotas elektromis, kurias pamatėme dar toli. Namu grįžome 9 valandą. Ir sočiai pavakarieniavę gulėmės ir kietai miegojome po dienos šokinėjimų.

[Gegužės] 22 diena. Sekmadienis. Šiandien anks-tų rytą kėlėmės ir ėjom bažnyčion išpažinties ir prie šv. Sakramento. Paskui grįžę namo, pavalgę pusryčių, ap-sirengėm ir nuėjom Šv. Mikalojaus bažnyčion ir ten šv. Mišių išklausę, susirinkę į procesiją į kalvarijas. Ėjome gatvėmis miesto giedodami šventas giesmes. Maldininkų buvo apie 600 asmenų. Večernyke pasistiprinę ir pailsėję po ilgos kelionės, vėl ėmėme lankyti stotis. Prie kiekvienos stoties kalbėjo pamokslėlius kun. Čibiras. Vaikščiojome Kristaus pėdomis miškeliiais. Apvaikš-čioję Kristaus stotis ir pasimeldę, pamaldžiai grįžome į Trinapolį, kur pavalgę pietus pasimaudėme Neryje ir grįžome namo procesija. Procesija grįžo į Šv. Mikalo-jaus bažnyčią, kur klebonas padėkojo mums už dalyva-vimą procesijoje. 11 valandą grįžome namo. ❧

PASKUTINĖS PAKRUOJO KLEBONO BORECKIO 1675-ŪJŲ KALĖDOS

Mindaugas Paknys

Papasakosiu vieną nedidelę istoriją, nutikusią Pakruojyje prieš 335 metus. Malonusis Skaitytojai, išitaisykite patogiai, apsišarvuokite kantrybe, nes tai istorija tikrai ne iš smagiųjų. Ji buvo užrašyta remiantis pačių įvykio liudytojų pasakojimais, galima sakyti, išgirsta iš pirmųjų lūpų. Šie liudytojai susidūrė su tuo pačiu įvykiu skirtingu metu, vertino iš skirtingų pozicijų, todėl jų prisiminimai ir užrašytos pastabos papildė viena kitą ir pateikia gana išsamų įvykio vaizdą. Tai istorija apie paskutinę Pakruojo klebono Boreckio gyvenimo dieną.

Taigi vykdydamas generalinę vyskupijos vizitaciją, Žemaičių vyskupas Kazimieras Pacas 1676 m. kovo 9 d. užsuko į Pakruojį. Jos metu, kaip ir kitose parapijose, buvo smulkiai aprašyta bažnyčia, liturginis inventorių, knygos, valdos, klebonija¹. Kartais aprašymai tokie aiškūs ir konkretūs, kad nesunkiai galima įsivaizduoti aprašomąją aplinką. Štai kaip 1676 m. ankstyvą pavasarį atrodė Pakruojo klebonija, kurioje ne taip seniai dėjosi tragiški įvykiai:

Į kleboniją veda dideli dviveriai vartai, stogelis virš jų dengtas malksnomis. Priešais vartus – klebonijos gyvenamasis namas. Jame kambarys ir kamara su vienu stikliniu langu. Kambaryje yra dvi ant geležinių vyrių pritvirtintos durys. Prieš gyvenamąjį kambarį prie namo įrengta šiaudais dengta priemenė, o taip pat gardelis, kuriame telpa du arkliai. Toliau už priemenės – virtuvėlė su indais, skirti tarnams. Šioje virtuvėlėje stovi juoda krosnis ir nedidelės rankinės girmos. Priemenė aptverta tvorele, o joje dar atskirtas tvartelis gyvuliams. Priešais virtuvėlę nedidelis šiaudais dengtas svirnelis, už kurio stovi iš žabų suręsta pašiūrė šienui sukrauti. Šalia jos kluonas. Šalia klebonijos gyvenamojo namo yra nedidelis pintų rykščių tvora aptvertas darželis, šalia kurio esantys nedideli varteliai veda į šventorių. Kleboniją supa apgriuvusi tvora.

¹ Pakruojo bažnyčios vizitacijos aktas saugomas Kauno arkivyskupijos kurijos archyve, b. 139, l. 293r–305v.

Klebonijos vaizdas tikrai nespinduliavo prabanga, tačiau taip tuo metu atrodė, tiesą pasakius, daugelis Žemaitijos klebonų valdų. Žinoma, daug kas priklausė nuo turimos fundacijos, gaunamų pajamų, tačiau XVII a. pirmoje pusėje funduota Pakruojo klebonija nepriklausė prie pelningesnių parapijų. Aprašyti pastatai galėjo prilygti nebent smulkaus bajoro ūkiui.

Taigi lankydamasis Pakruojyje vyskupas nutarė ne tik patikrinti bažnyčios ir klebonijos būklę bei tuometinio klebono Mikalojaus Lenevičiaus Jakobickio pasiūšimą tarnybai, tačiau ir iširti neseniai nutikusią buvusio klebono Boreckio žūtį. Vizitacijų metu vyskupų nurodymu neretai vietoje būdavę tiriami gaunami skundai, o vyskupai priimdavę sprendimus. Vizituodamas Žemaičių vyskupijos parapijas Kazimieras Pacas 1675–1677 m. taip pat ne kartą susidūrė su tokiais skundais, keletas jų įrašyta į vizitacijų aktus. Klebono Boreckio žūties tyrimas – plačiausias ir išsamiausias tarp jų.

Kodėl netikėta Boreckio mirtis sukėlė vyskupo susidomėjimą? Tai vizitacijoje tiksliau nesuformuluota. Tačiau iš sudaryto klausimyno matyti, kad vyskupą visų pirma domino netikėtos žūties aplinkybės ir, kaip galima nesunkiai numanyti, klausimas, kodėl buvusiam klebonui prieš mirtį nebuvo suteikti paskutiniai dvasiniai patarnavimai? Neabejotinai vyskupo susidomėjimą stiprino faktas, kad šių dvasinių patarnavimų buvusiam klebonui nesuteikė buvęs vikaras, tuometinis klebonas Mikalojus Lenevičius.

Taigi iš pradžių buvo suformuluotas klausimynas, kuriuo remiantis reikėjo apklausti įvykio liudytojus:

1. Ar gerai liudytojas pažinojo kunigą Boreckį?
2. Ar velionis pykosi, ar nekentė kunigo Mikalojaus Lenevičiaus arba bajoro Drobišo, o gal pykosi su kuo nors iš Pakruojo miestiečių?
3. Ar savo valia pirmąją Kalėdų dieną klebonas Boreckis su kunigu Lenevičiumi vyko pas bajorą Drobišą, o gal kas nors jį įkalbėjo?
4. Kiek ilgai ten užtruko ir kada bei su kuo grįžo iš dvaro?

5. Koku žirgu iš dvaro išėjo, kurioje vietoje nukrito nuo žirgo? Kas tai matė? Kas palydėjo į kleboniją?

6. Kas pranešė į dvarą, kad klebonas nukrito nuo arklio? Kam pranešė? Ar kunigas Lenevičius apie tai žinojo?

7. Kur buvo paguldytas parvežtas klebonas ir kas apie tai žinojo?

8. Kiek ilgai velionis sirgo ir ar ką sakė?

9. Kaip ir kuriuo metu numirė, kas prie jo buvo mirties valandą ir ar buvo suteikti paskutiniai dvasiniai patarnavimai, jei apie tai žinojo kunigas Lenevičius?

10. Kas nuprausė mirusiojo kūną, kokios žaizdos ar sumušimai buvo matyti ant kūno?

11. Kur mirusiojo kūnas buvo paguldytas ir kiek ilgai ten pragulėjo?

12. Kas ir kur išvežė kūną?

Visi liudytojai turėjo prisiekti, jog kalbės tik tiesą, neiškiamami jokio pykčio, neapykantos, kyšio ar baimės:

Aš, toks ir toks, prisiekiu Viešpačiu Dievu Švenčiausioje Trejybėsėje, kad liudysiu vien tik teisybę apie tai, ko manęs klaus – ne iš draugiškumo, ne iš pykčio, neapykantos, neįtikintas [kieno nors] ir neįkalbėtas, nepapirktas, ne dėl malonių ir ne iš baimės ar dar dėl ko nors, tačiau sekdamas Dievu ir sąžine. Ir tepadedu man Viešpats Dievas ir jo brangiausia kančia.

Suformuluoti klausimai labai konkretūs ir ne visi liudytojai galėjo tiksliai į visus atsakyti. Vienas buvo mažesnis, kitas girdėjęs apie kita. Vizitacijoje aprašytoje

Paulius Kurkūnas. Apibūdinant kiekvieną liudytoją apklausos pradžioje nurodyta, ar jis geras katalikas, ar nuolat praktikuojantis. Remiantis tuo, panašu, buvo vertinamas liudytojo patikimumas.

Koks atsiskleidžia nelaimingo įvykio vaizdas apklaustus liudytojus?

Pirmąją Kalėdų dieną vietinis dvarininkas Drobišas atsiuntė savo dvariškį pakviesti kleboną Boreckį ir vikarą Lenevičių pas save šventinių pietų. Abu dvasininkai netrukus susiruošė ir išvyko pietauti. Galima tik numanyti, kad Kalėdų proga dvarininko surengti pietūs buvo pakankamai prašmatnūs. Tiesa, tas faktas, jog klebonas ir vikaras išvyko kartu, buvo šiek tiek netikėta, nes apklausoje visų pirma buvo teiraujamasi apie buvusio klebono Boreckio ir vikaro Mikalojaus Lenevičiaus bei dvarininko Drobišo santykius. Matyt, jau buvo tarp jų perbėgus kažkokios spalvos katė. Dauguma liudytojų patvirtino nežinantys apie tokius nesutarimus, o kunigas Mikalojus Lenevičius teigė, kad pats Boreckis jį iš Vilniaus vyskupijos pakvietė Pakruojo vikaro pareigoms atlikti. Vis dėlto nesutarimų, matyt, būta. Nors pas dvarininką Drobišą abu dvasininkai ir nuvyko kartu, tačiau sugrįžo atskirai. Vėliau sugrįžęs Lenevičius ne pernelyg domėjosi susižeidusio klebono sveikata. Drobišo dvariškis Jančevskis paliudijo girdėjęs dvasininkus dvare tarpusavyje kalbant. „Ko tu čia atvažiavai? Aš čia klebonas!“ – šūktelėjęs vienu metu klebonas savo vikarui. Taip pat bajoras Musnickis iš savo uošvės, tiesa, evangelikės reformatės, buvo girdėjęs, kad velionis klebonas su savo vikaru nesutardavęs. Ne idealūs klebono Boreckio santykiai buvo ir su vie-

Nežinomų XVIII a. Nyderlandų autorių medžio raižiniai

byloje buvo apklausta dešimt asmenų. Visų pirma buvo apklaustas tuometinis klebonas, ankstesnis Pakruojo vikaras Mikalojus Lenevičius, netoli nuo Pakruojo gyvenantis bajoras Jonas Musnickis, bajoras Andriejus Jonas Kozlovskis, klebonijoje patarnavusi varginga senutė Baumula, Drobišo dvariškiai Stanislovas Martynas Jančevskis, Mikalojus Česnickis, Drobišo arklininkas Petras, Pakruojo bažnyčios zakristijonas Simonas Krišpulis, Pakruojo gyventojai Jonas Kvetenovičius ir

tiniu turtuoliu dvarininku Drobišu. Dauguma liudytojų teigė nežinantys ar buvę tarp jų kokių nesutarimų, tačiau pakruojiškis Kvetenovičius atskleidė vieną nemalonų klebonui nutikimą. Rudenį vienas Drobišo dvariškis su dvylika miestiečių, ginkluoti pagaliais, atėjo vakare į kleboniją ir aptiko kleboną Boreckį svirne vakarienėjantį. Jie ėmė belsti į duris sakydami: „Ką gi čia kunigas naktimis daro?“ Tačiau Boreckis iš svirno skubiai spruko į kleboniją, bet dėl to vėliau susirijo su

Drobišu. Tiesa, po to, Kvetenavičiaus teigimu, jie susitaikę. Žinoma, vakarojantis svirne klebonas sukelia nevienaprasmišką išpūdį, juolab kad ir kitos silpnybės jam nebuvo svetimos. Zakristijonas Simonas Krišpulis patvirtino, kad velionis klebonas buvęs silpnos sveikatos ir mėgęs gerti degtinę, už kurią miestelyje liko sko-

go ant kieto gruodo. Žirgas nubėgo atgal į dvarą. Prie klebono pirmasis pribėgo vienintelis tiesioginis įvykio liudytojas, jau minėtas dvaro arklainas Petras. Jis pakėlė kleboną nuo šaltos žemės, jo galva ir nosimi tekėjo šiltas kraujas. Klebonas nepratarė nė žodžio ir tik suspaudė jį laikiusio Petro rankas. Nukritęs nuo žirgo,

lingas daugiau nei 30 auksinų. Nors ir nežinome tikslinio klebono Boreckio amžiaus, bet vieno iš liudytojų tvirtinimas, kad mirštant klebonui tarp kitų asmenų buvo ir jo mažametis brolis, liudytų, kad jis vargu ar buvo vyresnis nei vidutinio amžiaus.

Nedidelio miestelio intrigų, simpatijų ir barnių galima daug kur surasti. Vizitacijoje užrašyta apklausa gana aiškiai atskleidžia paskutines klebono Boreckio gyvenimo valandas – nuo iškilmingos Kalėdų Sumos iki paskutinio atodūσιο kitą rytą. Taigi kas nutiko 1675 metų Kalėdų dieną?

Atlaikęs trejas mišias, klebonas zakristijoje sulaukė Drobišo dvariškių Ježenskio ir Borovskio, kurie kleboną su vikaru pakvietė šventišku pietų į dvarą. Šie daug neužtrukę ir išsiruošė. Ten puotavo mažiausiai keletą valandų, kol klebonas jau temstant, liudytojų teigimu, staiga išsiruošė atgal į miestelį į vakarines pamaldas – mišparus. Nė vienas liudytojų nepatvirtino, kad klebonas išvyko po kokio nors incidento, bet jo elgesys taip pat nerodė, kad nuotaika buvusi pakili ar šventiška. Kaip jau minėta, vienas tarnų paliudijo girdėjęs jį piktai kalbant vikarui. Taip pat klebonas nesutiko su dvarininko Drobišo pasiūlymu pavežėti jį iki klebonijos. Dvarininkas Drobišas pasiūlęs važiuoti rogėmis, į ką klebonas atrėžęs: „Ar aš kokia boba, kad rogėmis važinėčiau?“ Zakristijonas Krišpulis net teigė iš kitų girdėjęs, kad klebonas dvare reikalavo pistoletų, iš ko galima suprasti, kad grasišęs stoti su kažkuriuo į dvikovą. Panašu, kad pakili ir iškilminga kalėdinė nuotaika dvare klebonui išvykstant jau buvo dingusi. Drobišas tada nurodęs atvesti klebonui žirgą. Kol arklainas Petras sulakstė į arklides ir grįžo su bėru žemaituku atgal, klebonas jau buvo pėsčiomis pasileidęs į miestelį. Už tiltelio jis sėdo ant atvesto žirgo ir paleido jį ristele. Tačiau nedaug tenuojęs, prie gluosnio jis krito nuo žir-

go ant kieto gruodo. Žirgas nubėgo atgal į dvarą. Prie klebono pirmasis pribėgo vienintelis tiesioginis įvykio liudytojas, jau minėtas dvaro arklainas Petras. Jis pakėlė kleboną nuo šaltos žemės, jo galva ir nosimi tekėjo šiltas kraujas. Klebonas nepratarė nė žodžio ir tik suspaudė jį laikiusio Petro rankas. Nukritęs nuo žirgo,

kaip galima spręsti pagal liudytojų parodymus, klebonas vėliau iki mirties nepratarė nė žodžio.

Nieko nelaukdamas dvarininkas Drobišas skubiai pasiuntė savo tarnus, idant šie rogėmis parvežtų kleboną namo. Atvežę paguldė jį į lovą, o prie klebono pasiliko klebonijoje tarnaujantis Šleikovskis ir patarnaujanti senutė Baumula. Pastaroji vėliau taip pat patvirtino, kad iš sumuštos atvežto klebono galvos stipriai kraujavo – kraujas liejosi per burną, nosį ir ausis. Suteikę pagalbą klebono tarnai paliko jį nakčiai viena. Kaip vėliau paaiškėjo, tai buvo paskutinė klebono Boreckio naktis.

Anksti rytą (giedant gaidžiams) į kleboniją atėjusi ta pati senutė Baumula rado kleboną Boreckį iš lovos atsikėlusį, prie pečiaus koklių rankas priglaudusį ir taip bandantį sušilti. Kaip žinia, mirštant visų pirma ima vėsti kūno galūnės. Baumula pasikvietė tarną Šleikovskį, su kuriuo jie atsargiai paguldė kleboną atgal į lovą ir perrengė kruvinus marškinius. Jau po mirties velionio kūną prausęs Kvetenovičius taip pat patvirtino, kad klebonas dar gyvas būdamas buvęs perrengtas – patalynė ir pagalvės buvusios kruvinos, tačiau marškiniai – ne. Paguldytas į lovą klebonas iš jos daugiau nebeapakilo. Paskutinėmis klebono gyvenimo akimirkomis antros Kalėdų dienos rytą prie jo liko budėti Šleikovskis, Baumula ir mažametis klebono brolis. Kai klebonas apalpo, kilo nedidelis sąmyšis ir imta ieškoti acto klebonui atgaivinti. Tačiau tuo metu niekas ir nepastebėjo, kad klebonas nustojo kvėpuoti ir atidavė sielą Viešpačiui.

Kūną tą pačią dieną klebonijoje, tuo metu bažnyčioje laikant Sumą, nuprausė du Pakruojo gyventojai Jonas Kvetenovičius ir Paulius Podvojskis. Liudytojai teigė, kad po mirties matėsi prakirsta velionio galva, mėlynė prie ausies, pamėlynavusi buvo dešinė kūno

pusė, pamėlusios rankos, pajuodusi blauzda, nusilupusi pirštų oda.

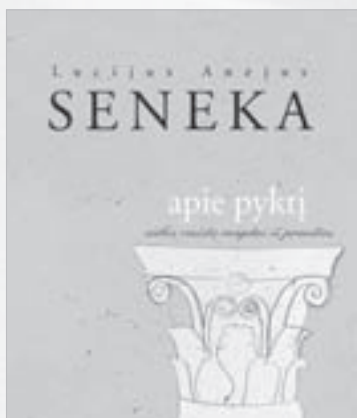
Svarbus vyskupo inicijuotos apklausos tikslas buvo išsiaiškinti, kokie buvo klebono Boreckio ir vikaro Lenevičiaus santykiai. Ką veikė vikaras ir kaip jis stengėsi padėti susižeidusiam klebonui? Mikalojus Lenevičius

vakare grįžo į tą pačią kleboniją, perėjo per kambarį, kuriame gulėjo leisgyvis klebonas, ir nuėjo miegoti į kamara. Apie tai, jog klebonas sunkiai susižeidė, jis pats dievagojosi nieko nežinojęs, manydamas, kad šis tik išgėręs ir miega. Tačiau apklausiant liudytojus Drobišo dvariškis Česnickis paliudijo, kad girdėjęs, kaip vikarui buvo pranešta apie klebono susižeidimą. Tiesa, jo teigimu vikarui apie nelaimingą atsitikimą pranešta jau tada, kai šis buvo stipriai išgėręs. Kitą rytą vikaras Lenevičius, jo paties teigimu, klebonijoje sukalbėjo po-

terius, tačiau kleboną klebonijos tarnai nuo jo, vikaro žodžiais tariant, „sijonais“ dangstė, todėl įvertinti klebono būklės jis negalėjęs. Panašu, kad pernelyg ir nesi-stengė. Tada jis išėjo į šventorių, o kai grįžo, klebonas Boreckis jau buvo miręs, nors kūnas dar buvęs šiltas. Vikaras Lenevičius neprisiėmė atsakomybės ir dėl paskutinių dvasinių patarnavimų neatlikimo – esą klebonas paskutinėmis gyvenimo valandomis jau nekalbėjo, tik nuolat kosėjo, vėliau apalpo, o kada numirė – niekas net nepastebėjo. Vikaras Lenevičius apie klebono mirtį laišku pranešė Šeduvos dekanui. Kūnas dvi savaites pragulėjo bažnyčioje, vėliau jį artimieji išsivežė į Svėdasus ir palaidojo. Vikaras Mikalojus Lenevičius netrukus perėmė Pakruojo klebono pareigas.

Štai tokia istorija per Kalėdas prieš beveik pusketvinto šimtmečio nutiko Pakruojuje. Negalima sakyti, kad labai smagi ar kuo nors labai pamokoma. Bet ji anuomet nuodugnai aprašyta ir ištirta, todėl pateikia gana išsamų provincijos įvykio gyvos kasdienybės vaizdą. Malonusis Skaitytojau, natūralu, kad šioje vietoje kiltų klausimas, kokį nutarimą ištyręs įvykį priėmė vyskupas Pacas, ar toliau kunigavo Mikalojus Lenevičius, ar buvo kas nors nubaustas, kas nors supeiktas? Deja, šios istorijos dalies papasakoti negaliu. Į vizitaciją įrišta šio įvykio tyrimo byla baigiasi dešimtojo liudytojo apklausos pradžia, todėl nežinoma, nei kiek iš viso buvę apklausta liudytojų, nei koks buvęs vyskupo sprendimas. Ar galėjo būti taip, kad kitų liudytojų parodymai reikšmingai pakeistų šio įvykio bendrą vaizdą? Žinoma! Kaip visada ir visose istorijose. Tais kar-tais, aišku, kai jos nebūna išgalvotos. ❧

Lucijus Anėjus Seneka

Leidykla „Metodika“

APIE PYKTĮ

Sielos vaistų receptai iš praeities

Iš lotynų kalbos vertė Dalia Dilytė

Žmonės gimę padėti vieni kitiems, pyktis – pražudyti, žmonės nori burtis, pyktis – išskirti, žmonės siekia būti naudingi, pyktis – kenkti, žmonės pagelbsti net nepažįstamiems, o jis kėsina net į artimuosius, žmonės pasirengę aukotis kitų labui, o jis pats gali pulti į pavojų, kad tik visa kita nusineštų su savimi.

Pykstame ant valstybės valdžios, ant pavaldinių, ant darbdavių, baisūs pykčiai tolydžio sukunkuliuoja tarp vyrų ir žmonių, tarp vaikų ir tėvų, tarp giminių ir kaimynų, tarp draugų ir bendradarbių.

Širstame dėl svarbių dalykų ir dėl smulkmenų, keikiame net saulę, lietų ar vėją. Seneka bando atsakyti į klausimus, kas yra pyktis, ar turime jį tramdyti, ar leisti lietus per kraštus, ar apskritai verta rūstauti, ar esama pateisinamo ir teigiamai vertintino pykčio atvejų. Pagaliau ar yra vaistų nuo jo?

Nekaltumo prezumpcija

Arba geriau būti apgautam nei kiekvieną kartą įtarti

GUODA AZGURIDIENĖ

Nekaltumo prezumpcija mums geriausiai žinoma kaip teisinė kategorija, turinti savo istoriją ir kaip mintis, ir kaip praktika. Ji neatsiejama nuo teismų instituto ir teisinės valstybės. Kalbant labai apibendrintai, tai viena mąstymo paradigmu, leidžiančių išvengti visų karo prieš visus. Tiesa, kadangi praktiškai viską sukuria gero, žmonės sugeba taip pat ir sugadinti, kartkartėmis jie vis atmeta šį varžantį mąstymo būdą ir išeina „svieto lyginti“. Arba užsimano „kietos rankos“ ir netrunka tokią gauti – juk patys balsuoja. Tačiau aistrų purslams nurimus ir susiskaičiavus žuvusiųsiosius, sužeistuosius, materialinius ir kitokius nuostolius, vėl grįžtama prie minties apie pasitikėjimo kreditą – nekaltumo prezumpciją. Nes nėra didesnės visuomeninės vertybės už taiką.

Teisinė nekaltumo prezumpcijos logika ir prasmė gana aiški. Įdomiau pasigilinti į tai, kokią ji implikuoja moralę ir kaip reiškiasi ekonomikoje. Kalbant paprastai, nekaltumo prezumpcija reiškia, kad „nepagautas ne vagis“ ir kad nevalia praskelbti galvos tam, kuris, kaip tau atrodo, nušvilpė tavo piniginę. Ji verčia stabdyti savo reakciją į tai, kas mums atrodo neteisybė. Kodėl? Pirma, todėl, kad yra žinoma, jog (skirtingai nei dažnai atrodo) neteisybės sąvoka yra labai subjektyvi. Todėl dėl jos reikia susitarti. Pavyzdžiui, argi doram komunistui vogti piniginę iš turtingo gali būti amoralu, juk atstatomas teisingumas? Arba kaip libertarui mokesčių vengimas bus amoralus, jei tai būdas pasipriešinti mokesčių rinkimo

prievartai? Formaliai šie susitarimai atsispindi teisėje, realiai – papročiuose. Dar aiškiau turime susitarti, ką laikysime socialiai teisinga (žr. *NŽ-A*, 2009, nr. 7–8 *Nustebimus* apie socialiai (ne)teisingas pensijas): ar kai atimama iš visų ir išdalijama visiems po lygiai, ar kai atimama iš vienu vargšų ir išdalijama kitiems vargšams? Gerovės valstybės teisėje įtvirtinta socialinio teisingumo sąvoka ypač klaidina ir įneša sumaištį į žmonių protus, nes labai dažnai ji prieštarauja tradiciniam žmogaus supratimui apie teisingumą: „kaip pasiklosi, taip išmiegosi“, „kas nedirba, tas nevalgo“ ir pan. Kai nedirbantis gali valgyti geriau už dirbantį, o valstybinės įmonės lėšas nuolat švaistęs vadovas įstatymo pripažįstamas padariusiu tik administracinį nusizengimą, neretam teisingumo sąvoka apskritai praranda prasmę.

Dabar madingas požiūris, kad teisinga yra tai, kas parašyta įstatyme, – nėra joks sprendimas: jis tik perkelia sprendimų priėmimą įstatymų leidėjui. Jam vis vien reikia nutarti, ką laikysime teisinga.

Antra priežastis, kuri neleidžia mums patiems spręsti, kas teisybė, o kas ne, yra mūsų proto ribotumas. Mums gali atrodyti, kad mus apvogė konkretus žmogus, o paaiškės, kad piniginę patys pametėme arba ją ištraukė kitas. Mums gali atrodyti, kad mus niekina ir įžeidinėja, o tariamas niekdarys nė minties tokios neturi. Mums

gali atrodyti, kad visi tik ir tyko apgauti, iškęsti, pasinaudoti, o tu „visų“ yra tik 5 iš šimto. Na gerai, gal 10 iš šimto, ir netgi jei būtų 90 iš šimto, liktų tie dešimt, kurių ketinimai – kuo geriausi. Kiek sąžiningųjų yra konkrečioje situacijoje, tiksliai nežinome ir nėra reikalo žinoti. Bet kokia gėda, jei visus įtardami, susiduriame būtent su vienu iš nekaltųjų...

Visuomenine prasme pasitikėjimo nuostatos būtinybė dar akivaizdesnė. Jokia visuomenė negali funkcionuoti be pasitikėjimo. Nepriklausomai nuo to, kokia efektyvi yra bausmių ir tramdymų sistema, jos balsas yra antras, jį įsijungia tik tada, kai visuomenė normaliai nefunkcionuoja. Tai panašu į dirbtinį gyvybės palaikymą – kai žmogaus organizmas pats nebeveikia (organai ir jų sistemos nebesusitaria), jį galima prijungti prie labai gudrios aparatūros. Bet mes juk to nevadiname gyvenimu?

Tačiau spręsti kas teisybė, kas ne, žmonėms patinka. Todėl daugelis mėgsta stebėti svetimas aistras (žymių žmonių, TV herojų), skaičiuoti svetimus pinigus (savo kaimynų ir giminaičių, darbdavio, teisėjų, politikų, verslininkų, *Žmonių žmonių*) ir taip palaikyti savyje įtarumo aistrą bei nepasitenkinimo užtaisą. Dėl visa

ko, kad būtų kuo pateisinti savo neveikimą ar nesėkmes.

Pasitikėjimo svarbą dažnas supranta, kai kalbame apie politiką ir teisę: normalus žmogus nenori policinės valstybės, komendanto valandų ir karo

lauko teismo. Tačiau kažkodėl tai užmiršta, kai kalbama apie kasdienybės prozą – ekonomiką. O ji be pasitikėjimo apskritai negalima. Ji gimė ir amžius gyvavo be įstatymų ir juos įgyvendinančių valstybės institucijų. Žmonės mainėsi gėrybėmis vieni su kitais, nes tik taip galėjo išgyventi. O mainydamiesi turėjo pasitikėti, nors įvairiausio raugo sukčių bei plėšikų buvo visais laikais. Žodiniai susitarimai buvo ir iki šiol tebėra labiausiai paplitusi kontraktų forma verslo visuomenėje, nepaisant to, kad egzistuoja keliaaukštį saugumą siūlanti kontraktų teisė.

Lygiai kaip pasitikėjimas tarp verslo grandinės dalyvių, svarbus yra ir pasitikėjimas tarp verslo ir vartotojo. Beje, abipusis.

Šiandien dažnai girdime siaubą keliančias istorijas, kaip pardavėjai bei gamintojai apgaudinėja vartotojus: perklijuoja pasibaigusio galiojimo produktų etiketes, į mėsos dešreles mėsos net neįdeda, žuvis rūkytomis paverčia skystais dūmais, laisvai laikomų vištų kiaušinius ima iš to paties masinio paukštyno, pastato namus, į kuriuos tik įsikėlus viskas ima griūti, tekėti ir pan. O kur dar bankai, kurie tik ir žiūri kaip patikliam žmogui įsiūlyti kreditą, už kurį paskutines kelnes tenka atiduoti? Tačiau ir kita pusė neatsilieka. Neseniai spaudoje buvo paskelbti ne mažiau įspūdingi skaičiai vagysčių iš parduotuvių, sandėlių ir terminalų, kur verslininkų nuosavybė „tiesiog“ prapuola – nepaisant saugos sistemų ir panašių gudrybių. Verslininkai taip pat gali ir kartais papasakoja į galvą netelpančias istorijas apie darbuotojus, kurie ateina į darbą girti arba apskritai dirbti net neketina – tik algą arba pašalpa gauti.

Lietuvoje pastaruoju metu tokių istorijų moralė yra paprasta – stiprin-

kime teisinę bazę ir kontrolės institucijas. Skirkime kontrolei daugiau pinigų, griežtinkime baudas. Licencijuokime, sertifikukuokime, registruokime, notifikukuokime, kontroliukuokime... Nes juk *negali* pasitikėti.

Kadangi vartotojų kontroliuoti niekas negali, o kur galėtų darbdavys, ten neleidžia įstatymai (girtuoklių, tinginių, chamų ir panašių personažų atleisti iš darbo), tai visa kontrolė skiriama verslui, o neproporcingai daug dėmesio – kontrolieriams.

Nors jiems ir atsiranda daugiau galimybių bausti, būti svarbiais ir tuo naudotis (nuo paplitusio smulkaus verslininkų šantažo iki stambių duoklių bei politinės įtakos), bet jie patys atsiduria nepavydėtinoje padėtyje. Nes, kaip išsiaiškinome pradžioje, žmogaus protas yra ribotas ir jam sunku nuspręsti, kas teisingas, kas neteisingas, net ir turint galias bei teises rinkti informaciją, kontroliuoti ir anuliuoti. Nes vartotojai iš jų pareikalauja atsakyti už viską! Ir už tai, ką jie gali sukontroliuoti, ir už tai, ko iš principo negali. Rinkos priežiūra būna dviejų tipų – formali (kai tikrinami dokumentai), ir operatyvinė. Pirmoji yra biurokratija *vulgaris*. Ir ji tikrai vulgari: kontrolierius ir netgi jo viršininkas į motyvus ir pasekmes vartotojui nesigilina, svarbu, kad dokumentai būtų tvarkingi. O tvarkingus dokumentus visada galima padaryti už pinigus – sumokant konsultantui arba tikrintojui (nors išskyrimas čia beveik nominalus – labai dažnai konsultantai su tikrintojais daro bendrą „versliuką“). Todėl sugriežtintas formalus tikrinimas paprastai efekto neduoda, tik pakelia produktų kainas ir biudžeto išlaidas (nes biurokratinė našta išauga). Operatyvus tikrinimas reikalauja intelekto, įgūdžių ir pastangų. Esama mažiau norinčių ir galinčių tuo užsiimti.

Jis taip pat kainuoja biudžetui. Bet jis, korektiškai atliktas, nekainuoja sąžiningajam. Kartais gali netgi praversti, pavyzdžiui, restoranas gali girtis, kad jo sumuštinis tikrino ir *antro šviežumo* lašišų nerado.

Tačiau bendra kontrolės didinimo manija vartotojui labiau kenkia nei padeda. Nes kontrolė užima pasitikėjimo vietą. Kaip ir visa, kas dirbtina. Dirbtinis virškinimą skatinantis vaisas atpratina mūsų organizmą gaminti reikiamus fermentus, cheminis kremas dirbtinai išlygina raukšles, o šio nevarojant oda visiškai suglemba, už nugaros stovintis prievaizdas atpalaiduoja nuo reikmės būti atsakingam ir patikimam. Ką ir kalbėti apie tai, kad ne tik kontroliuoti, bet ir būti kontroliuojamam kainuoja, ir (!) tai nepriklauso nuo to, ar ką nors pažeidinėjai, ar ne. Šie papildomi kaštai, skirti įrodyti, kad ne tu nušvilpei tą pinigine, blogina tavo verslo padėtį rinkoje, o dar labiau blogina tavo nusiteikimą ką nors daryti. Arba daryti čia, Lietuvoje. Maža to, jis blogina tavo požiūrį į kitus žmones – darbuotojus, tiekėjus, partnerius, netgi vartotojus. Sąmoningai ar nesąmoningai tu irgi imi įtarinėti ir kontroliuoti, skirdamas tam visus savo išteklius: pinigus, laiką ir mintis.

Ekonomistai, kad ir kaip būtų keista, gana dažnai kalba apie kultūrą. Pavyzdžiui, verslo kultūrą, vartojimo kultūrą, reguliavimo kultūrą. Taigi visos šios kultūros nesivysto. Nes jų duona ir vanduo yra pasitikėjimas – nekaltumo prezumpcija. Negalėjimas pasitikėti yra bėda ne tik tų, kuriais nepasitikima (jie tampa aukomis), bet ir tų, kurie negali pasitikėti – jie tampa budeliais. Visuomenei tai yra didesnė bėda nei visos apgavystės kartu sudėjus, nes joje nėra nei taikos, nei kultūros. ☒

Popiežius: apie AIDS ir prezervatyvus

RŪTA TUMĖNAITĖ

Jeigu tai buvo Vatikano viešųjų ryšių „liapsusas“, tai įdomu, jog šį žodį pavartojo ne pasaulietinė žiniasklaida, o katalikų atstovai, galbūt nepatenkinti netikėtai palankiu pasaulio žiniasklaidos dėmesiu itin subtiliai Bažnyčiai temai. Mat toji žiniasklaida, kuri per penketa Benedikto XVI pontifikato metų vis nevengdavo priminti daug galvos skausmų Šventajam Sostui sukėlusią Regensburgo kalbos arba lefebrininkų vyskupo – holokausto neigėjo – atvejų, šį kartą elgėsi priešingai. Kaip taikliai pastebėjo britų katalikų savaitraštis *The Tablet*, žiniasklaida nuo seno žino, kad žodžiai „seksas“ ir „popiežius“ puikiai dera antraštėje. Todėl ir nebuvo praleista proga juos sutalpinti į vieną tokią antraštę, kai Vatikano dienraštis *L'Osservatore romano* anksčiau laiko paskelbė ištrauką iš naujos popiežiaus Benedikto XVI knygos-interviu su vokiečių žurnalistu Peteriu Seewaldu („Pasaulio šviesa: popiežius, Bažnyčia ir laiko ženklai“). Žurnalistas ten klausė popiežiaus apie garsųjį jo pasisakymą kelionės į Afriką metu, jog prezervatyvai nesąs sprendimas, norint suvaldyti AIDS epidemiją žemyne, ir pasitikslino: „Ar ne beprotybė uždrausti itin didelės rizikos kontingentui naudoti prezervatyvus?“ Atsakydamas į šį klausimą, popiežius leido suprasti, jog tam tikrais atvejais tai gali būti bent dalinis sprendimas: „Kai kurių

individų atveju tam gali būti pagrindo, galbūt kai, tarkime, vyriškos lyties prostitutė naudojasi prezervatyvu, tai gali būti pirmas žingsnis moralėjimo link, pirmasis atsakomybės prisiėmimas pakeliui į suvokimą, jog ne viskas leidžiama ir jog nevalia daryti visko, ko užsinori. Bet tai nėra tikrasis būdas tvarkytis su ŽIV infekcijos blygbe. Tai gali būti tik kelias link lytiškumo sužmoginimo“, – sakė popiežius Seewaldui. Tarptautinė spauda kone vienbalsiai nusprendė, jog tai esąs „radikalus posūkis“ popiežiškojoje politikoje. Vatikano atstovas spaudai suskubo pareikšti, jog popiežius „nereformuoja ir nekeičia“ Bažnyčios mokymo apie lytinę atsakomybę, o tik aptaria „išskirtinę situaciją“, kur lytinė veikla kelia pavojų asmens gyvybei. Kunigo Federico Lombardi teigimu, popiežius moraliai nepateisina netvarkingos lytinės veiklos, o tik sako, jog prezervatyvo naudojimas, siekiant užkirsti kelią mirtinos ligos plitimui, gali būti laikomas moralinės atsakomybės aktu.

Kad ir kaip būtų, tai pirmas kartas, kai popiežius viešai pareiškė, jog prezervatyvų naudojimas kai kuriais atvejais gali būti priimtinas. Tačiau *The Tablet* savo vedamajame pabrėžia, jog tiesa yra kur kas sudėtingesnė – ir ne tokia aiški, bet skirtingos šių popiežiaus žodžių interpretacijos atskleidžia ne vieną svarbų ir įdomų dalyką.

Visas interpretacijas britų savaitraštis suskirsto į minimalistines – „niekas nepasikeitė“, ir maksimalistines – „tai žemės drebėjimas, kurio laukėme“. Pirmąją grupę sudaro organizacijos, kurioms reikalinga Bažnyčios gera valia, norint tęsti veiklą tarp kenčiančių nuo AIDS, tai organizacijos, kurių atstovai turi labai atsargiai rinkti žodžius viešiems pasisakymams. Daug kur Bažnyčia oficialiai arba nebyliai pritarė vadinamajam „susilaikymas – ištikimybė – prezervatyvas“ (angliškas akronimas ABC – *abstinence – be faithful – condoms*) požiūriui į AIDS gydymą ir prevenciją, nors kai kurie aukšti Šventojo Sosto ir kitų kraštų bažnytiniai pareigūnai smarkiai tam priešinosi. Popiežius naujojoje knygoje užsimena apie ABC metodą, bet tiesiogiai nepareiškia jam pritarimo. Tačiau jo pateiktas pavyzdys apie vyriškos lyties prostitutę (vėliau Vatikanas patikslina, jog tas pats galioja ir moteriškos lyties atstovei) lyg ir byloja apie tą patį. Visi minimalistai sutaria dėl vieno dalyko, kad popiežiaus žodžiai nekeičia Bažnyčios požiūrio į kontracepciją. Benedikto XVI pasisakymai nesumenkina Bažnyčios mokymo, jog moraliai teisingas naudojimasis lytiškumu ir saugiausia lytinė praktika sveikatos požiūriu yra „susilaikymas iki santuokos ir santuokinė ištikimybė“.

Tuo tarpu maksimalistai, pasak *The Tablet*, suka kitu keliu. Jiems labai svarbu yra tai, kad prieš keletą metų Vatikane buvo pradėtas procesas, skirtas išaiškinti Bažnyčios mokymui apie prezervatyvų naudojimą kovoje prieš AIDS. Tačiau projekto atsisakyta, pasigirdus nuogastavimams dėl galimų nesusipratimų. Mat, kaip teigia *The Tablet*, sakyti, jog „prezervatyvus galima naudoti, siekiant užkirsti kelią AIDS plitimui, lyg ir reiškia, jog juos galima naudoti ir tada, kai nėštumas gali kelti pavojų moters gyvybei. Iš tiesų kas nors pasakys, jog

čia nėra jokio skirtumo“. Tačiau *The Tablet* pažymi, jog popiežiaus žodžiai vos keliomis pastraipomis padėjo pralaužti ledus. Kaip savo straipsnyje „Naujos moralės link“ rašo *The Tablet* autorius Ausenas Ivereigh, kadangi Bažnyčia niekada Magisteriumo lygmeniu nepaskelbė mokymo apie prezervatyvų naudojimą, tai „apsišaukę ortodoksijos sergėtojai“ galėjo piktnaudžiauti Bažnyčios vardu, svaidydami pareiškimais apie „vidinį prezervatyvų naudojimo blogį“. Jis cituoja vieną didžiausių pasaulio ekspertų AIDS gydymo ir prevencijos srityje, Harvardo universiteto profesorių Edwardą Greeną, kuris pritaria garsiajam popiežiaus pasisakymui apie prezervatyvus ir AIDS Afrikoje. Pasak jo, gausus prezervatyvų platinimas tik dar labiau pablogintų padėtį, nes skatintų „riziką kompensuojančią elgseną“, tai yra „kai žmonės mano, jog bus saugūs, jei bent šiek tiek naudosis prezervatyvais, todėl iš tiesų tik išitraukia į dar pavojingesnę seksualinę veiklą“. Tačiau Greenas paaiškino ir tai, ką sveikatos apsaugos darbuotojai (ir katalikai, ir nekatalikai) jau nuo seno žino, – jog nuolat naudojami prezervatyvai padeda sumažinti užsikrėtimų skaičių tarp didelės rizikos populiacijos grupių. Argi Bažnyčia liepė moterims, pardavinėjančioms kūną, kad galėtų išmaitinti vaikus, pačioms nesusaugoti ir kitų nesusaugoti nuo mirties? „Tikrai ne“, – į savo paties iškeltą klausimą atsako Ivereigh. Tačiau kol Vatikanas tylėjo, „ultra“ grupės primygtinai tvirtino būtent taip, todėl ir atrodė, kad Bažnyčia „draudžia prezervatyvus“ ir „milijonus pasmerkia mirčiai“, – taip *The Tablet* žurnalistas aiškina audringą žiniasklaidos reakciją į popiežiaus žo-

džius knygoje *Pasaulio šviesa*. Dabar gi AIDS fronte dirbančios katalikiškos agentūros galėsiančios lengviau atsikvėpti: užuot vardijęs moralinius principus ir dėstęs apie jų taikymą, Benediktas XVI apgina ganytojišką požiūrį, kurį praktikuoja tarp AIDS pacientų dirbantys katalikai, parodydamas, jog katalikams rūpi žmonės, atsidūrę apverktinoje nemoralumo situacijoje, ir kad atitraukti juos iš to kelio galima laipsniškai, žingsnis po žingsnio.

Grįžtant prie *The Tablet* pasiūlyto skirstymo į minimalistus ir maksimalistus, pats žurnalas atkreipia dėmesį į pastarųjų taip akcentuojamą dalyką, jog popiežius Benediktas XVI ragina žmones – net ir vyriškos lyties prostitutės – žengti kad ir nedidelį žingsnį teisinga linkme, lytinės atsakomybės kryptimi. Todėl kyla klausimas, ar kontracepcijos naudojimas kai kuriais atvejais irgi negalėtų būti toks žingsnis ir dar vienas „laipsniškumo“ pavyzdys? Tačiau Bažnyčia pripažįsta prezervatyvų naudojimą tik kaip priemonę užkirsti kelią mirtino viruso plitimui, taip pat ir tokioje situacijoje, kai vienas iš sutuoktinių yra užsikrėtęs AIDS. Tačiau prezervatyvų naudojimui kaip gimimų kontrolės priemonei žalia šviesa neuždegta. 1968 m. paskelbta popiežiaus Pauliaus VI enciklika *Humanae vitae*, iki šiol apibrėžianti oficialią katalikišką poziciją apie dirbtinę gimimų kontrolę, iš esmės teigia, jog dirbtinei kontracepcijai netaikomos jokios išimtys, kad ir kokius sunkumus sukeltų galimas nėštumas. Knygoje-interviu su Seewaldu Benediktas XVI atskirai kalbėjo ir apie *Humanae vitae*, ir, nors ir neparodė jokio ženklų, kad nors per žingsnį atsitrauktų nuo enciklikos,

tačiau neatrodė ir patenkintas esama padėtimi. „Mes turėtume pasistengti išreikšti mokymą sielovadine, teologine ir intelektualine prasme šiandienių lytiškumo ir antropologijos studijų kontekste, idant sukurtume tokias sąlygas supratimui, kad žmonės suvoktų, jog tai didis uždavinys, prie kurio dirbama ir kur reikia atlikti dar daugiau ir geresnių darbų“. *The Tablet* teigimu, tai mįslingi žodžiai, nes kol kas nėra žinoma, jog Vatikane vyktų koks nors projektas, susijęs su šiuo „didžiu uždaviniu“. Tačiau galima manyti, jog popiežius dirbtinės kontracepcijos klausimą laiko ne iki galo išspręstu. O pasaulinis entuziazmas, kilęs dėl kelių Benedikto XVI žodžių apie prezervatyvus ir AIDS, rodantis, kaip visas pasaulis – ir katalikiškas, ir sekuliarusis – nori, kad tas klausimas būtų naujai iškeltas.

The Tablet teigimu, bent jau šia prasme maksimalistai yra teisūs, o minimalistų reikalas atrodo gana beviltiškas. Juk kaip, pavyzdžiui, paaiškinti pasiligojusiai moteriai, gyvenančiai skurdžiame miestelyje, kad tai, kas leidžiama daryti jos kaimynei prostitutei, kad ji neužkrėstų kliento arba pati nuo jo neužsikrėstų, draudžiama daryti jai, kuri nenori turėti daugiau vaikų, nes ir taip vargiai bešmaitina tuos, kuriuos jau turi? Tačiau kol kas neaišku, ar pasakius A, bus pasakyta B. Popiežius Benediktas XVI tikrai nenorėjo, kad jo žodžiai „pakeistų žaidimo taisykles“, kaip teigė jėzuitų žurnalas *America*. Tačiau jis prabilo apie naują galimybę kalbėtis apie katalikišką lytinę etiką – tokį būdą, kuriuo labiau pabrėžiamas ne nuodėmės vengimas, o dorybių stiprinimas. ❧

Kaip ir tada, esame ateitininkai

KĘSTUTIS K. GIRNIUS

Šimtmetį švenčia ne kiekviena organizacija¹. Pirmieji ateitininkų ideologiniai varžovai aušrininkai, kurie buvo artimi liaudininkams bei socialistams ir su kuriais susiginčijęs ateitininkų kūrėjas Pranas Dovydaitis įkūrė *Ateitį*, neatlaikė valdžios spaudimo ir nutraukė savo veikimą prezidentaujant Antanui Smetonai. Sąjūdžio ir pirmaisiais atgautos nepriklausomybės metais buvo įkurta daug naujų jaunimo organizacijų – gediminaičiai, aušrininkai, maironiečiai, atgaivintos ir tradicinės jaunimo organizacijos. Bet dauguma neįleido gilesnių šaknų.

Gyvuoti šimtą metų niekada ne lengva. Tam reikia įkvėpti bent ke turias kartas. Išsenka pirminis entuziazmas, žmonės pavargsta, idėjos pasensta, ieškoma ko nors naujo, kas labiau atitinka laiko dvasią. Ateitininkai atsirado ir išliko nepaprastai sunkiomis sąlygomis. Jie kūrėsi carų priespaudos laikais, šalies nepriklausomybė buvo pasiekta tik po devynių metų, 1940 m. prasidėjo nauja ir ilga okupacijos naktis. Iš 100 metų beveik 60 paženklinoti okupacijos. Ir nepriklausomybės metais valdžia nebuvo palanki ateitininkams. 1930 m. buvo uždarytos visos neva „politiškai visuomeninės“ organizacijos kaip ateitininkai, paliekant vien skautus, kurie tapo netiesioginiu tautininkų partijos filialu. Moksleiviai ateitininkai buvo persekiojami, kai kurie išmesti iš mokyklos net 1939 m. Bet jie liko nepalaužti. Pagal įprastus apskaičiavimus, ateitininkų seniai turėjo nebe-

būti. Bet ateitininkija liko gyva, tarp kita ko, nes ji gyvavo išėivijoje, iki kol atsikūrė Lietuvoje.

Kiekvienas amžius yra savo laiko vaikas, kalba savo kalba, grumiasi su savo problemomis, turi savo iššūkius. 1910 m. Lietuva nėra šių dienų Lietuva, pasaulis irgi ne tas pats. Ir Bažnyčia gerokai pakito, ypač po Vatikano II Susirinkimo. Būta didesnių pokyčių praeityje. Viduramžiais Bažnyčios doroviniame mokyme buvo pabrėžiami kiti akcentai. Daugiau dėmesio buvo skiriama septynioms didžiosioms nuodėmėms negu dešimčiai Dievų įsakymų. Ir jos buvo įvardijamos kita tvarka negu šiandien – puikybė, pavydas, pyktis, godumas, persivalgymas ir persigėrimas, tingėjimas ir paleistuvavimas. Didesnėmis nuodėmėmis buvo laikomos tos, kurios buvo susietos su dvasia, o ne kūnu, kurios pažeidė tikinčiųjų visuomenės solidarumą, raginimą mylėti savo kaimyną, o ne ženklino negebėjimą suvaldyti žemiškas aistras.

Dovydaičio straipsnis „Trys pamatiniai klausimai“ nebuvo parašytas vakuume. Tai ne šaltai akademiškas tekstas, mėginimas grumtis su ilgalaike filosofine problema, bet atsakymas į konkrečius gyvenimo iššūkius. Ateitininkai kūrėsi kaip atsvara tebesitęsiančiam šalies, ypač šviesuomenės, lenkėjimui ir Rusijoje studijuojančių studentų laisvamaniškumui ar tiesiog ateizmui.

XX a. pradžioje aukštoji lietuvių, tikriau tariant, lietuviška kultūra buvo pradinėje kūrimo(si) stadijoje. Kalba, ypač mokslinė ir kultūrinė, nebuvo išsivysčiusi, kalėsi pirmieji aukštosios kultūros daigai – teatrai,

muzikos ir mokslo draugijos. Kultūra nėra kuriama iš nieko. Talentingas kaimo dūdininkas nesukomponuos sonatos ar fugos, nes nežinos, kas jos yra. Kaimo bernas gal mokės eiliuoti, bet nerašys odžių, baladžių, jam bus svetimi eilėdaros principai. Neparašys romano, nė vieno nepaskaitęs. Prieš sukurdami savo aukštąją kultūrą, atgimstančios ar besikuriančios tautos atstovai turi pereiti tai, ką kai kas vadina „lervos“ etapu, tai yra ištraukti ir išigilinti į kitos tautos aukštąją kultūrą, ją pasisavinti. Lietuviams tai buvo lenkų, estams ir latviams, kaip ir čekams – vokiečių. Čekų tautinio atgimimo žadintojas Františekas Palacký'is vokiškai parašė savo pirmąjį *Čekų tautos istorijos* tomą. Estų tautinio atgimimo, kuris prasidėjo anksčiau negu lietuvių, šaukliai tarpusavyje kalbėjo vokiškai iki XX a. pradžios. Tik po 1905 m. revoliucijos jie pradėjo tarpusavyje bendrauti vien estiškai. Esama didelio pavojaus, kad gimstančios tautos nariai, išijungę į vadovaujančią vietos aukštąją kultūrą, joje ir pasiliks.

SulenkJimo grėsmė buvo ypač reali tarp besimokančio jaunimo. Tuo metu apskritai moksleivių buvo labai mažai (apie tai kiek vėliau), o lietuviai sudarė mažumą nelietuvių jūroje. Pavyzdžiui, Šiaulių mergaičių gimnazijoje 1913–1914 m. iš 390 lietuvių buvo 25, Tauragėje – 2 iš 61, berniukų ten pat – 25 iš 122. Apie Telšių mergaičių progimnaziją rašyta: „tikrai susipratusios, išsilavinusios mergaitės su žvake ieškotum visą dieną, kol atrastum vieną“. Jei Lietuva nebūtų iškovojusi nepriklausomybės, tai lietuviai galėjo sulaukti baltarusių/gudų likimo, t. y. likti nesusipratusiu etnosu, nepajėgiu virsti sąmoninga, modernia tauta.

Antrąjį didįjį iššūkį metė kovingas materializmas ir laisvamanybė. Tuometiniuose Rusijos universitetuose svarbų vaidmenį vaidino revoliucinės ir laisvamaniškos nuostatos, gajus buvo ir scientizmas, įsitikinimas, kad tik gamtos mokslai leidžia objektyviai pažinti tikrovę, kad jų metodais reikia spręsti visus klausimus, kad jiems

¹ Skelbiamas tekstas paskaitos, skaitytos per ateitininkijos šimtmečio šventės paminėjimą Čikagoje, vykusį š. m. lapkričio 26–27 d.

priklauso galutinis žodis. Skelbti įvairūs tariami Dievo nebuvimo įrodymai, buvo plačiai paplitusios antikatalikiškos, antiklerikalinės nuotaikos. Tuo metu daugelis liberalų ir kairiųjų žiūrėjo į katalikybę taip, kaip dabar žiūrima į islamą – taigi kaip į tikėjimą ir galvojimo būdą, kuris nesuderinamas su moderniu pasauliu ir jo vertybėmis, antai demokratija. Jei žmogus buvo toks tamsus, kad tikėjo katalikų mokymu, tai buvo jo privatus reikalas. Bet raginta katalikybę išstumti iš viešojo gyvenimo. Šitokios antikatalikiškos nuostatos buvo tokios įtakingos Amerikoje, kad kandidatuojantis į prezidentus Johnas Kennedy's turėjo imtis ypatingų priemonių įtikinti nekatalikus, kad jis nebus popiežiaus tarnas ir atstovaus Amerikos, ne Vatikano interesams. Dovydaičio žodžiais, buvo siekiama, kad Lietuvoje, kaip ir Prancūzijoje, „dievoti katalikai visą laiką tūnotų bažnyčiose, o kunigai zakrastijose“. Ši nuostata buvo nuosekliai įgyvendinama per sovietų okupaciją, kai bažnyčia tapo izoliuota,

apie tikėjimo vaidmenį žmogaus gyvenime ir pažadėjo ateityje supažindinti skaitytojus su krikščioniškuoju požiūriu į įvairius dienos klausimus, redakcija demonstratyviai atsiribojo nuo straipsnio. Supratę, kad *Aušrinė* liks uždara krikščioniškai minčiai, Dovydaitis ir kiti katalikai inteligentai nutarė kurti savo draugiją ir leisti savo laikraštį *Ateitis*. Po kelių mėnesių išėjo pirmasis *Ateities* numeris, kaip *Draugijos* 50 numerio nemokamas priedas. Du trečdalius numerio sudarė Dovydaičio straipsnis, pasirašytas ne jo vardu, bet – Ateitininkai.

Tie „Trys pamatiniai klausimai“ – „Kuomi mes savę vadiname ir kodėl, ką mes matome aplink savę, mūsų priedermės (taigi pareigos), siekiai ir keliai prie jų“ – ir Dovydaičio atsakymai į juos yra tiesiog susieti su religija. Esame katalikai, gyvename pasaulyje, kuriame laisvė, kultūra ir mokslas klaidingai suprantami ir paverčiami stabais. Nepripažinus Dievo, laisvė tampa mados ir blogybių įpročių vergija, kultūros vardu iš-

tik sugrįžęs prie To, kuris buvo atmetas. O priedermė ar pareiga – viską atnaujinti Kristuje, tapti krikščionimis, tokiais, kokie buvo pirmieji Kristaus Bažnyčios nariai. Cituoju – „mes visi susispietusi apie „Ateitį“ tikimės suteikti vieni kitiems praktiškus ir teoretiškus ginklus, kad kovoti už Dievo-Kristaus tiesą... sutelkti jėgas atskirti, kas gamtos, istorijos, filosofijos ir kituose moksluose tiesa, kas ne, tikimes prieš ateizmo katekizmo pasigaminti tiesos pradžiamokslį“.

„Trys pamatiniai klausimai“ yra kuriamasis programinis tekstas. Organizacijai suteiktas vardas, išsakyta ir šūkis – *Visa atnaujinti Kristuje*. Bet straipsnyje nebuvo ir negalėjo būti užprogramuotas tolesnis įvairiapusiškas ateitininkų sąjūdžio vystymasis. Dovydaitis dar buvo jaunas, tik 24 metų. Straipsnis turėjo pusiau poleminę užduotį – sukurti leidinį ir organizaciją, kuri suvienytų katalikišką moksleiviją ir studentiją, atsvertų laisvamaniškai nusiteikusių *Aušrinę*, kuri siekė bendru tautiniu pagrindu sutelkti mokslus einantį lietuvišką jaunimą. Dovydaitis nesipriešino tautinei *Aušrinės* orientacijai, tad turbūt neįtūt poreikio pabrėžti lietuviybės svarbos. Religinė straipsnio orientacija nereiškė abejingumo tautai. Ateitininkai manė, kad Lietuva turi būti tautinė valstybė, kurioje turi šeiminkauti lietuviškai kalbanti etninė bendruomenė, nors Stasys Šalkauskis ir kai kurie kiti galvojo, kad tautininkai pervertindavo tautos reikšmę.

1911 m. nei Dovydaitis, nei kiti būsimi ateitininkai nekalbėjo apie penkis ateitininkijos principus. Jie dar nebuvo išryškinti. Bet vien tai, kad ateitininkai ketino sutelkti besimokantį jaunimą, rodo, kad inteligentiškumas buvo laikomas vertybe nuo pirmųjų dienų.

Sėkmė lydėjo ateitininkus. Bet ir sąlygų katalikiškam jaunimo sąjūdžiui būta palankių. Moksleivių ir studentų buvo stulbinamai mažai. Pirmaisiais ateitininkų metais tebuvo gal apie 2000 moksleivių. 1911 m. lietuvių abiturientų – 29, 1912 m. – 65,

Ateitininkijos 100-metis. Šiaurės Amerikos Ateitininkų organizacijos šventės akimirkos Čikagoje. 2010. Kazio Motekaičio nuotr.

o valdžia visomis išgalėmis siekė kunigus paversti *kulto tarnais*.

Kai 1910 m. lapkričio 24 d. Dovydaitis, kuris buvo *Aušrinės* redakcijos komisijos narys, išspausdino straipsnį

viešpatauja barbarizmas (Dovydaitis klausia – „kada buvo didesni kraujo praliejimai?“), o mokslas, tiksliau tariant scientizmas, tampa lėkštų šūkių (plakatų) filosofija. Žmogus išsigelbės

1914 m. – 68, iš kurių 14 mokėsi ne Lietuvoje. Aukštąjį mokslą baigusiu studentų dar mažiau: 1912 m. – 17, neskaičiuojant kunigų, 1913 m. – 31. Įtikink dešimt ar dvidešimt žmonių, sutelk juos bendram darbui ir – lyg vadovautum mažai kariuomenei.

Pirmieji ateitininkai veiksmingai atliko savo tuometinį pašaukimą – lietuvių šviesuomenės sukrikščioninimą. Ateitininkai sudarė didelę Lietuvos studentų dalį. 1932 m. jų buvo beveik 600 iš 45 000 užsiregistravusiųjų, nors Smetonos valdžia varžė studentų ateitininkų veiklą. Ateitininkai dažnai surinkdavo daugiausiai balsų renkant Studentų atstovybę: per pirmuosius rinkimus – trečdaliu daugiau balsų negu bet kuri kita grupė. Reikia prisiminti, kad tais metais žydai, sudarę didelį studentų nuošimtį, turėjo savo organizacijas. Vyraujantį vaidmenį ateitininkai išlaikė per visus nepriklausomybės metus. Jie turėjo 5 iš 18 atstovų paskutinėje 1938 m. išrinktoje Studentų atstovybėje.

Šalies intelektualiniame gyvenime ateitininkų ir katalikų įtaka didėjo, ypač humanitariniuose ir socialiniuose moksluose – kurie labiau suprantami ir atlieka reikšmingą vaidmenį formuojant gyventojų savimonę, pasaulėžiūrą. Ne visi katalikų laimėjimai priskirtini ateitininkams, bet ateitininkijos vaidmens pervertinti negalima. Zenonas Ivinskis, Adolfas Šapoka, Antanas Maceina, Stasys Šalkauskis, Bernardas Brazdžionis – visi buvo ateitininkai. Leistina ilgesingai prisiminti aukso amžių, bet nevalia užmiršti, kad jis nesugrįš.

Kokia dabar padėtis, kokie iššūkiai, ką privalo daryti ateitininkai? Pokyčių daug. Vienas esminių – tai, kad ateitininkai veikia ne tik Lietuvoje, bet ir kitur pasaulyje, ypač Amerikoje. Išviečiai nebegrįš į Lietuvą, o naujoji emigracija didins čia gyvenančių lietuvių skaičių. Gyvenimas išseivijoje ir Lietuvoje pakankamai skiriasi, tad tai, kas itin svarbu čia, neturi tos pačios reikšmės Lietuvoje. Ir atvirkščiai.

Vien tai, kad mes čia šiandien susirinkome, rodo išseivijos ateitininkų

ryžtą toliau dirbti. Tad kyla klausimas, kaip ateitininkai Lietuvoje ir gyvenantys už jos ribų gali vieni kitiems padėti šalinant trūkumus, kovojant su iššūkiais.

Amerikoje lietuviybės palaikymas yra bene svarbiausia užduotis. Tokia ji buvo nuo 1950 m., bet ne todėl, kad katalikybė buvo nuvertinama. Amerika buvo ir tebėra religingas kraštas. Apklausos rodo, jog 70% amerikiečių yra visiškai įsitikinę Dievo buvimu, 60% – kad Dievas yra asmuo, su kuriuo gali turėti asmeninį ryšį, trys ketvirtadaliai tiki pomirtiniu gyvenimu. Religijos klestėjimas nereiškia katalikybės klestėjimo. Katalikų Bažnyčia yra netekusi daugiau savo narių negu bet kuri religinė bendruomenė, iš dalies todėl, kad neskuba prisitaikyti prie dabarties madų. Gal koks trečdalis katalikų šeimose išaugusiųjų paliko Bažnyčią, nors jos gretas papildė konvertitai (vienas iš 40 katalikų yra konvertitas) ir emigrantai iš Pietų Amerikos. Kitose šalyse krikščionių ir katalikų skaičius smarkiai auga. Skaičiuojama, kad Kinijoje yra bent 65 milijonai protestantų ir 12 milijonų katalikų. Keli žinovai mano, kad net 100 milijonų. Pietų Korėjoje krikščionių nuošimtis dar didesnis. Tik Europoje religingumas nyksta.

Minėtinas ir kitas momentas. Nors didelė dalis mokslininkų ir turbūt dauguma filosofų yra ateistai, jie nebruka savo įsitikinimų į viešąjį gyvenimą, tarp studentų nevyrauja nuostata, kad tyčiojimasis iš religijos ir tikinčiųjų yra beveik privalomas išsilavinusio žmogaus bruožas. Kovingi ateistai, tokie kaip Richardas Dawkinsas ir Christopheris Hitchensas, yra išimtis, jų argumentai sutinkami su šypsena, kaip mėgėjiškas mėginimas filosofuoti.

Nors negalima pro pirštus žiūrėti į katalikybės sunkumus, nors katalikai tėvai negali žinoti, ar jų vaikai neatitols nuo Bažnyčios, katalikai gali kreiptis į įvairias nelietuviškas katalikiškas institucijas, ten sulaukti patarimų, paguodos, pastiprinimo. Panašių lietuviškumo ar tautiškumo uolų

nėra. Tik lietuviai rūpinasi lietuvių. Šioje srityje Lietuvos ateitininkai gali daug nuveikti, padėdami mūsų vaikams išlikti lietuviškai kalbančiais lietuviais.

50 sovietų okupacijos metų neliko be pasekmių. Komunistai entuziastingai ir nuosekliai persekiojo Bažnyčią. 1987 m. rudenį, kai Maskvoje jau pūtė pertvarkos vėjai, ideologinis sekretorius Lionginas Šepetys paskelbė straipsnį, nurodantį, kad reikia stiprinti ateistinį auklėjimą. Komunistams pasisekė pasėti nepasitikėjimą Bažnyčia ir izoliuoti ją.

Formaliai Lietuva tebėra katalikiškas kraštas. Gal trys ketvirtadaliai laiko save katalikais, Bažnyčios populiarumo reitingai gana aukšti – tik ugniagesiai ir prezidento institucija nuosekliai populiariesni. Bet šie duomenys yra klaidinantys. Manoma, kad sekmadienį bažnyčią lanko apie 10% tikinčiųjų, didžioji dalis – pensinio amžiaus žmonės. Pasak kitų apklausų, pamaldose kas sekmadienį dalyvauja tik 5% gyventojų.

Populiarumas irgi sąlyginis, ką rodė reakcija, neleidus įnešti buvusio prezidento Algirdo Brazausko karsto į Katedrą. Pasitikėjimas Bažnyčia smuko nuo 62% iki 47%, nors rugsėjo mėn. pakilo iki 55%. Daugelis lietuvių nori, jog Bažnyčia, kaip ir tas mažas vaikas, būtų matoma, o ne girdima, taigi nereikštų savo nuomonės opiais gyvenimo klausimais, ypač kai Bažnyčios mokymas prieštarauja vyraujančioms nuotaikoms. Vos katalikai pasisako šeimos, vertybių, dirbtinio apvaisinimo, abortų ar kitu jautresniu klausimu, pasipila kaltinimų srautas. Net nusiskundimas, kad Katedros aikštėje rengiami netinkami renginiai, sulaukė piktų priekaištų.

Nemažiau svarbu tai, kad, išaušus nepriklausomybės saulei, iš katakombų išėjo kito profilio Katalikų Bažnyčia. Tai nebuvo 1940 m. Bažnyčia, kuriai priklausė išsilavinę, savimi pasitikintys, su Vakarais ryšius palaikantys inteligentai, kuri atliko svarų vaidmenį, nustatant šalies visuomeninio ir intelektualinio gyvenimo gaires.

Antrojo pasaulinio karo pabaigoje neproporcingai daug katalikų inteligentų pasitraukė į Vakarų ar buvo ištremti, Bažnyčios intelektualinės pajėgos buvo išblaškytos, jei ne sunaikintos.

Nusileido ne tik politinė, bet ir intelektualinė geležinė uždanga. Buvo nutraukti ryšiai su Vakarų pasauliu, universitetais, krikščionišku paveldu. Lietuviai nedalyvavo katalikų pastangose suprasti ir atsakyti į modernizmo iššūkius. Jie paviršutiniškai susipažino ir įtariai vertino pokyčius Bažnyčios gyvenime ir mąstyme. Paveikti plačiai paplitusio priešiško Vakarams, jie gana skeptiškai vertino daugelį vakarietiško vertybių. Pasauliečiai inteligentai negalėjo prieiti prie krikščioniškosios literatūros, akademineje veikloje turėjo slėpti savo įsitikinimus, net netiesioginės aliuizijos į krikščionišką mintis patraukdavo cenzorių ir ateistų davatkų dėmesį.

Laiko reikalavimai irgi darė savo. Reikėjo draščių, nepalaužiamų ganytojų, žmonių, kurie buvo pasiryžę ri-

dinių skaičiuojant vienam gyventojui, nei kuri kita sovietinė respublika. Bet inteligentai liko nuošalėje, vos vienas kitas ką nors parašė *samizdatui* ar viešai palaikė žmogaus, religijos ir tautos teises ginančias organizacijas. Neįsivaizduojama, kad Lietuvoje būtų susikūrus Čekoslavakijos *Charta 77* atitikmuo ar kad disidentų gretas puošytų žmogus kaip akademikas Sacharovas.

Šiek tiek sutirštinant spalvas galima teigti, kad Bažnyčia ir inteligentija nuėjo savais keliais. Tai nereiškia, jog nėra inteligentų, kurie yra katalikai. Bet Lietuvoje mažai žmonių save laiko ir yra laikomi katalikais inteligentais. Juos beveik galėtume suskaičiuoti ant pirštų ir, deja, kai kurie jų yra gana kontroversiški. Dabartiniai katalikiški žurnalai yra blankus pirmojo nepriklausomybės laikotarpio intelektualiai gyvų leidinių atspindys. Net dabar spausdinami klasikos ir Vakarų mąstytojų tekstų vertimai. Pagrindinis leidinys *Naujasis Židinys-Aidai* Lietuvoje teturi tris šimtus

kad nėra katalikiško universiteto ar kito katalikus inteligentus telkiančio centro, koks Nepriklausomybės metais buvo Teologijos-Filosofijos fakultetas. Jį lankė daugelis ateitininkų, kurie klausėsi tų pačių paskaitų, turėjo tuos pačius dėstytojus, skaitė tas pačias knygas, svarstė tuos pačius klausimus, taigi išplėtojo dvasinį solidarumą ir bendrą supratimą. Tai svarbu.

Lietuvoje ateitininkai nėra įtakingi. Nežinau, kiek yra studentų ateitininkų. Gal keli šimtai iš dviejų šimtų tūkstančių studentų. Taigi gal vienas iš tūkstančio, gal iš 500. Spėčiau, kad dauguma dabarties studentų nežino, kas tie ateitininkai. 1938 m. beveik visi studentai buvo susipažinę su ateitininkais

Stebuklingo ateitininkų atgaivinimo nebus. Kaip jau minėta, dabarties jaunimas abejingas pasaulėžiūrinėms organizacijoms. Santariečiai moka save gerai reklamuoti, bet tik Kaune jie turi studentų grupę. Socialdemokratiškos organizacijos irgi nėra. Prieš kelerius metus sukurta Naujoji kairė tenkinasi proginiais straipsniais interneto portale *delfi.lt*. Tautininkų pakraipos organizacijos veiklesnės, bet jos krypta į kraštutinumą.

Sąmoningai daugiau kalbu apie studentus ir vyresnio amžiaus ateitininkus. Juk ateitininkai yra katalikai, bet ne tik katalikai. Jie yra katalikai inteligentai. Nemanau, kad ateitininkų pagrindinė užduotis – pamaldumo skatinimas. Tai turi daryti kunigai ir šeimos, nors ateitininkai gali ir turi prisidėti. Kiekvienu atveju ateitininkų indėlis pastoraciniame darbe būtų kuklus. Kiti gali tą darbą padaryti lygiai gerai arba net geriau.

Ateitininkams labiausiai turėtų rūpėti ne Lietuvos katechizacija tradicine prasme. Pirmenybę jie turėtų skirti sąlygoms, palankioms katechizacijai sudaryti. Tai yra viešosios erdvės atgaivinimui, platesniam jos atvėrimui krikščioniškoms mintims ir mąstymui, instinktyvaus priešiško neutralizavimui.

Galvoju ne apie populiarias tele-

Ateitininkijos 100-metis. Šiaurės Amerikos Ateitininkų organizacijos šventės akimirkos Čikagoje. 2010. Kazio Motekaičio nuotr.

zikuoti kalėjimu, gindami tikėjimą, o ne subtilių teologų ar filosofų. Jų ir atsirado. Aštuntą ir devintą dešimtmetį kilus disidentiniam sąjūdžiui, Lietuva leido daugiau savilaidos lei-

prenumeratorių, iš kurių gal 10–12 yra kunigai. Tai nedžiuginantis reiškinys, nes rodo, kad dauguma kunigų ir inteligentų nejaučia poreikio dvasiniam penui. Reikia dar paminėti,

vizijos laidas, serialus, melodramas, nesiliaujančius šokių ir dainų konkursus. Tai būtų tik pūtimas prieš vėją. Veikiau turiu omenyje pastangas paveikti viešąją nuomonę, pateikti nesukarikatūrintą katalikišką poziciją svarbiais visuomenės ir politikos klausimais. Jei arkivyskupija pradėtų atkakliai reikalauti, kad jai būtų sugražinta Šv. Jono, taigi Vilniaus universiteto bažnyčia, arba, kad jai būtų suteiktas lemiamas žodis jos tvarkyme, tai universiteto vadovybė kritikuos arkivyskupiją, vaizduos juos prašymus kaip kėsinimąsi į universiteto suverenumą, primins, kiek jau turto Bažnyčios atgauta ir t. t. Prezidentė palaiko universitetą. Jos pozicijai pritaris daugelis politikų, bet ne todėl, kad jie būtų gerai susipažinę su abiejų pusių argumentais.

Tartis, derėtis ir kovoti, jei reikia, turi hierarchai, bet jie ne visada pajėgia visuomenei geriausiai paaiškinti, ko Bažnyčia siekia ir kodėl. Buvusio prezidento Brazausko laidojimo kontroversija parodė, kad Bažnyčios viešieji ryšiai yra neveiksmingi ir kad tai gali kenkti Bažnyčiai. Hierarchai nebuvo pasirengę pasipiktinimo proveržiui ir vėliau nereagavo optimaliai. Būtų netektis, jei dėl to kai kurios dvejojančios šeimos atitoltų nuo Bažnyčios.

Viešojo Lietuvos erdvė nėra itin palanki katalikams. Katalikai neturi veiksmingesnių visuomenės veikimo priemonių. *Naujasis Židinys-Aidai*, portalas *bernardinai.lt*, kai kurie kiti leidiniai turi rėmėjų ir skaitytojų. Bėda tai, kad šiuos, kaip ir pačios Bažnyčios leidinius, labiausiai skaito patys katalikai ir jiems prijauciantieji. Bet angliškai tariant, tai yra *preaching to the choir*, pokalbis su savaisiais. Reikia įtraukti ir abejingus, net priešiška nusiteikusius.

Tai nėra beviltiška užduotis. Lietuvoje nesunku būti išgirstam. Greitai sužinoma apie įdomesnes mintis ir geresnius straipsnius. Politinis, visuo-

meninis elitas yra lengvai pasiekiamas. Įtakingiausi interneto portalai – o jie svarbesni negu dienraščiai, – siekdami minties įvairovės, yra pasiryžę spausdinti katalikų straipsnius, jei jie turi ką pasakyti. Neabejoju, kad rišliai kalbantys ir turintys ką pasakyti būtų kviečiami į populiarias diskusijų laidas. Deja, šiuo metu nėra tiek daug katalikų ir ateitininkų, kurie gali tai daryti.

Tai ne tik individualių gabumų klausimas. Svarbu žinoti, kaip panašūs klausimai sprendžiami kitose šalyse, kokios ten diskusijos, ką sako iškilnesni katalikai, kokie jų argumentai ir aiškinimai. Geležinei uždangai pakilus, Vakarų patirtis vangiai skverbiasi sau kelią į Lietuvą. Kadaisė buvo galima viltis, kad krikščionių demokratų partija, bendradarbiaudama su savo užsienio kolegomis, galės atlikti tarpininko vaidmenį. Bet partija sužlugo arba buvo sužlugdyta, ir vargu ar bus galima ją atgaivinti.

Platesnių žinių stoka yra akivaizdi, kaip ir žmonių atvirumas joms. Tos patirties ir žinių turi išeiviai, bet jie mažiau susipažinę su Lietuvos gyvenimo peripetijomis. Gal šiek tiek naivu, bet aš įsivaizduoju, kad išeivijos ir Lietuvos ateitininkai galėtų bendradarbiauti siekdami papildyti vieni kitų kompetenciją. Išeiviai galėtų surinkti ir pristatyti medžiagą apie tai, kaip sprendžiama kokia nors problema, kokia yra kitų šalių patirtis ir geriausia praktika (*best practices*), o Lietuvos ateitininkai galėtų deramai šias žinias pritaikyti Lietuvos aktualijoms. Pavyzdžiui, Lietuvoje kartais aiškinama, kad katalikai neturi primesti savo įsitikinimų kitiems, nors panašūs priekaištai nėra taikomi liberalams. Amerikoje šis klausimas seniai svarstomas, Lietuvos katalikams praverstų susipažinti su geriausiais argumentais šiuo ir kitais svarbiais klausimais.

Kai gyvenau Amerikoje, pastebėjau ateitininkų polinkį užsisklęsti savy-

je. Priklausiau dr. Petro Kisieliaus vadovaujamai federacijos vadovybei, kuri 1977 m. rengė jubiliejinę stovyklą Palangos konferencijos penkiasdešimtmečiui paminėti. Po ilgų diskusijų ir svarstymų paskaitas skaityti pakvietėme tik savus veteranus. Gal per daug prisimename praeitį, per mažai galvojome apie ateitį, siekiame išlaikyti savuosius, o ne pritraukti kitus. Santariečiai į savo suvažiavimus kviesdavo jaunos ateitininkus, vildamiesi juos pritraukti. Ir gerai darė. Visur pasaulyje apstu evangelikų sektų misionierių, ieškančių konvertitų. Net katalikiškoje Bavarijoje į mano namus pasibeldė Jehovos liudytojai, o ne katalikai. Misijų dvasia, būdinga Dovydaičiui, gerokai atslūgo.

Ateitininkų galios ribotos, daug kuklesnės negu buvo per pirmąjį nepriklausomybės laikotarpį. Visuomenės dvasia labiau pasaulietiška. Užuoat nuleidus rankas, reikia ieškoti kūrybingų būdų panaudoti tą skirtingą patirtį, kurią įgijo ateitininkai, gyvendami abejose Atlanto vandenyno pusėse. Galime vieni iš kitų pasimokyti ir kartu ką nors reikšmingo pasakyti tiems, kurie nėra ateitininkai ar katalikai. Ateitininkai gali prisidėti prie krikščioniškos minties skleidimo, suteikti katalikiškesnę atspalvį viešoms diskusijoms, priminti lietuviams, kokios yra tos vertybės ir kodėl verta jų laikytis. Ir tai ne tik *piaras* ar viešieji ryšiai, bet mėginimas sukurti palankesnę aplinką mūsų idealams (*shaping the environment*, kaip dabar mėgstama sakyti). Ir šituo katalikybė užsiėmė nuo apaštalų dienų.

Po šimto metų atsakymai į pamatinus klausimus gal nėra tokie sudėtingi. Dabar, kaip ir tada, esame ateitininkai. Aplink save matome katalikybę ganėtinai abejingą visuomenei, bet kuri yra paveikiama ir pakankamai atvira. Mūsų pareigas, kurias nurodo penki principai, galima įvairiai suprasti. Viena šių pareigų supratimą kaip tik pasiūliau. ☒

Po dvidešimties metų: ar šito tikėjomės?

Krikščionių bendruomenė

EGIDIJUS VAREIKIS

Sovietų režimas ne šiaip sau vadinas totalitariniu. Jis monopolizavo valdžią visoms gyvenimo sritims. Kaip sakydavo vadovėliai, valstybė kontroliavo ir ekonomiką, ir švietimą, ir kultūrą, ir sportą, ir t. t. Vienintelė sritis, kurios Lietuvoje Maskva formaliai nekontroliavo, buvo Katalikų Bažnyčia. Galima diskutuoti, kiek savo agentų režimas turėjo tarp hierarchų ar kunigų, tačiau, šiaip ar taip, didžiausias „viršininkas“ buvo ne Maskvoje, o Vatikane.

Katalikų Bažnyčia Lietuvoje buvo ir svarbiausia popartizaninės rezistencijos jėga. Dauguma lietuvių žinojo apie Tikinčiųjų teisėms ginti katalikų komitetą, *Lietuvos Katalikų Bažnyčios kroniką* ir kitą pagrindinę spaudą. Nedaug kas matė tikrąją *Kroniką*, dauginamą rašomąja mašinėle, tačiau žinojimas apie ją ir tikėjimas jos jėga buvo stiprus.

Tad nieko nestebina, kad lietuviškasis atgimimas prasidėjo ir augo su katalikiška dvasia, o tokie įvykiai kaip Vilniaus Katedros gražinimas tapo savitais kelio į Nepriklausomybę kelrodžiais. Minios žmonių traukė į bažnyčias, hierarchų autoritetas augo. Logiškai mąstant, Lietuva turėjo tapti katalikiška ar bent jau krikščioniška šalimi su visomis krikščioniško pasaulio vertybėmis, – ir gražiu pavyzdžiu kitiems.

Turėjo tapti, bet kodėl gi netapo, kodėl lietuviai po dvidešimties laisvės metų krikščionybei tampa visai abejingi?

Šiandien katalikams neretai tenka

kovoti už teises reikšti savo pažiūras, ką ir kalbėti apie propagavimą. Krikščioniškos vertybės ženklinamos senamadiškumo, nemodernumo, netinkamumo šiandieniam gyvenimui etiketėmis. Krikščioniškoji šeima – atgyvena, dorovė – juodieji viduramžiai. Tikroji (suprask, geroji) Lietuva – tai pragmatiška (suprask, biznį daranti) valstybė, laisvų (suprask, liberalių) žmonių bendruomenė, kurioje tikėjimas yra tik asmeninis „namų užsiėmimas“, nederamas nei girtis, nei skleisti.

Net Lietuvos Tūkstantmečio minėjimas, galėjęs tapti krikščioniškosios tradicijos triumfo žygiu ir krikščioniškos Lietuvos manifestacija, praėjo skystokai, netgi pusiau pagoniškai, pirmiausia dėl stengimosi, kad tik nebūtų palaikytas pernelyg krikščionišku. Regis, vis norėta pasakyti, kad tikrieji lietuviai – tai tie patys pagonys, kurie Brunoną nukankino; ir ne taip jau blogai ir pasielgė. Jei Brunonas būtų nepasirodęs, nedidelė bėda, esmė juk – formalus vardo paminėjimas.

Kalčių ir kaltininkų, kodėl Lietuvos (at)krikščionėjimas nepavyko, galima rasti ir pasauliniame, ir europietiškaime, ir mūsų tautiniame lauke.

Pradėsiu nuo to, kad tikėjimo ir politikos atskyrimas yra Europos politinė tradicija. Gera ar bloga tradicija, dar reikia išsiaiškinti. Tai, ką darė Bažnyčia Lietuvoje, Lenkijoje, kaip politiką veikė kai kurie Bažnyčios hierarchai Čekijoje ar

Vengrijoje, buvo ne politikos taisyklė, o veikiau aplinkybių sąlygota išimtis. Vakaruose Bažnyčia nepolitikavo jau seniai. Pasikeitus situacijai, visai natūralu atrodė grįžti į normalybę, t. y. Bažnyčiai nuo politikos tvarkingai atsiskirti.

Politinis elitas, ypač laikantis save dešiniųjų elitu, tokio žingsnio nesveikino. Nemažas būrys politikų iš Bažnyčios ir toliau tikėjosi jei nebe kovos, tai bent politinio instrumento. Bažnyčia į politiką batalijas nesijungė, taigi ne vieną politiką atstūmė, ižeidė, liko nesuprasta. Kai kuriose politinėse partijose (pavyzdžiui, krikščionių demokratų) atsirado net vidinė takoskyra tarp manančiųjų, kad kunigai privalo būti partijos agitatoriais, ir siūlančiųjų sekti veikiau Vakaruose susiformavusių Bažnyčios ir politikos santykių.

Netruko atsirasti ir kitas kraštutinis numas. Kai kurie politikai (dažniau socialistai ir liberalai) ėmė sprauti Bažnyčią į paprasčiausios nevyriausybės organizacijos apibrėžimo rėmus. Bažnyčiai siekta primesti vykdyti tam tikrus socialinės rūpybos projektus, virti sriubą benamiams ir pasirūpinti beglobiais seneliais, tačiau nesikišti į visuomenės pažiūrų formavimą. Kitaip sakant, iš Bažnyčios pamėginta atimti jos tikrąją misiją, tuo pat metu nepaliaujamai diskredituojant ją visuomenės akyse. Daugelis šių politikų įsitikinę, kad vertybes, kurias plėtoja ir gina Bažnyčia, ramiai galima skiepyti ir per švietimą bei pasaulietinį auklėjimą. Ir tik gyvenimo praktika parodys, ar tai apskritai vertybės. Valstybės krikščioniškumas tokiu atveju iš viso nedeklaruotinas.

Dar kitus politikus paveikė ir liberalus požiūris į Bažnyčią kaip savitą pramogą, tradicinėmis pavadinamas apeigas, neturinčias jokios reikšmės valstybės kūrimui ar funkcionavimui. Laimę, pasak jų, atneša žinios, technologijos ir geri darbai, o ne įsitikinimai, kurie veikiausiai yra emocinis žaidimas. Tad net ir

klausti Bažnyčios nuomonės kuriu nors visuomenės gyvenimo klausimu (pavyzdžiui, dėl prekybos alkoholiu) yra visiškai tuščias reikalas.

Galiausiai prisideda ir pastaraisiais metais platinamas liguistas politinis korektiškumas. Juo remiantis krikščioniškosios prigimties rodymas laikomas arba „davatkiškumu“, arba kokia nors viešųjų ryšių akcija. (Ne kartą girdėjau, kad, pavyzdžiui, Lietuvos Seime skaityti Šv. Raštą, o juo labiau melstis nedera, nes čia vieta tik labai rimtam įstatymų leidybos darbui.) Nenuostabu, kad ne vienas viešasis intelektualas ar pareigūnas nuoširdžiai skundžiasi, jog jo pasirodymas bažnyčioje interpretuojamas kaip politinis spektaklis būsimųjų rinkimų kontekste. Panašu, kad ir Lietuvoje greitai atsiras skubančių įsižeisti dėl kryžiaus ar rūpintojėlio. Kitų šalių patirtį šioje srityje jau žinome, tad nesunku nuspėti, kas laukia mūsų.

Savitai prasikaltę čia yra ir patys katalikai, šiandien neretai pernelyg garsiai deklaraujantys, kad krikščionybė ir siauresne prasme katalikybė tėra viso labo viena iš daugelio, niekuo neišsiskirianti religinės praktikos forma. Bažnyčios gyvenime katalikiškumas kaip visiems prieinamas ir visiems atviras tikėjimas keičiamas į katalikiškumą kaip atskirybę, kaip sakiau, vieną iš daugelio tikėjimo formų. Tad nieko čia nesą ypatingo. Kita vertus, iš katalikiškomis save laikančių bendruomenių elgesio neretai atrodo, kaip manifestuojama: „Suprask, mes, katalikai, esame išdidūs ir laimingi, nes tokie esame, o kiti te užsiima kita veikla“. Toks skirstymas „jie – mes“ neretai pastebimas tarp aktyvaus katalikiško jaunimo. Tai gana pavojingas reiškinys, katalikišką bendriją darantis tolygiai sektai. Kol ji pakankamai didelė, t. y. savo svoriu visuotinė, tai grėsmė neįjuntama, tačiau apskritai krikščioniška ji daro tik dalį visuomenės, kitus palikdama už krikščionijos ribų. Neatsitiktinai ka-

talikiškos organizacijos tampa ne tiek pasaulietinės evangelizacijos struktūromis, kiek grupelėmis, kovojančiomis už vieną ar kitą visuomeninį reikalą. Pavyzdžiui, kova prieš gėjų paradus ar parduotuvių darbą šventadieniais. Nėra abejonės, kad ir viena, ir kita verta dėmesio, tačiau tai žiniasklaidoje ir pačioje viešojoje nuomonėje atsiejama nuo krikščioniškų idėjų ir politikos.

Mūsų tautos krikščioniškumas buvo jėga, kuri gerąją prasme išskyrė mus iš kitų. Bet dabar patys jo atsisakome tarsi dėl Europos, bet kur kas tikėtinau, kad dėl politinio korektiškumo ir liberalumo. Dabar mūsų visuomenė, turinti mažiau krikščioniškos dvasios, yra silpnesnė, nesolidari, supykdyta, nebematanti kartais net ir prasmės dalyvauti valstybės kūrimo. Suprantama, kad visuomenė, kurioje tikėjimas paliekamas „laisvalaikiiui“, tikėjimo galiausiai netenka.

Ar šiandien įmanoma krikščioniška Europa ir krikščioniška Lietuva?

Ne vienas paklaus, o ar to reikia? Ir atsakys, kad nebereikia. O jeigu atsakytume teigiamai, tai kokią poziciją krikščioniškos Europos ir Lietuvos kūrimo turi užimti politikai, kunigai ir Bažnyčios hierarchai?

Nėra ko slėpti, kad ir Bažnyčia, labai gerai žinojusi, kokia buvo jos politinė misija SSRS sąlygomis, dabartinės savos politinės misijos aiškiai neartikuluoja, nors to reikia kaip niekada. Visuomenėje ryškus tikėjimo, vilties ir meilės stygius verčia žmones gręžtis į tikėjimo tiesas, kurias neretai jiems suprantama forma (tegu primityviai ir net iškreiptai) išaiškina ir sektų atstovai.

Žinodami Bažnyčios strateginį tikslą vis dėlto nežinome strateginių veiklos priemonių. Ar mums reikia naujų kryžiaus žygių (ypač atsakant į karinį islama), ar mums reikia kantraus laukimo ir savo pozicijų gynimo ne efektingomis pergalėmis, o santūriai kasdieniu darbu? O gal mums apskritai nėra ko klausinėti? Ateis laikas ir

ta pati Bažnyčia, reikšdama Dievo valią, viską pasakys.

Samuelis Huntingtonas (žinomas daugiausiai kaip civilizacijų karų pranašas) laikė labai teigiamu reiškiniu tai, kad Europos civilizacijoje tikėjimo ir administravimo autoritetai buvo atskirti. Civilizacijų susidūrimuose tai suteikė neabejotiną pranašumą, – administruoti žmoniją liberalios teisės, o ne tikėjimo tiesų pagrindu.

Nesiplečiant į tokio pranašumo apibūdinimus, vis dėlto galima klausti, ar šiandien Bažnyčios ir valstybės autoritetų atskyrimas yra naudingas? Stačiatikių pasaulyje šiandien stebime nuoseklų valstybės gyvenimo krikščioninimą. Nepaisant kai kurių valstybių (Serbijos ar Gruzijos) ekonominių ir politinių sunkumų, viena po kitos kyla šventyklos, pretenduojančios būti didžiausiomis pasaulyje, mirę hierarchai laidojami su pagarba, lygia valstybių vadovams. Prezidentai ir premjerai nesidrovėdami remiasi savo ideologijoje tikėjimo tiesomis.

Katalikų ir protestantų pasaulyje taip nėra. Žinodamas ir jau minėtą politikų norą Bažnyčią paversti politinės kovos įrankiu, ir Bažnyčios nenorą pasaulietinę karalystę bandyti versti Dievo karalyste, suprantu, kad ligšiolinė konkordatų politika lyg ir patenkina abi puses, tačiau, – ir tai svarbu – netenkina visuomenės. Gal jau pribrendo laikas pokyčiams, konstatuojant, kad nuėjome gal ne visai tuo keliu, kad norime rasti tikresnį kelią?

Suprantama, keisti reikės daug ką. Vieniems susitaikyti su tuo, kad pamokslas nėra rinkimų agitacijos kalba, kitiems suvokti, kad Bažnyčia nėra tik kalėdinės sriubos virtuvė, dar kitiems susivokti, kad tikėjimas – ne pramoga. Tačiau svarbiausias klausimas išlieka. Jei norime, kad Lietuva būtų šalis, bent jau vadinama krikščioniškų tradicijų kraštu, tai turime tas tradicijas atkurti arba sukurti, jei kas negrįžtamai parasta. Kitaip galėsime konstatuoti, kad išgyvename totalaus nukrikščionėjimo laikotarpį. ❧

Abdolah, Kader, *Mečetės namai*, iš olandų kalbos vertė Birutė Mumėnaitė, Vilnius: Baltos lankos, 2010, 405 p.

Romane vienos įtakingos provincijos verslininkų šeimos, kuriai priklauso mečetė, istorija supinama su XX a. Iraną sukrėtusių įvykių kronika. Aki vaizdus visuomenės susiskaidymas į vakarietiškos pažangos šalininkus ir islamo tradicijų aršius gynėjus bei dar gilesnė praraja tarp pačių islamo išpažinėjų – priešingose stovyklose atsидuria revoliucinio teroro vykdytojai ir tie, kurie Koraną traktuoja kaip etinį kodeksą ir dieviškos išminties šaltinį. Skilimas paliečia ir mečetės namus: vieni stebi amerikiečių astronautų išsilaipinimą Mėnulyje, kiti kursto protestus prieš Vakarų kultūros ruporą – kino teatrą, ar užsimoja dar plačiau – siekia pakeisti tūkstantmečiais formuotą persų tautos savimonę. Aktyvi ir dar viena stovykla – Maskvos radijo besiklausantis Raudonasis kaimas. Siužetines linijas paryškina gausūs intertekstai: giedamos Korano surros, paslapčia skaitoma erotinė lyrika ir iš pasamones gelmių išplaukiantys senovės persų mitai.

Manfredas Žvirgždas

Herrigel, Eugen, *Dzenas ir lanko menas*, iš vokiečių kalbos vertė Dalia Kižlienė, Vilnius: Baltos lankos, 2010, 110 p., 2000 egz.

Puiki knygelė apie vieną iš japoniškojo budizmo praktikų, parašyta europiečio. Antra vertus, norint pajusti, kaip šaudymas iš lanko gali tapti dvasine pratyba, nebūtina važiuoti į Japoniją – gana išsižiūrėti į Belvederio Apolono veidą. Tiesa, krikščionis, susižavėjęs pratybų aprašu, greit pajus kažką visai svetima: galutinis šio šaudymo „taikiny“ – „beformė visų pra-

džių pradžia – tuštuma“ yra anapus gėrio ir blogio, nereikalauja meilės ir pats nėra Meilė.

Jonas Naujokas

Kiaupienė, Jūratė, Rimvydas Petrauskas, *Lietuvos istorija, t. 4: Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386–1529 m.*, Vilnius: Baltos lankos, 2009, 551 p., iliustr., 3000 egz.

Galų gale Lietuvos istorijai skirta serija išsiveržė iš akmens amžių ir proginių leidinių klampynės! Naujoji sintezė intriguoja jau savo pavadinimu bei chronologiniais rėmais, žadėdama visiškai kitoki žvilgsnį į šalies praeitį. Apskritai frazė – nieko naujo, viskas naujai – galėtų tapti šios knygos devizu. Didžioji dalis faktinės medžiagos jau žinoma, bet pagaliau ji atsидūrė vienoje vietoje. O nauja interpretacija teikia duomenims papildomo svorio ir kuria modernią valstybės istorijos koncepciją. Džiugina, jog autoriai pristatė ir formalią, institucijų veiklos atspindėtą, ir neformalią (sintezėse dažnai praleidžiamą) valstybės praeities pusę. Pro jų akis nepraslydo nei politinės grupuotės, nei pakraščių žmonės, nei kasdienybės pavidalai. Be to, LDK vaizduojama plačiame geopolitiniame kontekste. Trumpiau tariant, turime iš esmės praeitį „perrūšiuojantį“, lengvai skaitomą katalogą.

Vladas Liepuonius

Paasilinna, Arto, *Kaukiantis malūnininkas*, iš suomių kalbos vertė Lina Michelkevičė, Vilnius: Baltos lankos, 2010, 229 p.

Parašytas romanas 1981-aisiais, kai tokią knygą norėjai skaityti lietuviškai, bet negalėjai – tuomet tai būtų buvęs cenzūruotinas tekstas. Šiandien

ši represyvos visuomenės ir kitoniško individo konflikto istorija skaitosi šalčiau, bet turi vertę: tai senas kaip pasaulis konfliktas – neatsitiktinai pagrindinio veikėjo malūnininko lemtis gretinama su Nukryžiuotojo. Šis metafizinis turinio matmuo gražiai susietas su XX a. penkto šešto dešimtmečio Suomijos kaimo socialinio gyvenimo kritika. Bet tai ne socialinis romanas, o moderni pasaka apie modernybę. Parašyta dramatiškumą siejant su satyra. Tad daug smagesnė nei niūroki panašios tematikos Europos absurdo romanai.

Dalia Zabelaitė

Pamuk, Orhan, *Nekaltybės muziejus*, iš turkų kalbos vertė Justina Pilkauskaitė, Vilnius: Tyto alba, 2010, 655 p.

Trečioje lietuviškai išleistoje Nobelio laureato knygoje – jo mylimo Stambulo vaizdai ir pagrindinio veikėjo Kemalio, verslininko iš aukštuomenės, sužadėtuvių iširimo bei jo netikėtos meilės Fiusunai iš vidurinėsios klasės istorija. Tai daugiasluoksnis (socialinis, metafizinis) romanas, parašytas jungiant Vakarų ir Rytų literatūros tradicijas. Kai įveiki šią grandiozinę knygą, prieš akis iškyla išpūdingas XX a. aštunto devinto dešimtmečio modernėjančio Stambulo paveikslas: liūdnas, bet šviesus, piešiamas su ypatingu dėmesiu kasdienybės detalėms. Ir žmogaus likimo dramai, – netikėtai, tokiai, kur meilė, kitokia nei planavai, atveria kelią į gyvenimo esmę, vertą įamžinti kasdienių daiktų muziejuje, sumanytame steigti, beje, ne tik romane.

Dalia Zabelaitė

Radvilavičiūtė, Giedra, *Šiqrakt aš miegosiu prie sienos*, Vilnius: Baltos lankos, 2010, 227 p., 2000 egz.

„Atstovauju patirtiniam rašymui – kiek nugyvenu, tiek ir užsirašo. Negali rašyti greičiau, kaip negali greičiau gyventi.“ Todėl tai tik antras Radvilavičiūtės esė rinkinys. Pasakyti, kad tai labai moteriška knyga, tai lyg nepasakyti nieko, vis dar stebintis, jog moterys sugeba rašyti ir kurti. Taip pavadinus, tekstas „pakvimpa“ pigiu amazonišku gaivalingumu, raganiškais slėpiniais bei kitom banalybėm. O tariant dar šabloniškiau: vidutinio amžiaus moters autoterapiniais rašiniais. Jungdama kasdienę patirtį su veik magiška išmone, sava ironija autorė atskleidžia mūsų veikimo pasaulyje buitiskumą, kvailumą, taigi ir linksnumą. Paprasčiausią *buitišką* ji paverčia nedideliu nustebimu, meistriškai išsaugodama atstumą tarp patirto ir sukurto. Tiesa, tekstas kartais erzina perdėm išpuoselėtom detalėm, kurios vargina ir kiek teršia autorės kuriamą lengvumo ir spontaniškumo įspūdį.

Alefljus Vargalys

Saviščevas, Eugenijus, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409–1566 metais*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, 461 p., 760 egz.

Po LDK „paskelbimo“ imperija, turėjo pasirodyti ir darbai, skirti regionų istorijai. Saviščevo studija analizuoja Lietuvos visuomenei aktualiausią – Žemaitijos atvejį. Istorikas itin smulkmeniškai aptaria įvairiausių jos istorijos aspektus, nuolat gręždamas žvilgsnį į pagrindinę tyrimo problemą – savivaldos ir valdžios elito susiformavimą bei raidą. Reaguodamas į ankstesnės istoriografijos iššūkius, jis nevengia skaitytoją išvesti į platesnius – LDK ar Europos – istorijos vandenis. Studija stebina detalumu – analizuojama net Birutės pagrobimo legenda. Tik šie knygos pliusai dažnai virsta minusais: autorius „griebia“ labai plačiai, tekstas darosi painus, todėl įveikiamas tik specialistui. Pastarąjį *užknis* nepatogiai į studijos pabaigą nukeltos išnašos. Kita vertus,

aiškiai suformuluotos išvados bent iš dalies atperka šias knygos ydas.

Vladas Liepuonius

Vaičius, Antanas, *Pašaukimo keliu*, Kaunas: Naujas lankas, 2010, 312 p., 2000 egz.

Tie, kas skaitė kan. Stankevičiaus atsiminimus, šia knyga kiek nusivils: joje nėra nei pikantiškų aukštųjų prelatų buities vaizdų, nei sensacingų sąskaitų suvedinėjimų. Vis dėlto šie atsiminimai tikrai pravers sovietinei tikrovei ir to meto dvasininkijos psichologijai pažinti. Autorius nesideda herojumi ir atvirai piešia išgyventą anuometės kasdienos gūdumą, kai klebonas yra šaunus, nes gebėjo pakeisti bažnyčios stogą ir grindis, o vyskupas – kai meldžia Dievą, idant padėtų atsispirti spaudimui kolaboruoti su ateistų valdžia. Rūpestingai parengta ir suredaguota knyga, deja, stokoja vardų rodyklės.

Jonas Naujokas

Guoda Azguridienė
AUKSINĖS ŽUVELĖS ILGESYS
Lietuvos civilizacinės metamorfozės trečiajame tūkstantmetyje

Apie ką ši knyga? Apie gyvenimą. Ne saloje, oloje ar miške, o tarp žmonių, Lietuvos visuomenėje. Ne apie géles, kulinariją, jachtas, autorės ar kokią kitą personą, meilę (gal šiek tiek). Daugiausia apie tai, su kuo žmogus susiduria išėjęs iš namų – nuėjęs į darbą, valdžios instituciją, atsivertęs laikraštį, atsidaręs piniginę, apsilankęs pas gydytoją, išleidęs vaikus į mokyklą. Rašau apie šių socialinių erdvių ekonominę pusę. Kodėl jos funkcionuoja taip, o ne kitaip. Nes supratus kodėl, lengviau toleruoti absurdiškas situacijas, kurios mums neretai atneša tiesioginį skausmą ar nuostolių. Arba tiesiog netelpa į sveiko proto ribas (dažnai nuo to protą irgi skauda).

Guoda Azguridienė

NAUJOJO ŽIDINIO-AIDŲ BIBLIOTEKA

Kalėdojančių vaikų knygelė

PALEMONAS DRAČIULA

Skiriama J.

Apie saulės pusryčius

Pievoje ištiško pienės –
Saulė kepa kiaušiniene.

Apie slieką ilgesį

Sliekas, slinkdamas per smilgą,
Dūsavo: kaip žemėj ilgu!

Apie žiogo kvapą

Žiogas, šokdamas per tvorą,
Smarkiai pagadino orą.

Apie uodų siautėjimą

Du girti uodai įniršę
Mirtinai sugylė širšę,
O kai ši neteko amo,
Pavogė iš jos pižamą.

Apie šikšnosparnių aistrą

Trys šikšnosparniai komodoj
Ketvirtam nudyrė oda –
Pasisiuvo parašiotą,
Bet nuo kraujo šis sušuto.

Apie musę kairuolę

Musė klimpo į bidoną,
Šaukdama: „Šalin Smetoną!“

Apie genio gramatiką

Genys per žodį: tuk-tuk-tuk,
Pavirtęs medžio klaustuku.

Apie sraigų drovumą

Ant musmirės raudono stogo
Prieš saulę skrudo sraigės nuogos.

*Apie žvaigždžių
svaigulį*

Žvaigždės, krisdamos į žemę,
Nuo trinties su oru vemia.

Apie nakties spindesį

Šulinio dugne mėnulis
Kaip auksinis lapas guli.

Apie trikalbystę LDK

Žiū! – „žiema“, „зима“ ir „zima“
Tempia Sibiro vežimą.

Apie šlapią Heraklitą

Antra kart į upę brido
Heraklitas – pasiklydo.
Mąsto, pyksta, nesupranta
Kaip išlipti į gimtą krantą.

*Apie filosofinį
savadavimą*

Sykį Leipcige netyčia
Rusai du apmovė Nietschę:
Šis bylojo apie valią,
Rusai jam pakišo Valią;
Kai prakalbo apie galią,
Tai parūpino jam Galią.

Apie užkimusį Kūrėją

Tuoj po Didžiojo Sprogimo
Viešpats nuo speigų užkimo.

Apie rusiškus oro šokius

Smolenske – toli už lango –
Du lėktuvai šoko tango.

Apie animacijos pradžių

Guli vabaliukas šiltas,
Rytmečio spalvų pripiltas,
O Starewiczius jį kelia:
Į filmavimo aikštelę!

*Apie romantizmą
Kalvarių turguje*

Ar jauti, mylimoji, kaip skauda,
Kai girdžiu plaukiant Vitolio raudą,
Kai apgirtęs Kraszewskis į turgų
Slenka pirkti raugintų agurkų,
O Mickevičius jam negražino
Pasiskolintos nakčiai Gražinos,
Ir gauja purvinų filomatų
Spjauto siemkes ir lošia
šach-matais,
Žalias Daukantas iškelia
verbą –
Ją ketina įpinti į herbą,
O virš cerkvės raudono pakau-
šio
Muravjovas praskrieja
įkaušęs. ❧

